

BENKŐ JUDIT:

AZ EGYESÜLT ÁLLAMOK IDEOLÓGIAI BEHATOLÁSA
LATIN-AMERIKÁBAN,
HATÁSA
A KUBAI FORRADALOM IDEOLÓGIAI FEJLŐDÉSÉRE

Bölcsészdoktori disszertáció

Budapest, 1973

E tanulmány az MSZMP KB Társadalomtudományi Intézetének megbízásából készült 1972-73-ban, az Intézetben folytatott Kuba-kutatás, ill. az USA fellazítási politikájának ideológiai alapjait tanulmányozó kutatások részeként.

Az Egyesült Államok hódító politikája Latin-Amerikában bontakozott ki a legkorábban, máig ott érvényesül a leghatékonyabban, sőt: az USA e földrészt tekinti a más népek leigázására irányuló törekvések "kísérleti terepének". Az észak-amerikai hódító politikát szolgáló ideológiai behatolás fő feladata a 30-as évektől az "amerikanizálás" volt; az, hogy az USA befolyását igenlő, az "amerikai életforma" eszméje iránt fogékony, az "önkéntes alárendelődést" megalapozó szemlélettel oltsa be a latin-amerikai népeket. Ezt a programot a 30-as évektől kezdve Kubában valósította meg a legtökéletesebben az USA: a behatolás eszköz- és intézményrendszere is itt épült ki a legkorábban. De Kubában 1959-ben győzött a forradalom....

A történelmi előzmények tanulmányozása alapot adott annak feltételezésére, hogy a Latin-Amerikában felhalmozott tapasztalatok megismerése hozzájárulhat az USA világuralmi politikájával, annak ideológiai alapjaival, eszközeivel kapcsolatos kérdések mélyebb megértéséhez.

E meggyőződésből született az a munkahipotézis, hogy a forradalmi Kuba ellen irányuló észak-amerikai politika új adalékkal járulhat hozzá az Egyesült Államok fellazítási politikájának jobb megismeréséhez, és - a kelet-európai szocialista országokra irányított fellazítási politikával összehasonlítva - segítséget ad a fellazítási politika specifikus, nemzeteként változó jegyeinek feltárásához is.

E munkahipotézis lett a vizsgálódás kiinduló pontja.

TARTALOMJEGYZÉK

I. <u>AZ EGYESÜLT ÁLLAMOK LATIN-AMERIKAI URALMI POLITIKÁJÁNAK ÉS IDEOLÓGIAI BEHATOLÁSÁNAK FEJLŐDÉSE /1823-1959/</u>	1. old.
1. Az Európa-ellenes szövetség eszméje, a Monroe-doktrínától a spanyol-amerikai háborúig /1823-1898/	1. old.
2. A furkósbót-politika és a dollárdiplomácia időszaka: a "magasabbrendűség" eszméje /1898-1933/	8. old.
3. A jószomszédság-politika időszaka: az USA kontinentális uralmának politikai előkészítése és megalapozása /1933-1946/	13. old.
4. Az USA törekvése Latin-Amerika totális "amerikanizálására"; az "alávetett szövetséges"-konceptió /1946-1961/	20. old.
II. <u>AZ EGYESÜLT ÁLLAMOK ÉS KUBA KAPCSOLATA A KUBAI FORRADALOMIG /1898-1959/</u>	33. old.
1. A kubai függetlenségi törekvések és az Egyesült Államok beavatkozása /1898-ig/	34. old.
2. Az Egyesült Államok gazdasági-politikai "berendezkedése" az 1930-as évek végéig	37. old.
3. Az észak-amerikai behatolással szembeni kubai ellenállás eszmei alapjai. A Marti-i eszmerendszer néhány kérdése	40. old.
4. Kuba intenzív "amerikanizálása" és ennek következményei	47. old.

III. <u>AZ EGYSÜLT ÁLLAMOK KUBA-ELLENSÉGES POLITIKÁJA</u> <u>A FORRADALOM FOLYAMATAI ÉS IDEOLÓGIAI A FOLYÓDÁSAINA</u> <u>/1959. JANUÁR - 1963. JANUÁR/</u>	60. old.
1. Az USA harca a kubai forradalom "megszelídíté- sért" /1959.január - 1960.december/	60. old.
2. A kubai nép harcának tudati feltételeiről	69. old.
3. A "boldog nemzet"-konceptustól a szocialis- ta átalakulás meghirdetéséig. Az ideológiai fejlődés néhány kérdése	76. old.
4. Az Egyesült Államok harca Kuba visszacsor- tásért /1961.január - 1963.január/	91. old.
IV. <u>AZ USA "KESSZON-POLITIKÁJA" KIALAKULÁSA ÉS</u> <u>DEJÁRI KÖVETKEZMÉNYEI AZ 1960-AS ÉVEK KÖZÉPÉBŐL</u>	101. old.
1. A szocializmus építése Kubában 1961 és 1965 között	101. old.
2. A "kesszon-politika" kibontakozása és tar- talma	108. old.
3. A "kesszon-politika" kubai hatása /1965- 1968/	113. old.
ÖSSZEFOGLALÁS ÉS KÖVETKEZTETÉSEK	135. old.
JEGYZETEK	137. old.
HASZNÁLT FONTOSABB MŰVEK JEGYZÉKE	158. old.

AZ EGYESÜLT ÁLLAMOK LATIN-AMERIKAI URALMI POLITIKÁJÁNAK IS

IDEOLOGIAI BEHATOLÁSÁNAK FEJLŐDÉSE

/1823-1959/

1. Az Európa-ellenes szövetség eszméje, a Monroe-doktrínától a spanyol-amerikai háborúig /1823-1898/

Az Egyesült Államok maga is európai nagyhatalom gyereke volt a XVIII. század utolsó harmadáig. Függetlenségének kivívása után is fennmaradt annak veszélye, hogy bármilyen konfliktusban alulmarad a nála sokkal erősebb európai nagyhatalmakkal szemben. Területi terjeszkedésében - végleges területe csak az 1840-es évekre alakult ki - minduntalan az európai hatalmak érdekeibe ütközött, s figyelemmel kísérhette, hogy a meglehetősen erős európai nagyhatalmak Európája kész arra, hogy letörje Dél-Amerika függetlenségi harcát. E tényezők magyarázzák, hogy az Egyesült Államok a XIX. század első évtizedétől rokonszerően figyelt a spanyol-portugál gyarmatokon kibontakozott függetlenségi mozgalmakra, s Európa-ellenes szövetséget keresett és ajánlott fel az akkor alakuló dél-amerikai országoknak. "Az Egyesült Államok és spanyol-amerikai országok közös érdeke - mondotta Jefferson elnök 1823-ban -, hogy minden európai befolyás kizárassék erről a térről." ¹

Az Európa-ellenes szövetség észak-amerikai koncepciója 1823-ban, az ún. Monroe-doktrínával emelkedett a hivatalos külpolitikai rangjára.

1822-ben a Szentszövetség Veronában megtartott kongresszusán az európai nagyhatalmak arról tárgyaltak, hogy közös haderővel avatkoznak be a dél-amerikai függetlenségi harcok le-törésére, a spanyol királyság hatalmának visszaállítása érdeké-ben. Mielőtt az akció megindulhatott volna, az USA elnöke, James Monroe 1823-ban üzenetet intézett a Kongresszushoz, és ebben há-rom alapelvet fogalmazott meg.

1. Megerősítette, hogy az Egyesült Államok elismeri a már független dél-amerikai köztársaságokat.

2. Leszögezte, hogy az amerikai kontinens nem lehet ko-lonializáló törekvések célpontja.

3. Az USA ellen irányuló ellenséges magatartásnak minő-sített minden támadást, amely a kontinens bármely független tér-sége ellen irányul.

A Monroe-doktrina immár 150 év óta időről időre az é-szak-amerikai külpolitika hivatalos igazolására szolgál. Urséti, és időről időre változó tartalmának elemzései egy könyvtárak be-tölthetnének. Átfogó elemzésétől ezennel el kell tekintünk, itt csupán két aspektusra utalhatunk: mit jelentett, és hogyan változott a doktrina tartalma a XIX. század folyamán? És milyen járult hozzá az USA latin-amerikai politikájának ideológiai me-alapozásához?

A XIX. század elején a doktrina mögött még elsősorban a kispolgári demokráciára, a szabedversenyos kapitalista fejlő-dés liberális eszméire támaszkodó politikai csoportok álltak, a-melyek rokonszenveztek a déli függetlenségi mozgalommal, és a Dél-Amerikai iránti szolidaritásban a gyarmatosító Európa betelepíté-snek viasszaszorítására hivatott lehetőséget láttak. Ez akkor is pozitív tartalmu volt, ha tudjuk: az Egyesült Államok ebben az

időben nem lett volna képes megvédeni a kontinenst az európai hatalmak ellen. /A Szentszövetség visszavonulása elsősorban az európai polgári forradalmi fellendülésnek tudható be./ A Monroe-doktrína azonban kétségtelenül hozzájárult a gyarmatosító törekvések visszavonulásához: elősegítette a dél-amerikai köztársaságok konszolidálódását, s felvetette egy Észak- és Dél-Amerika közötti reális érdekközösség lehetőségét.

Az 1840-50-es évektől, a kapitalizmus észak-amerikai kibontakozásának folyamatában az észak-amerikai tőkés érdekek mind kevésbé "szövetséget", egyre inkább meghódítandó térséget láttak Latin-Amerikában. Ekkor azonban az Egyesült Államok még nem versenyezhetett az európai nagyhatalmakkal: hadiflottája csak az 1890-es évek végére versenyezhetett az angollal, franciával. Ipari fejlődése szerint az USA a 60-as évek közepén még harmadik volt a világranglistán, s ipara fejlesztéséhez európai tőkére szorult. Bár az 1830-as évektől betört kereskedelmével a karibi térségre és Mexikóba, tőkekivitelre az 1870-1880-as évekig nem gondolhatott, s nem akadályozhatta meg, hogy az európai - főként az angol - tőke benyomuljon Dél-Amerikába. A hódítási vágyó, és a hódításhoz még gyenge észak-amerikai tőke fő érdeke ekkor az volt, hogy megakadályozza Latin-Amerika újrafelosztását, fenntartsa a XIX. század közepére kialakult status quo-t. Ezért került az Európával való konfliktus lehetőségét: nem támogatta Argentínát a Falkland-szigetek visszaszerzésében, s a kubai függetlenségi mozgalommal helyenként nyíltan szembehelyezkedve inkább törekedett, hogy Kuba a hanyatló spanyol birodalomé maradjon, ne kerüljön át az erős Anglia vagy Franciaország birtokába.

A Monroe-doktrina ez időben "vágyálmom", vagy "eszmei stabilizátor" volt Európával szemben, de nem provokált konfliktust. Nem úgy Latin-Amerikában, ahol az USA a doktrinára hivatkozott mind gyakoribbá váló beavatkozásai igazolásához. Az 1830-as évektől "értelmezszerűen" kibővült a doktrina; ezek szerint az USA nemcsak Európával szemben segíti Dél-Amerikát, hanem a latin-amerikai államok közötti béke, minden állam "szabad akaratának" kiteljesedése fölött is őrökdi. Így avatkozott be az 1840-es évektől számos esetben a dél-amerikai országok belháborúiba, a fegyveres vagy diplomáciai "békéltető" szerepét játszva. Így üzent 1846-ban háborút Mexikónak, amikor az meg akarta gátolni, hogy az 1837-ben észak-amerikai telepesek által kiszakított Texas "független államként" annektálását kérje az USA-tól.

A doktrinában bennfoglalt szolidaritás másfél évtized alatt nyíltan expenziós célzatu "gyámkodássá" változott. A doktrina hatása mégis felbecsülhetetlen volt Latin-Amerikában. Bizalmat keltett az USA iránt; s az országok még évtizedek múlva is "Monroe adósainak" érezték magukat.

Ezt a hatást fokozta, hogy a feudális kötöttségektől mentes észak-amerikai fejlődés - különösen annak első 50 éve - óhatatlanul mély pozitív hatást gyakorolt Dél-Amerikában, amelynek függetlenségi mozgalmához a francia forradalom és a Függetlenségi Nyilatkozat adta az eszmei fegyvereket. Az USA államformája, eszmerendszere, demokratikus politikai intézményrendszere mintául szolgált a dél-amerikai államok számára. Ebből a példaadó hatásból, és a Monroe-doktrina szolidaritási tartalmából, a kezdetben valóságosan létezett érdekközösségből következett, hogy az USA latin-amerikai politikáját eszmeileg igazoló pánamerikanista esz-

merendszertöbbé-kevésbé bizalommal fogadták ekkor Latin-Amerikában.

A pánamerikanizmus Európa-ellenes, izolatív eszme volt. Fő tétele - a világ a "szabadság" és a "despotizmus" féltékéjére bomlik /ennek természetesen volt létjogosultsága a Szentszövetség Európájával szemben/, és a "szabadság féltékéjének" országait "természetes szövetség" fűzi egybe a zsarnokság ellen - a XIX. század elején elsődlegesen önvédelmi eszme volt.

A pánamerikanizmus két oldala - a kontinens megvédelmezésében kifejezésre jutó közös érdek ill. az Egyesült Államoknak a többi amerikai országhoz mért fölénye - a későbbiekben is a pánamerikanizmus állandó két oldala maradt: máig e két oldal alkotja az eszmerendszer stabil, a jogfolytonosság fenntartását szolgáló keretét.

A pánamerikanizmus az 1820-30-as években formailag találkozott a latin-amerikai függetlenségi mozgalom konföderációs álmaival /amelyek megvalósítására nem voltak meg a feltételek/. De az egyenlő országok konföderációját hirdető latin-amerikai elképzelésekkel szemben az USA pánamerikanizmusa kezdettől az "erős - gyenge", "alacsonyabbrendű - magasabbrendű" szembeállításra épült. A pozíciók különbségét már 1820-ban megfogalmazta Henry Clay külügyminiszter: "Van erőnk olyan rendszer megteremtésére, amelynek középpontjában mi állunk, s velünk van Dél-Amerika... Dél-Amerikával kapcsolatban az Egyesült Államok népe ugyanolyan álláspontra helyezkedik, mint amilyent Uj-Anglia lakói foglalnak el az Egyesült Államok többi részével kapcsolatban. A vállalkozó kedv, a munka szeretete, a gazdasági szokások előnyt biztosítanak számunkra bármilyen versengésben, amit Dél-Amerika felte-
tathat velünk."²

Az Egyesült Államok, Anglia volt gyarmata a XIX. század elejétől nem gyarmatbirodalom létrehozásáról álmodott - a gyarmatosítás alapján ellenkezett volna az észak-amerikai szabadság-felfogással. De mindenesetre olyan uralmi szférát kívánt kialakítani, amelyben hegemoniája nála gyengébb, alárendelhető partnerek fölött érvényesült.

A befolyás kiterjesztésének célja mögött egyre nagyobb gazdasági érdekek és erők sorakoztak fel az USA-ban a XIX. században. Ha korlátozott mértékben is, a századvégén megindította a tőkebefektetést, főleg Mexikóban, Peruban, Kubában. A "korszerű birodalom" koncepciója az USA-kezdeményezte I. Pánamerikai Konferencián /1889-1891/ abban jelentkezett, hogy az USA megpróbálta megszerezni a kontinens kereskedelmi- pénzügyi ellenőrzését. A közös bank-, vám- és pénzrendszer tervét nem tudta keresztülvinni. De a Kereskedelmi Iroda /a Pánamerikai Unió 1890. székhelye Washington /létrehozása mutatja, hogy az USA pozíciója megerősödtek Latin-Amerikában. S utal arra is, hogy a latin-amerikai népekben - még a XIX. század elejéről "átörököltve" - éltek bizonyos illúziók egy laza amerika-közi szervezettség iránt.

Bár igaz, hogy a századvégén több latin-amerikai állam már kezdett gyanakvást táplálni az USA iránt - ezt erősítette az USA növekedését rossz szemmel néző Anglia is -, komoly latin-amerikai összefogás nem alakulhatott ki az észak-amerikai expanziós törekvések fékezésére. A leginkább európai gazdasági befolyás alatt álló déli országok /Argentina, Brazília, Chile, stb./, ahol a legmagasabb volt az európai bevándorlási ráta, valamiféle europaizáló gazdasági-politikai-szellemi törekvést ál-

litottak szembe a pánamerikanizmussal. Más országokban, minde-
nekelőtt Közép-Amerikában és Dél-Amerika északi térfelén, kor-
látolt, elsősorban a szomszéd országok ellen irányuló naciona-
lizmus állta útját a közös veszély elleni közös védekezésnek.
/A spanyol gyarmatbirodalom felbomlása után kialakult elkülö-
nült államok csak a századfordulóra kezdtek nemzeti jelleget öl-
teni. A latin-amerikai országok egymás közötti torzskodása
természetesen növelte az USA befolyását.^{3/}

Az 1880-90-es években talán egyetlen latin-amerikai
politikus, a kubai José Martí /1853-1895/ ismerte fel pontosan
az USA terjeszkedési politikájából származó közös veszélyt. Mar-
ti fogalmazta meg elsőnek a latin-amerikai népek összefogását,
a "felszabadító latin-amerikanizmus" ideológiáját a "képmutató
pánamerikanizmussal" szemben.

A "felszabadító latin-amerikanizmus" eszméje azonban
évtizedeken át nem talált talajra a társadalmi ellentétektől,
egymás közötti viszályoktól marcangolt, idegen gazdasági érde-
kek célpontját alkotó földrészen. A következő évtizedek az USA
diadalmas latin-amerikai expanziójának időszakát hozták.

2. A furkósbót-politika és a dollárdiplomácia időszaka:
a "magasabbrendűség" eszméje /1898-1933/

Az 1890-es évek végére az USA lett a gazdaságilag legerősebb imperialista nagyhatalom Anglia és Németország előtt. Növekedése következtében már korábban is törekedett a hódításra. Most, hogy relatív gyengesége immár nem akadályozta, megnyílt az út előtte a Csendes-óceánon⁴ és az amerikai kontinensen is. Ekkor fordította a Monroe-doktrínát aktívan és támadóan Európa ellen: követelte az érdekszférák újrafelosztását. 1895-ben, az angol-venezuelai viszály kapcsán hangzott el az un. Olney-doktrína: "Az Egyesült Államok ma szuverén ur ezen a kontinensen, és akaratára törvény mindazon ügyekben, amelyekbe beleavatkozik."⁵ 1898-ban az USA háborúba kényszerítette Spanyolországot, amely ennek következtében mondott le utolsó latin-amerikai gyarmatairól, Kubáról és Puerto Ricóról. Dél-Amerikában még 30 éven át az angol tőke maradt túlsúlyban, Közép-Amerikában és a Karib-térségen ellenben lényegében teljhatalmat élvezett az Egyesült Államok, s mind hatalmasabb tőkebefektetéseket eszközölt: az 1897-ben Latin-Amerikába fektetett 304,3 millió \$ 72,8 %-a Mexikóra és Közép-Amerikára, 14,8 %-a a Karib-térségre, 12,4 %-a Dél-Amerikára jutott.⁶ Emellett ez a térség /Panama-csatorna/ volt a Csendes-óceáni terjeszkedés stratégiai kulcsa is.

Bár e köztársaságok formálisan függetlenek maradtak, az USA expanziós politikai gyakorlata lényegében kolonialista jellegű volt: maximális hasznot követelt, s ennek érdekében kormányokat alakított és buktatott, egy-két hadihajóval új "független" köztársaságot hozott létre /Panama/. 1898-1902, 1906-1909 között és 1912-ben megszállta Kubát. 1910-1934 között Nicaraguát, 1916-1924 között Dominikát; 1914-ben a mexikói forradalomba

avatkozott be, 1915-ben protektorussá nyilvánította Haitit. Carlos Pereyra, a századfordulón élt mexikói diplomata szerint 1908-tól "minden közép-amerikai forradalom észak-amerikai intervenciót vált ki"... és "minden két fegyveres mozgalom egyike, vagy a forradalmi, vagy az ellenforradalmi az Egyesült Államok műve".⁷

A katonai "furkósbót" mellett a dollárdiplomácia bizonyult a leghatékonyabb eszköznek: a kétoldali szerződések megosztották és egymással szembefordították a latin-amerikai országokat. Az USA gazdasági-politikai-katonai erejével való szembeállítás anyagi és eszmei erői különösen a leginkább uralt szférában hiányoztak. Közép-Amerikában és a Karib-térségen csekélyebb volt az európai befolyás, az európai bevándorlás. Ipar és ipari proletariátus jóformán nem volt, a lakosság nagyobb része indián és néger parasztság volt. Az országokban nem voltak demokratikus hagyományok, s ami volt is a kisszámu városi kispolgárság körében, azt az észak-amerikai "furkósbót" sorvasztotta el. A legtöbb közép-amerikai és Karib-térségi országban nem volt talaja egy antiimperialista nemzeti ideológia kialakulásának, még kevésbé az antiimperialista politika kibontakoztatásának a XX. század első évtizedeiben. /Kivéve Mexikót, ahol az antifeudális polgári forradalom paraszti és munkásbázisára támaszkodó nemzeti burzsoázia az I. világháború idején antiimperialista követeléseket is megfogalmazott a kapitalista fejlődés fellendítése érdekében./ A kispolgári nacionalizmus Kubában és másutt is élesen jenkiellenes volt; de határozott antiimperialista tartalmat csak a marxizmus befolyása hozott a 20-as, 30-as évektől kezdődően. Az uralkodó osztályok nacionalizmusa pedig pompásan megfért a jenki érdekek kiszolgálásával.

A közvetlen uralmi szférában gyakorolt brutális gazdasági-katonai politikával egyidejűleg a "jóindulat" és a "közös érdek" hangsúlyozása is fennmaradt több dél-amerikai ország felé. "Amerika alkotmányos kormányainak barátai vagyunk... sőt bajnokai, mert nélkülünk semmiképp nem tudnák ... sorsukat békében és szabadságban kiteljesíteni" - hirdette Wilson elnök,⁸ s ez legalábbis két alapvető ok miatt szükséges része volt az USA ekkori latin-amerikai politikájának. Egyrészt azért, mert Dél-Amerika nagyobb része ekkor még inkább az angol tőke befolyása alatt állt, s több ország is mind nagyobb fenntartásokkal figyelte az észak-amerikai terjeszkedést. Ezért az Egyesült Államok továbbra is megnyerni törekedett ezeket az országokat: Wilson elnöksége alatt pl. azon munkálkodott, hogy Argentina, Brazília és Chile részvételével valamiféle "szentszövetséget" kovácsoljon össze, hangoztatva az USA^{és} legfejlettebb dél-amerikai köztársaságok "közös érdekeit" és az USA-val való "egyenlőséget". A pánamerikanizmus fennmaradása is e megnyerési politikához tartozott, bár ekkor a pánamerikai konferenciát már mind egyértelműbben az USA imperialista hódító érdekek határozták meg.

Másfelől a liberális-demokratikus eszmék vonzása változatlanul megmaradt az észak-amerikai kispolgárság és munkásosztály körében. A vezető politikai körök téplálták az amerikai tömegek ezen illuzióját: nem hirdettek nyíltan kolonializáló politikát, hanem igazolást kerestek az expanzióhoz, a "szabadság", "demokrácia", "civilizáció" terjesztésének nemes missziójával magyarázták az USA latin-amerikai külpolitikáját. Ehhez a manipulációhoz tartozott a "birtokon kívül eső" országok iránti "barátság" hangoztatása, és az is, hogy az USA, bár gyakorlatilag

kolonialista politikát folytatott uralmi szférájában, ideológiai "igazolást" hirdetett. "A sors diktálja politikánkat: a világkereskedelemnek a miénknek kell lennie, és a miénk is lesz... A kereskedelem szárnyaink áruinkat követni fogják intézményeink. Az amerikai törvény, az amerikai rend, az amerikai civilizáció és az amerikai zászló meg fog honosodni a mindmáig vad és szellemi sötétségben trespdő partokon, amelyeket Istennek ezen ügynökségei széppé és ragyogóvá tesznek."⁹

"A nagyhatalmi pozícióhoz vezető utat magas morális célok szegélyezik" - így jellemzi a kort egy, az USA és Latin-Amerika ideológiai kapcsolatait vizsgáló mű.¹⁰ S e "morális célok" elfogadtatása érdekében a századfordulóra már illúziótápláló ideológiai magógiává vált az "észak-amerikai példa", amely a XIX. század elején, a feudális fejlődéssel szemben még progresszív tartalmu volt. Az USA ezennel már nem a kontinens országai előtt álló példának, hanem a többi amerikai országgal szembefordított "magasabbrendű" hatalomnak deklarálta magát, s a XX. század elejére a pán-amerikanizmusban kifejezésre jutó észak-amerikai fölény már az USA hódításra való jogát igazoló "kiválasztottság-eszmévé" alakult. Akár a "sors", akár "isten" diktálta a politikát, az Egyesült Államok "kötelessége" az volt, hogy "a művelődés és felemelkedés útjára vezesse, civilizálja és kereszténnyé tegye a Fülöp-szigetieket"¹¹ illetve egész Latin-Amerikát.

A "civilizációs küldetés" igazolása érdekében az USA-ban revideálták a latin-amerikai történelemírást. Az új koncepcióban szó sem volt a bennszülöttek ősi, a spanyol-amerikaiak négy évszázados kulturájáról, a függetlenségi mozgalom hősiességéről. A latinok "természetüknél fogva képtelenek egy nagy és

szabad ország állampolgári kötelességeinek teljesítésére."¹² Megjelent a "hős észak - gazember déli" /angolszász - latin, protestáns - katolikus, szorgos - henye/ szembeállítás. Theodore Rooseveltnél ennek szellemében "igazolta" az USA XIX. századi latin-amerikai politikáját. Texasra emlékezve megállapította, hogy az USA mexikói háboruját "nem lehet a nemzetközi erkölcsiség és törvény talaján igazolni. De nem ítéld meg ugyanazzal a mércével, mintha két magasan civilizált, közel azonos erkölcsi és intelligenciaszinten álló ország kapcsolatáról lett volna szó."¹³ /Ugyanezt hangoztatta a panamai, kolumbiai stb. beavatkozás kapcsán./

A "civilizációs küldetés" eszméjének másik fő eredménye az volt, hogy feloldotta azt a gátat, amit az eredeti panamerikanizmus Amerikára koncentrált, izolatív tartalma a kontinensen kívüli terjeszkedés elébe állította. Vagyis az USA latin-amerikai politikája mellett szentesítette a Latin-Amerikán kívülit is, "erkölcsi" alapot adott minden "barbár" térségre való behatoláshoz.

Az Egyesült Államok uralmi szférájába tartozó országokban megindult az ideológiai befolyás intézményeinek kiépítése is. A kolonialista politikai gyakorlatnak megfelelően az USA mindenekelőtt az uralkodóosztályt kívánta megnyerni, a nemzeti érdekekkel szembefordítani, szűk "helytartó-réteget" igyekezett kinevelni. De igyekezett befolyását a lakosság bizonyos szűk rétegeire is kiterjeszteni. Elsősorban a városi kispolgári rétegeket érintették ezek az intézmények: az iskolarendszer /a Fülöp-szigeteken angol oktatási nyelvvel, Kubában az angol "csak" kötelező nyelv volt/, a missziós iskolák, kórházak, a megjelenő

sajtóügynökségek, a mozhálózat kiépítése stb. A közép-amerikai és Karib-térségi lakosság túlnyomó többségének /több nyelvet használó, analfabéta indián, néger parasztság, szétszórt vidéki településeken/ gyakorlatilag semmi nem jutott ebből sem. De a néptömegek általában olyan mértékben ki voltak rekesztve a politikát befolyásoló intézményekből, annyira szervezetlenek voltak, hogy megnyerésük ekkor nem is tartozott az USA számára fontos feladatok közé az uralom megszilárdításában.

3. A jószomszédság-politika időszaka: az USA kontinentális uralmának politikai előkészítése és megalapozása /1933-1946/

1928-ban a husz latin-amerikai köztársaság közül 14-ben gyakorolt pénzügyi-katonai ellenőrzést az Egyesült Államok. 1929-ben latin-amerikai tőkebefektetése csaknem elérte Angliáét. Az 1929-32-es gazdasági világválság alatt az USA latin-amerikai exportja 912 \$-ról 195 millió \$-ra csökkent, Latin-Amerikának adott kölcsönei /1929-ben 175 millió \$/¹⁴ megszűntek; de az USA latin-amerikai pozíciói nem rendültek meg olyan mértékben, mint az európai országokéi. A gazdasági válság után a latin-amerikai országokban nagyobb lett a tőkeinség, mint korábban bármikor. Az USA-nak újabb és újabb piac- és nyersanyagforrásokra volt szüksége /különösen a kőolaj jelentőségének felfedezése óta/. Kialakultak hát annak objektív feltételei és kényszerítő körülményei, hogy az USA hegemoniáját egész Latin-Amerikára kiterjessze.

A furkósbót-politika azonban már Közép-Amerikában is az USA jelentős katonai erőit lekötő vállalkozás volt: a huszas évek importhelyettesítő ipari fejlődésével kialakulni kezdő mun-

kásosztály, az agrárproletariátus osztályharca mind határozottabb antiimperialista tartalmat nyert, s leveles összeütközésekre /sztrájkok, tüntetések, mérszárlások/ vezetett. Az USA nem gondolhatott arra, hogy ugyanazt a kolonialista politikát ki tudja terjeszteni a sokkalta fejlettebb, iparosodottabb, szervezett munkásosztállyal rendelkező dél-amerikai országokra. Ezekben ekkortájt bontakoztak ki a kispolgárság és a nemzeti burzsoázia antiimperialista törekvései /pl. Peruban az APRA/; felmerült az észak-amerikai tulajdon nacionalizálásának lehetősége /Mexikó, Bolivia, Kuba, Chile/, és a fasizmus mind reálisabbá váló veszélyével szemben számos országban felmerült a népfront-politika alternatívája.

A fasizmus előretörése, a II. világháború elővetülete volt a másik tényező, amely az USA latin-amerikai politikájának átdolgozását követelte. Az USA-tól féltő latin-amerikai országok egy részében kedvező terep nyílt az USA új vetélytársainak /főleg Németország, Olaszország, Japán/ behatolásához. A fasiszta nagykövetségek a bevándorolt lakosságot felhasználva fasiszta szervezeteket alakítottak. S a világháborúra készülő USA semmiképpen nem engedhette meg, hogy a tengelyhatalmak erős támaszra leljenek közvetlen szomszédságában: fasiszta-ellenes szövetséget kívánt létrehozni Latin-Amerikában, vagy legalábbis szilárd háttérként akart maga mögött érezni.

Az új stratégiai vonal kidolgozásában ezen túlmenően szerepe volt a New Deal-időszak általános konszolidációjának is, amelynek legjelentősebb külpolitikai lépése, mint ismeretes, a Szovjetunió diplomáciai elismerése volt. A New Deal-korszakban, amikor az állami ellenőrzés a kapitalista fejlődést stabilizáló

tényezővé vált, az "ésszerűség" megkövetelte azt is, hogy az USA - a latin-amerikai uralom megszilárdítása és fenntartása érdekében - bizonyos engedményeket tegyen a kizsákmányolt országokban.

A jószomszédság-politika alapelvét Franklin D. Roosevelt elnök így fogalmazta meg: "Egyoldalú beavatkozásunknak végét kell vetni. Ha együttműködünk más országokkal, nagyobb rendet vivünk ki a féltekén, és kevesebb elégedetlenséget keltünk."¹⁵ Ennek jegyében az USA 1933-ban lemondott a latin-amerikai országokban való fegyveres beavatkozás jogáról; Kubában a Platt-cikkelyről; 1934-ben kivonta csapatait a megszállt országokból /gazdasági-politikai beavatkozási joga ill. támaszpontjai természetesen fennmaradtak/; 1938-ban "lenyelte" a mexikói és bolíviai nacionalizálásokat; 1935-ben elismerte, hogy a külföldi befektetők kötelesek alávetni magukat a fogadó országok törvényeinek. Közösönös kedvezményekkel járó kereskedelmi szerződéseket ajánlott Latin-Amerikának, hiteleket, segélyeket, új tőkebefektetést kínált, s felajánlotta kulturális-szociális-műszaki támogatását.

A lépések nem veszélyeztették az Egyesült Államok latin-amerikai pozícióit. Ellenkezőleg, az előnyök és a befektetéshez szükséges nyugodt légkör többszörösen rekompenzálták azokat a veszteségeket, amelyeket a jószomszédság-politika engedményei hoztak. Latin-Amerikában viszont ezek az engedmények lehetővé tették a nemzeti érdek bizonyos foku előtérbe kerülését, néhány alapvető nyersanyag visszaszerzését. A tőkebeáramlás bizonyos ágakban elősegítette az iparosítás fejlődését, a nyersanyag-kitermelés intenzifikálását, a gazdasági fejlődéshez szükséges infrastruktúra kiépülését /kikötők, pánamerikai utrendszor stb./.

E kétségtelen gazdasági fellendülést azonban nem követte Latin-Amerika gazdasági függetlenedése, ellenkezőleg: a függés növekedése, egyoldalubbá válása árán lendült fel a gazdaság. A vámkedvezményes kereskedelem több ágazatban visszavette az importhelyettesítő iparfejlesztést; az iparosítás másutt fokozta a termelőeszköz-importot és a devizakiáramlást. A függés különösen a II. világháború kezdete után vált nyilvánvalóvá, amikor az USA monopolizálta Latin-Amerika külkereskedelmének abszolút többségét /az USA adta Latin-Amerika importjának 40,5 %-át 1939-ben, 52,9 %-át 1940-ben, 62,1 %-át 1941-ben/. Végeredményben "a jószomszédság eltüntette az amerikai imperializmus és a latin-amerikai országok kapcsolatainak felületén található érdekségeket, egyébként semmiben nem változtatott az amerikai politika és tőkeuralom lényegén".¹⁶

Másfelől viszont igaz, hogy az USA politikája, "egy- más szempontjainak jóakaratu figyelmenbevétele" pozitív folyamatot indított meg Latin-Amerikában. A nemzeti szuverenitás engedményekben és gesztusokban történő elismerése - a farkósbelpolitika miatt gyakorolt "önkritika", a "magasabbrendűségi komplexum" revideálására tett kísérletek¹⁷, a pánamerikai szervezetek aktivizálása, rövid időre tényleges tanácskozó testületté változtatása stb. - megszilárdította Latin-Amerika demokratikus erőit, kedvezett a népfrontpolitikának, s hozzájárult ahhoz is, hogy a fasizmus nem tudott érdemben támaszra lelteni a világháború idején a kontinens országainak többségében. Argentína, Brazília bizonyos kivételnek számítottak, noha az is igaz, hogy ezek népessége a kontinens lélekszámának jelentős részét alkotta..

Ugyanakkor az USA jószomszédság-politikája, a "barátság, bizalom, jóindulat" frazeológiája, s az ennek nyomán kibontakozó latin-amerikai együttműködési készség, a latin-amerikai politikában szerepet játszó valamennyi osztályban és rétegben illuziókat keltett az észak-amerikai imperializmus "agresszív időszakának" /! / lezárulása iránt. Az egyes osztályok és rétegek különbözőképpen reagáltak erre az illuzióra. A "hagyományos" uralkodóosztály /földbirtokos oligarchia/ az USA-hoz legközelebb eső térségeken /Dominika, Nicaragua, Haiti stb./ tovább élvezte az USA barátságát. Dél-Amerika országainak oligarchiája ellenben a fasizmus felé tolódott el, megijedve az USA "liberalizálódásától", az általa meghirdetett "haladástól", és a kilátásba helyezett gazdasági-társadalmi reformoktól. Ezekben az országokban az Egyesült Államok inkább a kapitalizálódást sürgető nemzeti burzsoázia felé fordult. S kétségtelen, hogy a "jószomszédság" illuziói rövid időn keresztül hatást gyakoroltak a latin-amerikai munkásmozgalomra is. Ennek redlisnek tűnő alapot adott, hogy az USA a fasizmus ellen, a Szovjetunió oldalán harcolt; ez bizonyos fokig elkendőzte a liberumban való részvételének imperialista hajtóerejét. /Különösen káros volt e vonatkozásban Earl Browdernek, az észak-amerikai kommunista párt főtitkárának opportunistá politikája, aki a teheráni konferencia után az osztályharc felfüggesztését, az osztályok közötti "békeperiódus" bekövetkezését hirdette./

A jószomszédság-időszaknak, a latin-amerikai gazdasági-társadalmi fejlődésre gyakorolt jótékony hatása mellett tehát kétségkívül megvolt az a veszélye, hogy "észrevétlenül" növelte a függést: a behatolás módszereinek megváltozása eltakarta egy időre a tényt, hogy a behatolás fokozódik.

A jószomszédság-politika fő célja a gazdasági behatoláshoz szükséges "nyugodt légkör" megteremtése mellett mind inkább a II. világháborúra való felkészülés volt. Ennek jegyében hívta életre az USA - 15 latin-amerikai ország részvételével - 1942-ben a Védelmi Tanácsot, amelynek céljai között szerepelt a náci befolyás felszámolása a kontinensen, az USA tehermentesítése a kontinens védelmével járó feladatok egy része alól, az Atlanti- és a Csendes-óceán mellett szükséges támaszpontok biztosítása, valamint az, hogy Amerika-barát kormányok maradjanak hatalmon Latin-Amerikában, biztosítva ezzel az Egyesült Államok számára biztonságos politikai-katonai háterszágot és nyersanyagforrásokat.¹⁸

Ugyancsak háborúra való felkészüléshez tartozott a Latin-Amerikába irányuló ideológiai befolyás, tájékoztatás és propaganda állami megszervezése, 1938-ban a State Departmentben létrehozták a Kulturális Kapcsolatok Osztályát: ezzel a kulturális kapcsolatokat hivatalosan is a külpolitika részévé emelték. Az észak-amerikai sajtó spanyol nyelvű kiadása megkezdődött. 1940-ben létrehozták az Amerikai Köztársaságok Kereskedelmi és Kulturális Ügyeit Koordináló Hivatalát, a Latin-Amerikába irányuló információs és propagandaszolgálat centrumát. A rádióhálózat kiépülésével az észak-amerikai propaganda mind szélesebb tömegekhez ért el spanyolul és portugálul.

Számos jel azonban ezekben az intézkedésekben is arra mutat, hogy a jószomszédság-politika légkörében tett észak-amerikai lépések nem csupán az USA-ellenesség kikövetelte, rövid életű taktikai húzások; s hogy a világháborúra való felkészülés közben az Egyesült Államok előkészítette a háború utáni tartós berendezkedését minden latin-amerikai országban.

Az információs és propagandaszolgálat vezetője pl. Nelson A. Rockefeller lett, egyike azon észak-amerikai milliommosoknak, akik a legjelentősebb latin-amerikai érdekeltségekkel rendelkeztek. Ugyancsak a tartós berendezkedés előkészítésére vall, hogy a 30-as évektől az Egyesült Államokban megindulnak a latin-amerikai kutatások. Korábban szórványosan voltak "latin-amerikás" fórumok - pl. 1918-tól a Hispanic American Historical Review -, most ellenben számos északamerikai egyetemen latin-amerikai tanszékek alakultak. Ezek elsősorban akut társadalmi problémákkal - az indián-kérdés, a mexikói forradalom és Cárdenas kora stb. - foglalkoztak. A témák kiválasztásában bizonyára közrejátszott a haladó gondolkodású értelmiség, az egyetemisták ösztönte érdeklődése is, de a fő szempont kétségtelenül az volt, hogy az USA politikai körei megismerjék a latin-amerikai uralkodó belső feltételeit.

A jószomszédság-politika időszakában az Egyesült Államok nagyszabású latin-amerikai koncepciójának "nyitánya", a politikai előkészítése lett. Ez volt az USA első gyakorlati törekvése ama, először a XIX. század elején felvázolt "korszerű" neokolonialista elképzelésének megvalósítására, amely szerint az Egyesült Államok elsősorban "békés" módszerekkel - áruval, gazdasági és ideológiai befolyással - valósítja meg hegemoniáját érdekszférájában.

Az Egyesült Államok történeti és eszmetörténeti fejlődésének sajátos aspektusára, jellegzetes dinamizmusára irányítja rá a figyelmet két körülmény. Egyfelől az, hogy a békés eszközökkel fenntartott uralkodó szféra gondolata elvileg nem új, s több mint egy évszázaddal első felvetése után /lásd Henry Clay idézett szavait/ került gyakorlati megvalósításra. A feltételek,

lehetőségek és kényszerítő körülmények együttes hatására reagáló észak-amerikai politika nagyfoku rugalmasságot mutat a stratégiai cél - az észak-amerikai imperialista érdekek lehető legkamatékonyabb, a lehető legnagyobb nyereséggel járó és a lehető legkisebb erőráfordítást igénylő érvényesítése - érdekében.

Másrészt látni kell, hogy a Védelmi Tanács már a hidegháboru éveiben aláírt Riói Paktum /1947/ és az Amerikai Államok Szervezetének /1948/ "természetes elődje". Ez arra hívja fel a figyelmet, hogy bár a nemzetközi erőviszonyok, az egyetemes történetírás felől nézve kétféleképpen kell megítélni az USA-nak a II. világháboruban ill. a hidegháboruban betöltött szerepét, s bár az USA latin-amerikai politikájában is elkülönül a két szakasz, a világháboru és a hidegháboru éveit valami mégis összekapcsolja az Egyesült Államok latin-amerikai politikai koncepciójában: az a törekvése, hogy Latin-Amerikában ne csak elsődleges expanziós igényeit /profit, piac, nyersanyag, támaszpont/ elégítse ki, hanem a térség katonai-gazdasági-politikai erejét felhasználja a kontinensen kívüli terjeszkedésben, önnön erejét egy hegemon uralma alatt tartott szövetséges rendszerben megsokszorozva.

A jószomszédság-politika alatt előkészített új latin-amerikai politika elfogadtatására - a totális amerikanizálás alávetett szilárd háttország teljes kiépítésére - már a II. világháboru után került sor, új nemzetközi feltételek között.

4. Az USA törekvése Latin-Amerika totális "amerikanizálására": az "alávetett szövetséges"-konceptió /1946-1961/

A II. világháboru után az USA egész Latin Amerikában döntő befolyásra tett szert; a következő években megvalósult az a régi álma, amit az ismert XIX. századi jelszó /"Amerika az amerikaiaké!"/ "helyesbitett" változata így fogalmaz meg: "Amerika az észak-amerikaiaké!", s amelynek csúcspontja az Amerikaközi Kölcsönös Segélynyújtási Szerződés aláírása /1947/ és az Amerika Államok Szervezetének létrehozása /1948/ volt.

Amit Latin-Amerikában elért, nem volt új és váratlan az USA számára: hosszan dédelgetett terv érett be a negyvenes évek második felében. De ez a terv - s ez a kérdés az USA új latin-amerikai politikájának egyik kulcsa - megvalósulása pillanatában már némiképpen anakronisztikus volt. Nemcsak azért, mert az USA erőfölénye már jóval korábban lehetővé tette az egész szubkontinens alávetését, hanem elsősorban azért, mert a negyvenes évek második felére már nem Latin-Amerika birtoklása volt az Egyesült Államok legfőbb célja.

Erre az időpontra értek be az USA viláгурalmi terveinek gazdasági-politikai-pénzügyi feltételei. A II. világháboru során megerősödtek pozíciói az egész kapitalista világban, s célja az volt, hogy megszervezze a kapitalista tábor egységes fellépését a viláгурalmi terveit leginkább keresztező erők - a világháboruból megnövekedett nemzetközi tekintéllyel kikerült Szovjetunió és a megszülető szocialista országok - ellen. A konceptió kibontakozásától kezdődően az USA gazdasági behatolása már nem csupán a profitérdeket tartotta szem előtt: mindinkább politikai célok kerültek előtérbe. Az Egyesült Államok viszony-

lag alacsonyabb nyereségre, sőt ráfizetésre is kész volt a célok szolgálatában, miközben főleg a fejlett tőkés országokat részesítette jelenléte "áldásos következményeiből". Ennek árát persze nem az USA, hanem "birodalma" - többek között Latin-Amerika - fizette.¹⁹

Latin-Amerika nyersanyag-gazdasága továbbra is alapvető fontosságu maradt az USA ipara számára, fontos piacot is jelentett az amerikai árunak.²⁰ De az USA beruházási és segélyezési politikája világosan kifejezi, hogy Latin-Amerika immár nem több, mint a szerteágazó világuralmi koncepció egyik részlete: 1950-ben még első helyen állt az USA külföldi befektetései között /38,82 %/, 1955-ben második, 1963-ban harmadik helyre került Kanada és Nyugat-Európa mögött, s 1945-48 között az USA segélyprogramjának 2,6 %-át, 1945-1959 között kb. 4 %-át kapta.

Minthogy a kapitalista világrendszer stabilizálása s a hidegháborús politika jelentős erőket kötött le, az USA számára a 40-es évek végétől terhessé vált a "jósomszédság"-politika fenntartása. Ezen kívül, a 40-es évek első felében Latin-Amerika néhány országában megerősödött a népfront-politika. Az országok többsége 1941 után vette fel a kapcsolatot a Szovjetunióval, megerősödött a munkásmozgalom /1929-1945 között megduplázódott a latin-amerikai munkásosztály létszáma/, a kommunista pártok befo-lyása. A demokratikus kormányok és a néptömegek részéről az USA nem várhatott támogatást a hidegháborús politikához. Olyan latin-amerikai kormányzatokra volt tehát szükség, amelyek gazdasági követelések és politikai fenntartások nélkül képesek támogatni az Egyesült Államok világuralmi terveit.

Az Egyesült Államok kihasználta, hogy a népi mozgalom balratolódásától, a kelet-európai országok népi demokratikus át-

alakulásának ösztönző hatásától rettegő latin-amerikai burzsoázia is jobbratulódott, s kereste a szövetséget a "hagyományos uralkodóosztállyal" és az USA-val. 1946-ban, a hidegháboru meghirdetésekor napirendre került Latin-Amerika "védelmi felfegyverzése" is. Az USA-ból vásárolt fegyvereket a hadseregek pár héten belül "kipróbálták" - saját demokratikus kormányaik ellen: 1946-1948 között nyolc országban került ily módon sor katonai diktatura létrehozására.

A Latin-Amerika felé irányuló észak-amerikai tőke csökkenése tehát nem azt jelentette, hogy az USA "lemond" a szubkontinensről. Ellenkezőleg: a legreakciósabb, legkorruptabb, népeiket leginkább kiszípolozó diktaturák közreműködésével kovácsolta össze az Egyesült Államok az Amerika-közi rendszert.

Az Egyesült Államok az Amerika-közi rendszerben a következő célkitűzéseket kívánta megvalósítani:

1. viszonylag kis erőráfordítással érvényesíteni hegemón uralmát a szubkontinens országaiban;
2. olyan háterszággá kiépíteni Latin-Amerikát, amely a neokolonializmus terepe marad, s emellett katonai-politikai erejével is támogatja az USA nemzetközi politikáját.

Az Amerikaközi Kölcsönös Segélynyújtási Egyezmény /Rioi Paktum, 1947/ már két vonatkozásban megvalósította ezeket az elképzeléseket:

1. Leszögezte, hogy a tagországok korlátlan ellenőrzést gyakorolnak a szubkontinensen a nemzetközi szervek közbelépése nélkül²¹; így módot adott az USA-nak, hogy a tagállamok aktív vagy hallgatólagos beleegyezésével a legkönyörtelenebb fegyveres és gazdasági szankciókat alkalmazhassa a strukturális reformokra törekvő kormányzatok /guatemalai és bolíviai forra-

dalom/, demokratikus mozgalmak ellen.

2. Biztosította a tagállamok katonai elkötelezettségét az USA kontinensen kívüli politikája mellett.

Az Amerikai Államok Szervezete /1948/ számos vonatkozásban tágabb hatáskörűvé tette a szövetséget, még több eszközt biztosított az USA befolyásának fenntartásához.

1. nemcsak katonai, de politikai-kulturális-ideológiai vonatkozásban is megszervezte azt az "ésszerű jogrendet", amely zavartalaná tette az USA latin-amerikai uralmát, s lehetővé tette, hogy "szabadon törődjék a maga világméretű kötelezettségeivel"²².

2. az "együtműködés" kiterjesztésével az USA mindezen területeken "jogos beavatkozási alapot" nyert.

3. az AASz-on keresztül gyakorolt nyomással biztosította a latin-amerikai országok egyöntetű politikai támogatását a nemzetközi szervezetekben /"szavazógép"/.

A Pánamerikai Unió intézményei és szervezetei természetesen beolvadtak az AASz intézményrendszerébe: a Riói Paktum, majd az AASz olyan katonai-politikai szövetség lett, amelynek felépítése, szilárdsága modellül szolgált az USA uralmi szférájának megszervezéséhez az egész világon.²³

Az USA továbbra is igyekezett latin-amerikai politikáját "kontinentális együtműködésnek" feltüntetni. /Bár olyan kormányokat támogatott, hogy a velük fenntartott "jószomszédság" a "Turkósbót" visszatérését jelentette minden haladó törekvéssel, a kontinens minden valóságos érdekével szemben./ S az 1954-ben Caracasba összehívott Pánamerikai Konferencia előkészítésekor a XIX. századi pánamerikanista /és latin-amerikai konföderációs/ eszmék

jogfolytonos utódjának tüntette fel az AASz-t vezérlő eszméket. Kétségtelen, hogy a pánamerikanizmus "védelmi eszméje" központi helyen állt a II. világháború alatt és után hirdetett amerikai eszmékben. De bár a frazeológia több mint száz év alatt szinte alig változott, gyakorlatilag teljesen átalakult az eredeti pánamerikanizmus tartalma.

A pánamerikanizmus tartalma a XIX. század végétől többször átértékelődött. Láttuk, hogyan erősödött meg a XX. század elején az USA "magasabbrendűségi" ideológiája, hogy egyidejűleg igazolja az USA Latin-Amerika-ellenes és kontinensen kívüli expanziós politikáját. S láttuk, hogy a 40-es évektől a szubkontinens mint "alávetett szövetségest" kívánta felhasználni a kontinensen kívüli uralmi politika eszközeként.

A 30-as évek végétől megújuló pánamerikanizmus, amely valóban emlékeztet a száz évvel korábbi "eredetire", voltaképpen ennek a törekvésnek eszmei igazolása.

Mi teete erre alkalmazással? Egyrészt az Amerikáról, ill. az USA és Latin-Amerika közötti különbségről korábban vallott eszmék átértékelődése. A "szabadság féltékéje", ami a XIX. század elején az amerikai földrész "természetes állapotát" fejezte ki, az USA latin-amerikai expanziói idején az amerikai földrész "lehetőségévé" vált, olyan lehetőséggé, amit az észak-amerikai uralom hozhat el az elmaradott, "barbár" országokba. Az új eszmrendszerben az USA immár lemondott a hódításait igazoló "civilizációs misszióról"; önnön "magasabbrendűségét" - azt, hogy a szabadság "terjesztésére" hivatott - "ráruházta" az egész amerikai földrészre. A II. világháborúban Amerika maradt "a szabadság védőbástyája", "a demokrácia utolsó arzenálja" /azon az alapon, hogy a többi ország vagy fasiszta diktatúrát képvisel, vagy fa-

sista katalmak áldozata/, amelynek nemcsak az volt feladata, hogy önmagát megvédje a fasizmus ellen, hanem "küldetése volt", hogy részt vegyen a fasizmus világméretű legyőzésében, az elnyomott országok felszabadításában, ill. erejéhez mérten segítse a legerősebb amerikai országot, az USA-t ebben a "kereszteshadjáratban".

A "küldetéseszmé" frazeológiája azonban nem a fasizmus történelmileg és társadalmilag konkrétan körülhatárolható jelenségére vonatkozott. Egy kérdés az, hogy a II. világháború alatt az Egyesült Államok kormányzó uralkodó csoportjai konkrétan a német, olasz, japán fasizmus ellen hirdették ezt az eszmét, amely ilyenformán a demokratikus, antifasiszta erők számára is elfogadható alapot jelentett. A következmény - ami már azal függ össze, hogy az észak-amerikai nagytőkét nem morális indítékok vezették az antifasiszta koalícióba, hanem önnön érdekeinek védelme, új követelések kielégítése - viszont az, hogy a panamerikanizmus immár nem csak az amerikai földrész megtámadása elleni védekezés jogát foglalta magában, hanem a támadás lehetőségét megtestesítő erők ellen a világ minden pontján folytató "támadó védekezés" jogát is tartalmazta. S amikor a II. világháború után, megváltozott nemzetközi feltételek között az észak-amerikai tőke érdekeinek fő veszélyeztetője a Szovjetunió ill. a kialakult szocialista tábor lett, nagyon hamar "hozzőrdött" a "támadó védekezéshez" a "preventív védekezés" elfogadása is.

A panamerikanizmus fő tétele továbbra is a "védelem" maradt, csak a "veszély" fogalma változott.

A Riói Paktum leszögezi, hogy minden amerikai állam ellen irányuló támadásnak minősül minden olyan jelenség, amely

valamely amerikai államot veszélyeztet. Az Alapokmány szerint a Tanácskozó Szerv összehívása indokolt, ha "valamelyik amerikai állam sérthetetlenségét, vagy területi épségét, szuverenitását vagy politikai függetlenségét fegyveres erőszak, nem fegyveres erőszakban jelentkező támadás, az amerikai földrészen kívüli vi-
szály, vagy bármely más, Amerika békéjét veszélyeztetni alkalmas tény vagy helyzet fenyegeti..."²⁴ - vagyis "veszély" minden, amit az USA annak minősít.

A "küldetés" tartalma /"... a világ civilizációjához való hozzájárulásunk napról napra jobban megköveteli a földrészen belüli legszorosabb együttműködést"²⁵/, a "támadó" és a "preventív védekezés" a frazeológia változása nélkül pontosan szimult az Egyesült Államok nemzetközi politikájához a hidegháború éveiben. A nyugati félteke "küldetése" /"a keresztény kultúra és a nyugati civilizáció védőbástyája" stb./ találkozott a "kelet-európai rab nemzetek felszabadítására" hirdetett "keresztény háború" eszméjével, s a "nemzetközi kommunizmus" elleni "védekezés" jegyében féktelen antikommunista kampány indult Latin-Amerikában csakugy, mint a kapitalista világrendszer minden országában. Módszerei is azonosak voltak: a kommunista pártok üldözése, a szocialista országok rágalmezése a tömegkommunikáció minden eszközének felhasználásával, az országokban előforduló minden "zavargásért", "rendbontásért" a "nemzetközi kommunizmus aknemunkáját" tették felelősség. Olyan kommunistaellenes tömeghisztériát tápláltak a propagandában, comicsokban, a "keleti szakértők" és a szocialista országokból disszidált "áldozatok" "leghitelesebb élménybeszámolóin" keresztül, amely már-már a kannibalizmust is a "Kreml ördögeinek" természetes tulajdonságaként tüntette fel. Jellemző, hogy a kubai forradalom győzelme

után már 1959-ben, amikor még szó sem volt szoros kapcsolatról Kuba és a Szovjetunió között, azt hirdette, az ellenforradalmi propaganda, hogy a gyermekeket szibériai táborokba viszik. /!/ Pánik tört ki a városi kispolgárság körében, s a szülők százával küldték el 6-10 éves gyermekeiket a Vöröskereszt útján az USA-ba, az észak-amerikai hatóságok könyörületére bízva őket. Később utánuk mentek, vagy megpróbálták visszahozatni őket, de a 60-as évek elején El Salvador tele volt elhagyott, csavargó kubai gyerekekkel./

Az antikommunista kampány célja kettős volt: gátat emelni a szocialista országok példája ellen, másfelől meggyőzni a kontinens népeit, hogy Amerikában "nincs történelmi esélye, talaja a kommunizmusnak"; következésképpen az USA vezetésével harcolniuk kell visszaszorításáért. Az Egyesült Államok vezető volta evidens, hiszen ez "a legdemokratikusabb szabad ország, amelynek érdekei közösek a szabad világ országainak érdekeivel".

Az Egyesült Államok latin-amerikai ideológiai tevékenysége a II. világháború után elsődlegesen arra irányult, hogy ezt az "érdekközösséget" elfogadtassa a szubkontinens népeivel, kifejlessze bennük az azonosulás, ill. hasonulás iránti vágyat és készséget, és alkalmassá tegye őket az észak-amerikai eszményrendszer és az "american way of life" kritikátlan befogadására. Az USA "magasabbrendűségét" immár nem faji-vallási premisszákból vezették le, hanem a gazdasági-technikai-tudományos fejlettség "természetes következményeként" tüntették fel, azt hangsúlyoztatva, hogy az Egyesült Államok vezetésével a "szabad világ" népei ugyanarra a tökélyre jutnak. A fogyasztói szemléletet állította eszményül az elmaradott népek elé; és a tömegkommunikációs eszközök birtoklásával, áru- és szellemi exportjával,

az értelmiség, a szellemi elit Észak-Amerikához vonzásával egyaránt arra törekedett, hogy a "mesterséges, fél-hollywoodi csillogás" a latin-amerikai népek tudatában elfoglalja a nemzeti, gazdasági-társadalmi problémák helyét.

"Az igazság stratégiája" c. könyvében jegyzi meg Wilson P. Dizart, aki a 60-as évek közepén az USIS magas rangú munkatársa volt: "Ideológiai vonatkozásban soha nem érdekelt minket a 12 tengeri mérföldes határ."²⁶

Legkorábban az információ-szolgáltatás ellenőrzésének és monopolizálásának intézményes formái épültek ki; ehhez még a II. világháborúra való felkészülés adta a döntő impulzust. Az észak-amerikai hírszolgáltatás és propaganda benyomulása, a latin-amerikai tömegkommunikációs eszközök ellenőrzés alá vonása tovább tökéletesedett a II. világháborút követő években. 1953-ban az USIA vette át a korábbi propagandacentrum helyét. Az 1960-ban 2.260 rádió- és 16 tv-állomással, 1965-ben 111 "binacionális kulturális központtal", számtalan mozival, könyvtárral, önálló könyv- és lapkiadó vállalatokkal rendelkező Latin-Amerikában, nem egyszer a "vendéglátó" ország tankönyvkiadását is átvéve. 1950-től a SIP-ben és az AIR-ben olyan új szavazási rendet fogadtak el, ami az USA számára eleve szavazattöbbséget jelentett. Az 50-es években a rádió és tv-műsorok nagy része /különösen Kubában és a környező országokban 80 % fölött/ észak-amerikai importból származott, a latin-amerikai sajtó külföldi híryananyagának 75-85 %-át a 60-as évek közepén az AP és az UPI adta.

E hatalmas tömegkommunikációs apparátus megszervezése és kiépítése elsődlegesen azt a célt szolgálta, hogy a latin-amerikai népek "az USA szemével" - pontosabban az észak-

amerikai befolyáshoz való "jóviszonyt" eleve biztosító módon - nézzék a világot, s azt a szemléletet, véleményt alakítsák ki a világról, amit számukra "beprogramoztak"; hogy elfogadják és a magukénak vallják tehát szokot az eszméket, célkitűzéseket, amelyekkel az észak-amerikai tőke latin-amerikai politikáját igazolja.

A tömegkommunikációs hálózat kiépítése a közvetlen ideológiai behatolás más formáinak - mindenekelőtt a kulturális termékekben közvetített eszmék elfogadtatásának - is hatékony csatornája lett. Az észak-amerikai eszményeket propagáló, az észak-amerikai típusu boldogságot a legmagasabbrendű eszménnyé emelő, az észak-amerikai életformát és magasebbrendűséget igazoló kulturális termékek korlátlan beáradását tette lehetővé az AASZ alapdokumentumában leszögezett elv: "... a tagállamok kötelezik magukat, hogy a szabad kulturális cserét mindenfajta kifejezési mód tekintetében - az egymás személyiségének kijáró tisztelet mellett - megkönnyítik."²⁷

A behatolási program nemcsak a tömegszórakoztató ipar és a "tömegkultura" beáradásával fejtette ki hatását a lakosság legszélesebb rétegeire, hanem az 50-es évektől mind inkább egyes rétegek, különösen a latin-amerikai értelmiség személyes elkötelezettségének kialakítására irányult, főként az ösztöndíjpolitikán és a megélhetési lehetőségek biztosításán keresztül. Az észak-amerikai ösztöndíj- különösen természettudományos, műszaki és modern társadalomtudományos vonatkozásban - biztosította a lehetőséget, hogy a latin-amerikai "kiválasztottak" a hazainál sokkal magasabb szintű feltételek mellett szerezzenek korszerű tudományos műveltséget. 1953-ban 7,614, 1961-ben 9,626, 1963-ban 11,021 latin-amerikai egyetemista tanult az USA-ban. Az észak-amerikai

diploma volt a laza érvényesülés kulcsa is, hiszen a Latin-Amerikában észak-amerikai tőkével születő vállalkozások, intézmények az észak-amerikai szakemberek mellett hozzájuk hasonló szintű latin-amerikaiakat kerestek: 1960-ban 40 ezer latin-amerikai dolgozott ezekben.²⁸ /Más részük engedett az USA-ban felkinált lehetőségeknek, és nem tért haza. E jelenség másik oldala az éppen ezekben az években intenzívebbé váló "agyrablás" volt, amely tömegével csábította el a Latin-Amerikában kiképzett értelmiséget is.²⁹/

A latin-amerikai társadalmak megismerését, szondázását, valamint az észak-amerikai propagandatevékenység szélesebb körben való terjesztését szolgálta a személyes kapcsolatok azon formája, amely intenzíven 1961-től, a Békahadtest-program kereteiben bontakozott ki, de már a századfordulótól szórványosan felvetődött, s 1949-ben Truman elnök újra elővette. Részletesebben D. Acheson külügyminiszter fejtette ki 1950-ben: A trumani javaslatból kiindulva /"ajándékozzuk ezt a tudást és szakértelmet a világ népeinek"/ felajánlotta az észak-amerikai tudományos segítséget pl. a "népszámlálás és élettartam-statisztikák technikájában". A segítség "tudományos értékét" - és tényleges jelentőségét az Egyesült Államok számára - érzékelteti a folytatás: A szakértőknek "nem kell kivétel nélkül szaktekintélyeknek lenniük a maguk területén. Ez a feladat némi jártassággal és szakértelmmel rendelkező fiatalokra vár. Ugy gondolom, százával találhatunk ilyen jóra való embereket. ... Csak meg kell keresnünk, egy kis külön képzésben kell részesítenünk és rá kell beszélnünk őket, hogy hazájuk szolgálatában utazzanak külföldre."³⁰

Az ideológiai befolyás intézményes rendszerének kiépülése és hatékony funkcionálása olyan mélyreható torzulások forrása lett, amelyek az 50-es, 60-as években a latin-amerikai társadalmak minden osztályának, rétegének tudatát, érzelmeit, következésképpen politikai magatartását érintették valamiképpen, s nehezen felismerhető, még nehezebben leküzdhető akadályokat állítottak az antiimperialista felszabadító törekvések útjába. Az "amerikanizálás" e következményeivel nem foglalkozhatunk ezenel kontinentális dimenzióban; a következőkben egyetlen ország, Kuba kapcsán érintjük e kérdést.

S bár az 1950-es évek végétől Latin-Amerikában kibontakozó folyamat külön elemzés témája, annyit mégis jeleznénk, hogy az Amerika-közi rendszer szilárdságához, Latin-Amerika "amerikanizálásához" fűzött észak-amerikai elképzelések nem váltak valóra. Az Amerika-közi rendszer azon a ponton ingott meg 1958-ban s a következő években, aminek kezdeti szilárdságát köszönhetette: a forradalmi fellendülés közvetlenül az USA-támogatta diktaturák ellen irányult. Az Egyesült Államok, amely az 50-es években minden latin-amerikai modernizálási tendenciával szembe helyezkedett /leverte a guatemalai forradalmat, megfojtotta a bolíviai forradalmat, s még az olyan, együttműködésre alapozott reformterveket is elvetette "a politika prioritása" ürügyén³¹, mint az 1955-ös Kubitschek-terv/, az 50-es évek végén, 60-as évek elején kénytelen volt szembenézni azzal, hogy huzamos időn keresztül nem lehet nyíltan fenntartani a "demokratikus szabadságjogok" eszményítése és a diktaturák támogatása, a "kollektív boldogság" hirdetése és a kontinens népeinek nyomorba, éhezésbe döntése közötti ellentmondást.

Az 50-es évek végén az oligarchiát kivéve minden társadalmi osztályban és rétegben kritikus tömegüvé nőtt/az osztályérdek által meghatározott mélységben/ az USA-ellenesség ill. az antiimperializmus. Az "amerikanizálási" törekvések mintegy önmaguk ellentétébe csaptak át: a "latin-amerikanizmus" ideológiája, az antiimperialista nemzeti és regionális érdek megfogalmazása minden korábbinál átfogóbb méreteket öltött.

II.

AZ EGYESÜLT ÁLLAMOK ÉS KUBA KAPCSOLATA A KUBAI FORRADALOMIG

/1898-1959/

Az Egyesült Államok kubai gazdasági-politikai behatolásának koncepciója nem tért el lényeges vonatkozásokban latin-amerikai politikája általános tendenciáitól. Témánkban viszont azért különösen fontos Kuba, mert itt érvényesültek legintenzívebben és legkövetkezetesebben az USA "amerikanizálási" törekvései 1959-ig, itt mutatkoztak meg a legkorábban az ideológiai befolyás torzító következményei. S végül itt győzött 1959-ben az a forradalom, amelynek fő belső lendítőereje az "amerikanizálni" kívánt kubai nép végsőkig elszánt, antiimperialista patriotizmusa volt.

A különösen célratörő, sokoldalú ideológiai befolyás kiépítését az tette lehetővé, hogy az USA és Kuba között kezdetől különlegesen szoros függési viszony alakult ki. Szükségessé viszont azért vált, mert a századfordulótól kezdve sehol Latin-Amerikában nem fogadta olyan mély és általános, heves népi gyűlölet az USA-t, mint Kubában, és a nemzeti törekvéseknek sehol nem volt olyan történetileg megalapozott antiimperialista töltésük, mint ebben az országban.

Ez a különleges helyzet Kuba - ill. Kuba és az USA harcának - történetéből fakad. Ezért az érdemi kérdések tárgyalása előtt szükségesnek tartjuk összefoglalni e harc fő tendenciáit és csomópontjait.

1. A kubai függetlenségi törekvések és az Egyesült Államok beavatkozása /1898-ig/

Az Egyesült Államok már a XIX. század első évtizedétől különleges erőfeszítéseket tett, hogy Kubát - amely fekvése és természeti gazdagsága miatt felfedezése óta a gyarmatosító érdekek keresztútjában áll - magához csatolja. "Ahogy a gyümölcs, amelyet a szél leszakít a fáról, nem tud - még ha akarna sem - a levegőben maradni és nem leesni a földre, úgy a Spanyolországról leválasztott és a mesterséges kapcsolatokat vele megszakító Kuba sem tudja fenntartani magát, és elkerülhetetlenül vonzódnia kell az észak-amerikai szövetséghez." - hangzott a politikai prognózis 1823-ban, a Monroe-doktrína meghirdetésének évében, J. Q. Adams államtitkár "érett gyümölcs-politika" néven ismert tételében.¹

Az USA XIX. század eleji terveiben reális helye volt a partvédelmi szempontból fontos Kuba annektálásának, végrehajtására azonban a feltételek nem voltak alkalmasak. A kubai nagybirtokosság - az egyetlen osztály, amely akkor a függetlenségi mozgalom élére állhatott volna - nem követte a latin-amerikai országok példáját. Fő érdeke a rabszolgaság rendjének fenntartása volt, s ennek támaszát - főleg a haiti-i rabszolgafelkelés után - a szigeten állomásozó spanyol katonaságban, a gyarmati uralom fennmaradásában látta. Az ekkor gyenge USA viszont Kubában is a status quo fenntartására törekedett: táplálta a spanyolelleses érzelmeket, az annexionista mozgalom csiráit, de a sziget függetlenné válása ellen foglalt állást mindenkor, amikor a latin-amerikai és a kubai felszabadító szándék azzal a veszéllyel járhatott, hogy Spanyolország az USA valamely erősebb európai vetélytársa javára lemond Kubáról.

Az 1860-1890-es években Kuba mind inkább a cukor és a Latin-Amerika ellen irányuló expanziós tervek miatt lett fontos az USA-nak. Gazdasági kapcsolatai növekedtek Kubával.² Továbbra is az észak-amerikai politika kulcseleme maradt az érzelmi szálak erősítése. De ezzel egyidejűleg Kuba megvásárlására is kísérletet tett az USA: a monopolista érdekek számára mindegy volt, milyen formában birtokolják a szigetet, a hangsúly a birtoklás volt.

Ezekben az évtizedekben két függetlenségi koncepció csapott össze Kubában. Az egyik a nagybirtokos osztályé, amely számára mind terhesebb lett a spanyol uralom, mióta a répacukor európai elterjedése Kuba cukorexportját növekvő mértékben az USA felé irányította. A nagybirtokos osztály az 1868-ban kezdődött "tiz éves háboruban" már megpróbálta kivívni a függetlenséget. De a rabszolgaság intézményének átmentésére törekedve megfosztotta népi bázisától a mozgalmat; a háboru nem ért célt. Az 1880-as évektől, a cukortermelés gépesítésének, modernizálásának bevezetésétől viszont a nagybirtok már "tőkeéhes" lett: már nem a teljes függetlenség következetes kivívására törekedett, hanem minden olyan "félmegoldás" /autonómia vagy annexió/ kielégítette volna, ami szabadabb piaci kapcsolatokat és nagyobb tőkebeáramlást tesz lehetővé.

Kuba kapitalizálódása, a nemzettéválás gazdasági, társadalmi-kulturális feltételeinek beérése a századvégre jelentős mértékben differenciálta a társadalmi strukturát. Megerősödtek azok a társadalmi erők /cukor- és dohányipari burzsoázia, kispolgárság/, amelyek érdekeit már korábban is sértette az anyacország kereskedelmi monopóliuma, amelyeknek nem fűződött érdekük a rabszolgaság fennmaradásához, akik tehát a XIX. század elejétől a

függetlenségi mozgalom potenciális erejét alkották. A század elején hajlottak még az akkor számukra előnyösebb lehetőséget kínáló annexionizmus felé. A XIX. század végére azonban az észak-amerikai törekvések /beépülés a cukortermelésbe, a birtok^Kkoncentráció fokozódása, a kubai feldolgozóipart veszélyeztető protekcionista vámpolitika/ mind közvetlenebbül veszélyeztették e társadalmi erők érdekeit, így a "nemzeti burzsoázia" szűk rétege, a városi és vidéki kispolgárság immár a teljes függetlenség kivívását akarta. Hozzájuk csatlakoztak az 1886-ban felszabadult, megélhetést kereső volt rabszolgák, s a bér munkások is, akiknek száma a dohányipar fejlődésével, a cukorgyártás gépesítésével, az ültetvényes gazdálkodás kapitalista fejlődésével megnőtt, s akik már a szervezett osztályharc első formáit gyakorolták.

Az USA, amely a századvégre elérkezettnek látta az időt, hogy - elsőnek a megmaradt spanyol gyarmatok kapcsán - követelje Latin-Amerika újrafelosztását, számolt azzal, hogy a függetlenségi erők győzelme megnehezíti Kuba birtokbavételét. Ezért, mivel az 1895-ben kirobban függetlenségi háború már Kuba győzelmét ígérte, 1898-ban beavatkozott: hadat üzent Spanyolországnak. Kuba nem volt még független állam, így meg sem hívták a spanyol-amerikai háborút lezáró béketárgyalásokra, ahol az USA szabad kezét kapott a sziget "oltalmazására". 1899-ben észak-amerikai csapatok szállták meg Kubát: a függetlenségi hadsereget feloszlatták, s megindult az USA "berendezkedése".

2. Az Egyesült Államok gazdasági-politikai "berendezkedése" az 1930-as évek végéig

Az USA protektorátusként akarta elismertetni Kubát, de be kellett látnia, hogy a kijátszott néptömegek elkeseredése a harc folytatásához, sőt a Kubára szemet vető európai imperialisták beavatkozásához vezethet. Ezért olyan kompromisszumot keresett, amely megfosztja alapjától a függetlenségi mozgalmat, viszont biztosítja, hogy minden más nagyhatalom kiszoruljon a szigetről. 1902-ben az USA elismerte a Kubai Köztársaságot. Ennek feltételeként azonban elfogadtatta az ún. Platt-cikkelyt, amely szerint: Kuba nem köthet "függetlenségét csorbitó" szerződést más országokkal; nem engedheti át területét idegen hatalmaknak gazdasági-katonai felhasználásra; nem vehet fel tőlük költségvetése bizonyos hányadát meghaladó hitelt. Az USA-t viszont különleges előjogok illetik meg: korlátlan beavatkozási joga van, s a kubai kormány támaszpontokat és kikötőket biztosít számára.³

A cikkelyt, amelynek tartalmát a két ország közötti "örökös szerződésben" is rögzítették, hosszas vívódás után fogadta el a kubai alkotmányozó nemzetgyűlés. De más út a legalább formális önállóságra nem volt.

Az USA ettől kezdve gyarmatának tekintette Kubát. /Az észak-amerikai lakosság jelentős része 1959-ig azt hitte, valóban tényleges gyarmat a sziget./ Számos elképzelés született "felhasználására". /Volt olyan is, hogy Kuba lesz a négerkérdést az USA számára "megoldó" "fekete állam". A fő szempontot 1902-ben így fogalmazta meg L. Wood, a Kubában állomásozó észak-amerikai csapatok főparancsnoka: "Tény, hogy a Platt-cikkely kevés vagy semmi függetlenséget nem hagyott Kubának, s annak egyetlen

lehetősége most, hogy az annexiót keresse. Ez persze némi időt igényel, s mindaddig, amig Kubának saját kormánya van, fölöttébb kíváncsian, hogy legyen mellette valaki, aki haladása és sorsának jobbrafordulása felé vezérli... A Kuba fölött gyakorolt, s nem-sokára kétségkívül birtoklássá váló ellenőrzéssel rövid idő alatt ellenőrizni fogjuk a világ cukorkereskedelmét. ... A sziget fokozatosan észak-amerikanizálódik, s idővel a miénk lesz a világ egyik legszebb és legkíváncsabb birtoka."⁴

1902-1919 között az USA háromszor szállta meg katonai erővel Kubát, s gyorsan benyomult a gazdaság minden területére. Tőkebefektetése 1898-ban 50, 1902-ben 80, 1913-ban 220, 1928-ban 1.250 millió dollár volt.⁵ Észak-amerikai tulajdonban volt a kubai cukortermelés 21 %-a 1905-ben, 62,5 %-a 1926-27-ben. Kuba importjának 1902-6 között 45, 1917-21 között 74 %-a az USA-ból származott. Az 1903-ban megkötött kölcsönösségi egyezmény 500 észak-amerikai termékre adott 20-40 %-os vámkedvezményt Kubában. S az ugyanakkor aláírt cukor-egyezmény kedvező feltételeket biztosított az első évtizedben a - jórészt észak-amerikai tulajdonu - kubai cukornak az USA piacán.

Mínthogy Kuba fő devizaforrása a cukor, az egyezmény súlyos veszteségeket okozott mindannyiszor /pl. az I. világháború alatt/, amikor a cukor világpiaci ára emelkedett. Még nagyobb problémát jelentett, amikor a világháború után, s különösen az 1929-32-es válság alatt, az USA csökkentette cukorvásárlását. A devizaproblémákon túl ez tartós belpolitikai válság forrásává vált az 1920-as évektől: csökkent a cukornádtermesztés és cukorgyártás termelékenységé, 120-ról 80-90 napra rövidült a zafra /a nádaratási időszak/, s fokozódott a - korábban a munkaerő-importtal amúgy is magasan tartott - mezőgazdasági munkanélküliség.

Az 1933-35-ös forradalom alapja ez a tartós belpolitikai válság volt. Fokozta az indulatokat, hogy Gerardo Machado elnök /1925-33/, miután demagóg reformígéretei nem csillapították a munkanélküliek, a parasztok, s a jelentékeny erőt képviselő szervezett munkások forrongását, féktelen terrort vezetett be, különösen az 1925-ben alakult kommunista párt ellen.

A forradalom alatt előrelátóan manőverezett az USA. Minthogy Kuba gazdasági kiszolgáltatottsága teljes politikai függésre, az USA mindenkorí havannai nagykövetének teljhatalmára vezetett, - az Egyesült Államok 1934-ben már "veszély nélkül" lemondhatott a Platt-cikkelyről, eleget téve a "jósomszédság" szellemének csakugy, mint a kubai patrióták mind erőteljesebb követelésének. Mindazonáltal nem mondott le a közvetlen és közvetett nem-fegyveres beavatkozás egyetlen eszközéről sem. Annál inkább, mert Kuba kiszolgáltatottságának lényege - a gazdasági függés - mind jobban fokozódott az 1929-32-es válság után. Az 1934-es új kölcsönösségi egyezmény újabb 400 észak-amerikai árunak adott vámkedvezményt. Az ezzel egyidejűleg aláírt cukorkvóta-e egyezmény azonban megkötötte a kubai cukor részvételének arányát az észak-amerikai fogyasztásban. Mivel az USA továbbra is 60-85 % között részesült Kuba importjából, Kuba észak-amerikai cukor-exportja viszont korlátozott lett, a kvótarendszer tovább rontotta a kubai külkereskedelmi mérleget a két ország kapcsolatában.

A hadsereget az 1933-ban puccsot kirobbantó Fulgenció Batistán keresztül ellenőrizte. 1936-39 között gyors egymásutánban mondatta le a kormányokat. A jószomszédság-politika elvei alapján, mérsékelten radikális kormányt kívánt stabilizálni, amely "egyensúlyt" teremthet, s kormányzati liberalizmussal, re-

formokkal csillapítva a forradalmi követeléseket, biztosítja az észak-amerikai és kubai tőke "nyugalmát". A "lentről jött", a színesbőrű lakosság bizalmát és a szervezett munkásság valamint a kommunista párt támogatását is élvező Batista elnökké választása megfelelőnek látszott e célra.

3. Az észak-amerikai behatolással szembeni kubai ellenállás eszmei alapjai. A Marti-i eszmerendszer néhány kérdése

Kuba birtokbavételének ideológiai eszköze a furkósbótpolitika időszakában az agresszív denacionalizálás volt. Az USA - főként az 1899-ben átszervezett iskolarendszeren keresztül⁶ - önnön "magasabbrendűsége" feltétlen elismertetésével igyekezett félelemre és a gyarmatosító "civilizátor" iránti "hálára" kondicionálni a kubai népet. A nemzeti tudatot, büszkeséget azonban nem sikerült kiirtania az emberekből. Nemcsak a kizsákmányolt tömegekben maradt eleven, amelyek jenkiellenes nemzeti büszkeségét az 1898-ban elvesztett háboru emléke, a "majdnem-elért vágyak" nosztalgiája táplálta, s amelyek számára a függetlenségi háboru emléke határozott gazdasági-társadalmi követelések összefoglalását jelentette /1. a függetlenségi háboru veteránjainak mozgalma/. Az uralkodóosztályok is büszkék voltak kubai mivoltukra, még ha be is hódoltak az USA-nak az első évektől /1923-ban, a VI. Pánamerikai Konferencián képviselőjük az USA beavatkozási jogának fenntartása mellett szólalt fel/; "séreلمezték", ha az USA durva módon megbántotta nemzeti érzelmeiket.

Mind a kubai nép, mind az uralkodóosztályok José Martitól⁷ származtatták nemzeti öntudatukat, attól a Martitól, akinek politikai életműve a függetlenségi háboru eszméinek legnagyobb szintű összefoglalása.

Marti eszmerendszere kiemelt figyelmet érdemel. A halálát követő évtizedekben hatása nemhogy nem csökkent, de növekedett, tágult, új és új dimenziókat öltött Kubában. A XX. század elején még a függetlenségi háború elvesztésével kijátszott reményeket jelképezte a tömegek számára. Az 1920-as évektől már olyan előremutató nemzeti programot képviselt, amelyben minden progresszív társadalmi mozgalom - a radikális kispolgárság, értelmiség, a szervezett munkások, a kommunisták - megtalálta követeléseit alapját és igazolását, s amely összekötő kapocs lehetett a különböző osztályokat képviselő, de egyazon strukturális problémákat érintő mozgalmak között. S hatása egészen különleges dimenziókat öltött az 1959-ben győztes kubai forradalomban. "Marti kortársunk" - így méltatták 1973-ban, a születése 120. évfordulójára rendezett megemlékezések egyikén. S valóban, a kubai forradalom marxista igényű elemzése arra a - tudományos bizonyítást váró - feltevésre inspirál, hogy a forradalom telán leg sajátosabb nemzeti vonása: Marti eleven hatása a forradalom születésétől, s a szocializmust építő Kubában.⁸ A mai kubai patriotizmus és internacionalizmus antiimperialista tartalma Marti-tól ered; viszont hozzá vezethetők vissza azok az idealista, "osztályokfeletti", a morális principiumokat abszolutizáló elemek is, amelyek a forradalom után is jellemezték a társadalom fejlődéséről vallott kubai nézeteket.

E tanulmányban a teljesség igénye nélkül csupán néhány kérdést kívánunk felvillantani Marti életművével, valamint mindvégig érvényesülő, napjainkban kiteljesedő hatásával⁹ kapcsolatban. Azokat a tényezőket emeljük ki, amelyek egyrészt megvilágítják Kuba és az USA kapcsolatának témánk szempontjából legfontosabb aspektusát - a kubai nép USA-ellenes magatartásának esz-

mei-ideológiai alapjait -; másrészt azokat, amelyekre a forradalom utáni Kuba kapcsán még vissza kell térnünk.

- . -

A XIX. század végén Marti fejezte ki a legmagasabb szinten a kispolgári bázisu kubai függetlenségi mozgalom törekvéseit. Kuba fejlődését a diverzifikált, modernizált kisbirtokos mezőgazdasági termelés révén látta biztosítva; erre épülhetett volna fel a cukor-, élelmiszer- stb. ipari termelés. Ez a "kistulajdonosi kapitalista fejlődés"-konceptió nemcsak a városi és vidéki kispolgárság, hanem az iparban és mezőgazdaságban proletariálizálódó dolgozók vágyaival is találkozott, hiszen a "fiatal" proletariátusban - különösen Kubában, ahol a gépi nagyipar nem bontakozott ki - erős volt még a tulajdonosi ösztön. Másfelől e konceptió messzemenőkéig Kuba tényleges adottságaira épült: csökkenthette volna a monoexportáló, élelmiszer-importáló jelleget, a külkereskedelmi sebezhetőséget; az árutermelő kisbirtok pedig nemcsak "igazságosabb" volt a latifundium-rendszerénél, hanem - mint Latin-Amerikában mindenütt - termelékenyebb is.

Más kérdés immár, hogy Martinak a nemzet és a társadalom fejlődéséről vallott nézeteiben kispolgári osztályának minden tudati korláta, idealizmusa benne volt. Meggyőződése volt, hogy a "kistulajdonosi kapitalizmus" humánus és reális alternatíva az USA-ban megismert, elembertelenítő kapitalista fejlődéssel szemben, s hitte, hogy az osztályok kölcsönös jóindulata és megértése /s mindenekelőtt a nemzet érdekeinek szem előtt tartása/ olyan harmonikus társadalomfejlődés alapja lehet, amelyben az állam a "közjó" szerve. A politikai vezetők morális kötelességévé ennek elérését tette. Jellegzetesen Marti-i álláspont:

"Mindenkivel, mindenki javára." /Kétségtelen, hogy Marti nagyobb rokonszenvvvel és száналommal fordult a szegények, mint a gazdagok felé. Emberileg-érzelmileg az észak-amerikai munkások sztrájkját is megértette; de szolidaritása humanizmusából fakadt, nem jutott el az osztályellentétek és az osztályharc tudatosításáig. Marxot azért tisztelte, mert "a szegények oldalán állt"./

Ez a Kuba lebegett Marti szeme előtt, ezt akarta megvalósítani az "egész nép" egyesítésével, amikor mindenek fölött álló szent célnak jelölte meg az ország felszabadítását. De bár a társadalom fejlődésére vonatkozó álma idealista volt, a nemzeti függetlenséget célzó közvetlen célkitűzése nem azért volt elérhetetlen, mert a volt rabszolgatartók és volt rabszolgák, a tőkések és proletárok egyesítésére számított: a nemzeti felszabadító mozgalom itt is háttérbe szorította egy időre az osztályharcot, s a teljes függetlenség kivívásában a cukor-arisztokrácián kívül minden osztály és réteg érdekelt volt.

A kubai függetlenségi háboru legsajátosabb problémája, bukásának oka a következő: az 1890-es évek elején minden belső tényező /a nemzettéválás feltételei, a gazdasági fejlődés iránya, a függetlenség kivívására képes társadalmi erők megszerveződése csaknem 30 éves vajudás után/ - alkalmas volt arra, hogy a függetlenség kivívásához vezessen. Sőt a belső feltételek egyidejű beérése következtében a függetlenségi mozgalom olyan forrponton állt, amikor a felszabadulás halaszthatatlanná, létkérdéssé vált számára. Ugyanakkor az adott nemzetközi feltételek - az USA expanziós törekvései - mellett a függetlenségi háborunak nem volt győzelmi esélye.

Az egyetemes történetírás az 1898-as spanyol-amerikai háborut tartja a világ ujrafelosztáséért meginduló imperialista

harc első jelentős állomásának, Mindeddig kevesebb figyelmet fordított viszont arra, hogy 1898 - Kuba szempontjából - már nem annyira a szabadversenyos kapitalizmus korában lezajlott latin-amerikai függetlenségi háborúk "zárótétele"; sokkal inkább minőségileg új jellegű harcok, az antiimperialista nemzeti felszabadító mozgalmak "nyitánya" volt, amely történetileg rendkívül korán, az imperialista ujrafelosztás megindulásával jutott kifejezésre.

A kubai függetlenségi háború elbukott; - s a régóta "kiszemelt", közeli, gyenge Kuba bukása az USA-val szemben szükségyszerű volt. "Nyitány"-jellege ilyenformán szinte felismerhetetlenül feledésbe süllyedt, hatása nem érvényesülhetett a XX. század első felében sehol. Valahol mégis nyoma maradt annak, hogy e háború minőségileg új jelenség a latin-amerikai földrész történetében. Ez a nyom: Marti eszmerendszere.

Marti ugyan sosem foglalta tudományos - még kevésbé marxista szemszögből pontos - definícióba az imperializmus lényegét, törvényszerűségeit; de a századvégen senki Latin-Amerikában nem látta olyan pontosan, mit jelent - s mit fog jelenteni - az észak-amerikai imperializmus a fejlődő országok számára, mint Marti. Az 1860-as évek végére számot vetett azzal, hogy az Egyesült Államok gazdasági-katonai fölényében rejlő veszély felülmúlja a spanyol birodalomét. Az első következtetés ebből az a felismerés volt, hogy Kuba politikai függetlenségének alapfeltétele a gazdasági függetlenség: ebben a meggyőződésben harcolt az annexionizmus ellen. "Aki gazdasági uniót mond, az mond politikai uniót is. Az a nép parancsol, amely vásárol. S az a nép szolgál, amelyik elad. ... Amely nép meg akar halni, egyetlen népnek ad el; amelyik meg akarja menteni magát, többeknek. ... Amikor egy erős

nép enni ad a másiknak, szolgává teszi." - írta.¹⁰

A másik következtetés már tulmutat a "szűk nemzeti" érdeken. Marti zseniális tisztánlátással mérte fel, hogy az USA ugyanazon sorsot készít elő valamennyi latin-amerikai ország számára, s felismerte, hogy a kubai nemzet sorsa összefonódik Latin-Amerika minden országának sorsával. Az Egyesült Államok veszélyes katonai-gazdasági súlyával szemben, a közös veszély ellen a közös nyelvű, hagyományu, közös vallásu, közös "faju" latin-amerikai népek összefogását hirdette Marti; a "képmutató pánamerikanizmussal" szemben a "mi Amerikánk" "felszabadító latin-amerikanizmusát"; az "Északi kolosszus" telhetetlen étvágyával szemben a "második felszabadító háborút".

A nemzeti függetlenség kivívására irányuló törekvés készítette arra, hogy megfogalmazza azt az egyetlen lehetőséget, ami a kedvezőtlen nemzetközi feltételek mellett is elősegítheti Kuba felszabadulását: az USA expanziója ellen irányuló latin-amerikai közös platformot. S ebben a törekvésében nemcsak a pusztán érzelmileg körülírható "jenkiellenességen" jutott túl Marti, s vált a fejlődő országok mai antiimperialista nemzeti ideológiáinak előfutárává. Latin-Amerikában először nála fonódott össze a legmélyebb patriotizmus a progresszív, tényleges közös érdeket kifejező "latin-amerikaisággal". "... Kuba és Puerto Rico függetlensége - írja - nemcsak annak egyetlen eszköze, hogy a két sziget lakosai számára biztosíttassék igazságos munkával a szabad emberek tisztos jóléte; hanem elengedhetetlen történelmi lépés ahhoz, hogy megmeneküljön a szabad Antillák fenyegetett függetlensége, a szabad Amerika fenyegetett függetlensége és az észak-amerikai köztársaság méltósága".¹¹

E vázlatos áttekintésből is kitűnik: a Marti-i eszmerendszer "kulcsa" abban van, hogy az 1895-98-as függetlenségi háború kritikus történelmi ütköző volt Kuba számára. A függetlenségi mozgalom előtt álló fő feladat kezdettől az volt, hogy felszámolja a gyarmati rendszert; közben azonban szembe kellett nézni azzal a problémával, hogy az észak-amerikai beavatkozás részint konzerválja a gyarmati rendszer bizonyos örökségeit. /1. nagybirtok-rendszer/, részint új ellentmondásokat helyez a régiek mellé és fölé.

E történelmi ütköző legmagasabb szintű kifejtése Marti politikai-ideológiai életműve. Független nemzeteszmeje megalkotásában kora konkrét valóságához tapadt; az észak-amerikai beavatkozás következményeinek tudatosítása azonban olyan "prognosztikus" következtetések zseniális levonásához vezette, amelyek csíraformában megvoltak ugyan, kifejezett állapotban azonban csak a következő évtizedekben jelentek meg fokozatosan a kontinensen.

Minthogy a XIX. század végén a politikai függetlenségüket korábban elnyert országok nem álltak ilyen - múltat és jövőt egy pillanatba foglaló - ütközőponton, Marti eszméi nem leltek visszhangra a kontinensen. S mivel Kuba elbukott - s a történelmi pillanatot a folyamatok lassu kibontakozása váltotta fel - a "teljes" Marti Kubában is évtizedekre időszzerűtlenné, "koraivá" vált.¹²

Minthogy azonban Kubában a XIX. század első 50 évében azok a folyamatok valósultak meg egymás után, amelyeket Marti a XIX. század végének történelmi pillanatában előre látott, a Marti-i életmű valamely részében, aspektusában minden időszak minden progresszív társadalmi mozgalma támpontot nyerhetett. Marti hatása ezért kiirthatatlan volt Kubában. S mivel a Marti-i esz-

merendszer mindegyik vetületének hatalmas eszmei mozgósító ereje volt Kubában - s mert Kuba minden strukturális problémája, megoldásra váró kérdése végső fokon a külső és belső elnyomás problémáját jelentette -, mind a kubai uralkodó osztályok, mind az USA fenyegető veszélyt láttak Marti eszméiben, s mivel kiirtani nem tudták a kizsákmányoltak szívéből, a 20-as évek végétől meghamisítására illetve hatása semlegesítésére törekedtek.

4. Kuba intenzív "amerikanizálása" és ennek következményei

Az "agresszív denacionalizálás" kubai eredménytelenségének felismerése egy időre esett a jószomszédság-politika meghirdetésével. Azok a törekvések, amelyekkel az USA a maga számára kedvezőbb szubjektív feltételeket igyekezett teremteni Kubában, egybeestek a jószomszédság-politika általános elveivel: az USA iránti "jóviszonyra" akarták kondicionálni a kubai népet. A specifikus kubai feltételekből következett, hogy e "jóviszony" kulcskérdése annak elfogadtatása volt, hogy az Egyesült Államok kubai jelenléte nemcsak összeegyeztethető a "független nemzet"-ről vallott eszmékkal, hanem - mivel az USA gazdag és "bőkezű" - az együttműködés Kuba és a kubai ember "haladását" és javát szolgálja. A "kondicionálás" e tartalmát az az eszme alapozta meg, amely éppen a jószomszédság-politika időszakától kezdte felváltani a pánamerikanizmus eszmerendszerében az USA "civilizátori missziójáról" hirdetett nézeteket. E szerint a "magasabbrendűség" nem faji-vallási stb. premisszákból ered, hanem a "fejlettség" szinonimája. Ebből két következtetést származtatott az USA: hogy vezetése alatt, az általa kijelölt uton a "baráti országok" ugyancsak elérhetik ezt a "magasabbrendűséget"; illetve hogy, a-

míg ezt el nem érik, az USA fejlettsége, abszolút szakértelme a garancia arra, hogy vezetése alatt a "baráti" országok e cél felé haladnak.

Ebből az elvből ágaznak le azok a - társadalmi osztályok és rétegek szintjére lebontott - eszmék és eszmények, amelyekkel a zavartalan uralom feltételeit meg akarta teremteni az Egyesült Államok.

Az 1933-35-ös forradalom után számos kubai feltétel nagymértékben kedvezett annak, hogy az USA e koncepciója megvalósuljon.

1/ A kubai burzsoázia "behódolása". Ennek tendenciái - különösen a nagybirtokosság, az exportőr-réteg, a cukortermelők körében - már a század elejétől erős volt. Az 1933-35-ös forradalom azonban azt a "nemzeti burzsoáziát" is megriasztotta, amelynek gazdasági érdekeit keresztezte az USA expanziója. A "nemzeti" burzsoázia ettől kezdve gazdaságilag-politikailag mind gyengébb és tehetetlenebb tényező lett: elismerve az USA erejét nem mert, és a proletariátustól való félelmében nem akart szembekerülni vele. Mi több, osztályellenségével, a proletariátussal szembeni magatartását is az a tudat határozta meg, hogy "megbízhat" az USA-ban: az a forradalommal szemben is megvédi.

Ez az uralkodóosztály a 20-as évektől a maga osztályérdekét szem előtt tartva igyekezett "kisajátítani" Martí: a Kőztársaság hivatalos ideológiája fél évszázadon át meghamisította, követelés nélküli érzelmi töltéssé, szinte vallássá sterilizálta a martianizmust.

2/ A jószomszédság árnyékában, különösen 1939-46 között, az 1959 előtti kubai történelem egyik legpozitívabb szakasza bontakozott ki. Kubában fogadták el 1940-ben a szubkontinens legde-

mokratikusabb alkotmányát, amely tartalmazta a demokratikus szabadságjogokat, a munkásosztály alapvető követeléseit /8 óra munkaidő, szervezkedési és sztrájkjog stb./, az oktatás reformját, a nagybirtok korlátozását, a külföldi tőke redukcióját a mezőgazdaságban. 1938-ban legalitást nyert a kommunista párt, amelynek 4 tagja 1943-ban bekerült a szenátusba. Noha az alkotmányos reformok nagyobb része 1959 előtt papíron maradt /különösen az agrár-reform/, illúziók forrásává váltak a kispolgárság, a szervezett munkásság és a kommunisták körében is.

3/ Az USA pozíciói tovább erősödtek ekkor és a II. világháború után. /Ennek eredményeként az 50-es évek végére az USA kubai vagyona meghaladta az 1 milliárd dollárt; birtokolta az ültetvények 85, a cukortermelés 37 %-át, a bányakitermelés 90 %-át. A villanyáramfogyasztás 90, a kőolajfogyasztás 73, a kőolaj-feldolgozás 100 %-át észak-amerikai vállalatok adták; észak-amerikai monopóliumok kezében volt a szupermarkett-hálózat, a kereskedelmi flotta, a 40-es évektől kiépült turizmus, a közlekedés jelentős része, s a kubai import 85 %-a az USA-ból származott./

E befolyás következtében a kubai gazdaság a felszínen nem volt "tulzottan elmaradott": egy főre eső nemzeti jövedelme szerint a 4. helyen állt Latin-Amerikában, nemzeti jövedelme 50 %-át az ipar és kereskedelem adta, 30 %-át a mezőgazdaság, 20 %-át a szolgáltató szektor. Alapvető problémái viszont a következők voltak: a gazdasági ágazatoknak az idegen tőkeérdeknek megfelelő, diszharmonikus fejlődése; valamint az, hogy a nemzeti jövedelem a tőkekiáramlás csatornájába került, s nem vezetett fejlesztésre, a gazdasági és társadalmi struktúra összehangjának megteremtésére. /A magas profitráta következtében az észak-amerikai befektetések megtérülési ideje 3-5 év volt./

A kubai gazdaságot a gazdasági struktúra teljes függőse, a kézműipar, a kis- és középüzemek, az automatizált kiszerező gyárak együttlétezése, a mezőgazdaságban a kapitalista és feudális jellegű termelési viszonyok egyidejűsége jellemezte. Ehhez járult egy olyan fejlesztési politika, amely a munkanélküliséget növelte, a belső piacot redukálta.

4/ A függő gazdasági struktúra deformálólag hatott a társadalmi struktúrára. A kizsákmányoltak jövedelemszintjében mutatkozó hatalmas szóródás végletesen kiélezte a dolgozó osztályok differenciáltságát, megosztottságát. A piramis alján a mezőgazdasági dolgozók /agrárproletárok, kevés földdel rendelkező ill. földtelen parasztok/ álltak: az aktív lakosság 41 %-a. Fő jövedelemforrásuk a zafra /nádaratás/ volt; ez évi 60-90 napra adott munkát. Évi jövedelmük 100-150 peso között mozgott /1 peso = 1 dollár/. A teljes vagy részleges munkanélküliek /1958-ban 600 ezer-nél több/ nagy része közülük került ki. Megélhetési feltételeik a létminimum alsó határát is épp csak surolták.

Az aktív népesség másik legnagyobb csoportja /kb. 500 ezer fő/ a turizmushoz kapcsolódó szálloda- és vendéglátóiparban talált ugyancsak idényjellegű munkát. Megélhetési feltételeik jobbak voltak, mint a mezőgazdasági dolgozóké, de jóval alatta maradtak a nagyüzemi munkásságéinak. A legfejlettebb iparágakban /cukor, dohány, élelmiszer/ kb. 100 ezer munkást foglalkoztattak, részben ugyancsak idényjelleggel. Ezek havi jövedelme 150-250 peso volt. S magasan fölöttük állt a kis létszámú kvalifikált szakmunkásgárda, amely - főként az észak-amerikai üzemekben - a közép-osztályéval konkurráló havi 4-600 peso jövedelmet élvezett.

A kizsákmányolt osztályok differenciáltsága szinte lehetetlenné tette a mindenkit érintő közös érdek megfogalmazását.

Az érdekek elkülönülése első fokon a városi és a vidéki kizsákmányoltak elszigetelődésében jutott kifejezésre. A paraszti lakosság települési dekoncentrációja, teljes gazdasági-szociális-kulturális kisémmizettsége /körükben 41 %-os volt az analfabetizmus aránya/, egy velük szövetséges munkásmozgalom szervező erejének hiánya garancia volt arra, hogy ez az osztály nem jut el követeléseinek kifejtéséhez. /S ahol eljutott, a csendőrség, katonaság, a szekták és a munkanélküliség tartotta féken./

De a városi proletariátus belülről is megosztott volt. A 30-as évek szakszervezeti harcai jelentős vívmányokat hoztak /fizetett betegszabadság, a munkáselbocsátás megakadályozás/. A 40-es évek végén azonban, a szakszervezetek burzsoá befolyás alá vonásakor, a munkahelyek "megöröklésének" kialakulása stb. után kaszttá merevedett az elkülönült szakmai szervezetekben szétszórt proletariátus. Az osztályharcot gyakran a gazdasági követelések szintjére redukálta; a munkanélküliekben nem potenciális szövetségest, hanem munkáját, bérét veszélyeztető ellenfelet látott.

A dolgozó osztályok megosztottságát, egymással szembeni "gyanakvását", a közös érdekek tudatosítására való alkalmatlanságát jelentős mértékben fokozta még egy tényező: az észak-amerikai áru, szolgáltatás bősége, kíváncsisága. Havanna hatalmas luxusfogyasztással terhelte az importkeretet: az 1950-es évek elején a lélekszámhoz viszonyítva több Cadillac és más luxuskocsi volt a fővárosban, mint - az USA-n kívül - a világ bármely nagyvárosában; évi 1 millió dolláron felüli értékben importáltak rágógumit stb. A jóléti kubai minden olyan árut megtalált, ami az észak-amerikai fogyasztó kényelmét szolgálta. A kirakatok, a reklám áruk csillogó tömegével kábította a járókelőt. A fogyasztási inger mértéktelen fokozása a leghatékonyabb manipulatív eszközök egyike

volt annak szolgálatában, hogy tovább fokozódjék a kizsákmányolt tömegek "individualizálódása", a sorstársaik osztályuk iránti közömbössége. A fogyasztási fétis ellenállhatatlanul arra kényszerített, hogy a lakosság állandóan a bőség megszerzésének, felhalmozásának utja-módjára fordítsa figyelmét, s hogy e cél minden más emberi-társadalmi törekvést elhomályosítson benne.

A fogyasztási inger tehát annak eszköze lett, hogy az ideológiai szempontból eredetileg közömbös árut az ideológiai befolyást megalapozó eszközként lehessen felhasználni. Az áru birtoklására irányuló olthatatlan vágy nyitotta meg a kaput azoknak az eszményeknek, amelyek mindenki számára megadták a "receptet": a konformizmus, a "privát biztonság", a "saját egzisztencia" eszményét azoknak, akik munkahellyel, fix jövedelemmel rendelkeztek. S a "szerencse" reményével hitegette a munkanélkülieket, az alkalmi munkásokat, akik e bőség nézői maradtak. /A havannai "turistaparadicsom", ahol luxus- és lebujszinten egyaránt folyt a szerencsejáték, csempészet, kábítószerkereskedelem, prostitúció, hamar kitermelte a turistákhoz dörgölőző, "baksisleső" mindenre kapható csirkefogó típusát, akivel szemben a turisták megnyugodhattak önnön erkölcsi "magasabbrendűségük" felől./

Ehhez kapcsolódott számos olyan, közvetlenül ideológiai tartalmat hordozó vagy közvetítő intézmény, amely a városi lakosság különféle osztályaira, rétegeire irányult. Bár csak a gazdagok küldhették fiaikat észak-amerikai college-ba, a középosztály és kispolgárság gyermekei számára is sztereotip észak-amerikai nevelést adtak a Kubában levő észak-amerikai magániskolák mindhárom szinten.¹³ Az 1930-as évektől kiépült a tömegkommunikációs rendszer /sokkal gyorsabban, mint másutt Latin-Amerikában/: 1930-tól a rádió, 1945-től a több csatornás TV, 1955-től - a világon második-

ként - színes adással, a "közönségigényt" kielégítő népszerű észak-amerikai folyóiratok hatalmas példányszámban jelentek meg spanyolul. A tömegkommunikációs hálózat az egész városi lakosságot érintette és befolyása alá vonta. Másfelől viszont az alapítványok, klubok, a turisták mindennapos jelenléte, a kubai középosztály USA-ba utaztatása, a kulturális együttműködések, az egyetemközi szerződések, az ösztöndíjak mind-mind a társadalom egy-egy meghatározott rétege, csoportja specifikus érdekeit, igényét, izlését elégítették ki; s az információs, reklám- és propaganda-szolgáltatáson keresztül izlést és divatot irányított az Egyesült Államok Kubában.

Az "amerikanizálási törekvés" az USA részéről végső soron annak elérésére irányult tehát, hogy a kubai nép azon a szemüvegen nézze a világot, amit az észak-amerikai tőke felkinált neki; hogy a kubaiak azt a szemléletet, véleményt, hozzáállást alakítsák ki mindenről, amit számukra "beprogramoztak", ami a legjobban szolgálta az USA uralmának "zavartalanságát". /Végső soron a társadalmi manipuláció egy, a neokolonialista törekvések szolgáltatába állított válfajával van dolgunk./ Ez a törekvés célba vette a társadalom mindazon osztályait és rétegeit, amelyeknek nem fűződtek objektív osztályérdekeik az USA kubai uralmához, vagy érdekeik éppenséggel ellentétesek voltak az uralom fenntartásával; s amelyek olyan tényleges vagy potenciális erőt képviseltek, amely valamilyen formában veszélyeztethette volna az USA uralmát.

A ráhatás - és a közvetített tartalom - specifikus és differenciált volt. A kizsákmányoltakat - mint láttuk - az egyéni karrier /és ennek jutalma: az áru/ képével törekedett apolitikussá tenni; igyekezett megfosztani osztálytudatától, vonzóvá téve előtte az eszményített "észak-amerikai életformát", s arra

ösztönözve, hogy fogékonnyá váljon az észak-amerikai eszmények befogadása, az idomulás iránt. A kispolgárságot ugyanez vonzotta: felcsillant előttük a "felemelkedés" lehetősége a turizmushoz kapcsolódó szektorokban.

Az USA különös figyelmet fordított a gazdasági-politikai irányításban szerepet játszó ill. a kubai burzsoáziát szolgáló értelmiségi csoportok személyes elkötelezésére. A gazdasági-műszaki kulcspozíciókba - az észak-amerikaiak mellett - csak az USA-ban végzett szakemberek kerültek; s a burzsoázia orvosai, építészei, egyetemi professzorai stb. is zömmel az USA-ban tanultak közül kerültek ki, hiszen a belső értelmiségi kereslet az elmaradottság miatt igen alacsony volt. /Pl. 1958-ban, amikor az iskolaköteles korú gyerekek 50 %-a nem járhatott iskolába, 10 ezer munkanélküli tanító, tanár volt Kubában./ A neveltetésénél, megélhetési lehetőségénél és ambíciójánál fogva az USA-hoz és a hazai uralkodóosztályhoz kötődő értelmiségben volt a legerősebb a technokrata "nemzetekfölöttiség", pontosabban a legfejlettebb ország, az USA iránti kizárólagos elkötelezettség eszménye; ők képviselték a legaktívabban az USA felé való nyitottságot, a befogadási készség koncepcióját, arra hivatkozva, hogy az USA-val való együttműködés ad módot a legmodernebb vívmányok bevezetésére, a gyors "haladásra".¹⁴

A "haladás" volt a jelszó, amelynek célja - a kubai ideológiai ellenállást és jenkiellenességet figyelembevéve - az volt, hogy összeegyeztesse az USA jelenlétét, befolyását és mindenhatóságát a "független nemzet"-konceptióval, amelynek eszménye kitéphetetlenül élt a kubaiak többségének szívében, s amit a hivatalos kubai ideológia is "szent kérdésként" kezelt. /Más kérdés, hogy az uralkodóosztály ideológiája - Martira hivatkozva - egy olyan steril, frázissá devalváló "függetlenségi eszmét" hirdetett, amellyel

az észak-amerikai befolyás is összeegyeztethető volt. S miután az Egyesült Államok közvetett ill. a "kulisszák mögött" érvényesülő eszközöket kezdett alkalmazni akarata érvényesítéséhez, "a kubaiak tekintélyes részének őszinte meggyőződése volt, hogy független országban élnek".¹⁵

Kkétségtelen, hogy voltak osztályok és csoportok, amelyek helyzetüknél /mint a parasztság/ vagy tapasztalataiknál és meggyőződésüknél fogva nem voltak minderről ennyire meggyőződve. Ez utóbbiak közé tartoztak az értelmiségi "elit"-tel szemben ellenzékiességben álló, hazai egyetemeken tanuló egyetemisták, akiket munkanélküliség, kivándorlás várt, vagy esetleg ötöd-tizedrangú segéderők lehettek. /Ennek is betudható, hogy az állami egyetem diákjai - akik között viszonylag sok volt a kispolgári sőt munkásszármazású - alkották mindenkor a forradalmi mozgalmak egyik fő erejét./ S ide tartozott a humán értelmiség - főként a művészek - jelentős része is akik az 1920-as, 30-as években aktívan résztvettek a haladó társadalmi mozgalmakban, a Marti-i eszme és a nemzeti kulturális hagyományok ápolásában, s akik már hivatásuknál fogva is a nemzeti tudat, az autonóm fejlődés ébrentartására voltak hivatottak.

Ezek az osztályok, rétegek, csoportok azonban nem jelenthettek ekkor az USA uralmát veszélyeztető tényezőt. A parasztságról már volt szó. Az értelmiség viszont a 40-es évektől nem igen válhatott az USA-ellenes nemzeti ellenállást maga köré tömörítő tényezővé. Igaz, az észak-amerikai ideológiai befolyás őket nem vonta hatása alá; de befolyásolta a lakosság többségét, s olyan "divatot" hagyott kibontakozni ill. teremtet meg tudatosan, amelyben nem volt helye a nemzeti érzelmeket felolvasztó hazai kultúrának. S ahogy a nemzeti kultúra iránti érdeklődés - s vele a

publikációs lehetőség, az értő és fogékony közönség, a visszhang - viasszaszorult, elcsökevényesedett a tömegkommunikációs szórakoztatóipar, az észak-amerikai és kozmopolita divatok árnyékában, a szívében patrióta, hazája, népe iránt elkötelezett művészek egy része kiszorult a társadalomból, gyökértelenné vált: önkéntes vagy kényszerű emigrációba vonultak /különösen az 1952-es államcsiny után/, vagy hermetizmusba fordultak.¹⁶

- . -

Ez a képlet a 40-es évek végére érett be Kubában. Olyannyira, hogy az Egyesült Államok már az 50-es, de különösen a 60-as években kezdte felhasználni Latin-Amerikában is az intenzív ideológiai behatolás során Kubában szerzett tapasztalatokat. Az 50-es évek végéig annyira bizott a Kubában kiépített uralom biztonságában, hogy ezt az országot tette meg a latin-amerikai expanzió "előretolt bázisának": ide koncentrált azokat az intézményeket, amelyek a latin-amerikai behatolást koordinálták /Amerika-közi Rádió Társulás, Nemzetközi Sajtó Szövetség, TV- és rádiós szakembereket képző iskolák, az észak-amerikai folyóiratok spanyol nyelvű szerkesztése stb./.

Az intenzív "amerikanizálás" számos következménye arra enged következtetni, hogy ez a biztonságérzet jól megalapozott volt.

Kétségtelen, hogy a kubai népből nem vészett ki a nemzeti érzés, s hogy nem "szerette meg" az USA-t: a jenki gyűlölet mélyen élt, hatott, bár - intézményes csatornák híján - csak egy-egy pillanatra tört felszínre. De ahogy az uralkodóosztály és az USA - Martira hivatkozva - nosztalgikus frázisokká silányította a nemzeteszmet, a jenki gyűlöletből is "kikopott" a függetlenségi háboru emléke ill. az új függetlenségi törekvések pozitív töltése: a

se: a jenkkiellenesség inkább az USA mindenütt jelenlevő, mindenható szakértelme, fölénye miatt kialakult "nemzeti kisebbségi komplexum" terméke lett. Ez az érzés már nem annyira az USA uralma, inkább az USA bántó és fájdalmas fölénye ellen irányult, s az érzelmi jenkkiellenesség jól megfért az észak-amerikai jelenlét "vonzó" oldalainak igenlésével.

Az Egyesült Államok magabiztosságát ennél is inkább megalapozta az, hogy az intenzív "amerikanizálás" fő eredményeként a 40-es évek végére a gazdaságilag, társadalmilag, fajilag, ideológiailag végletesen megosztott kubai nép tulnyomó többsége közömbössé vált a politika - s minden, a biztonságot, jólétét vagy jólétre törekvését közvetlenül nem érintő kérdés - iránt. Az államapparátust gyűlölte, hiszen a kormánynak - az USA-tól való függése olyan bizonytalanságot szült, amelyben a jelszó a harácsolás lett, - s felülről lefelé terjedt a korrupció; de passzív, konok bizalmatlansággal fogadta a burzsoá "politizálósdit" /politiqueria/. Politikai fogékonysága, érzékenysége nagymértékben eltompult a 30-as évekhez mérten. Részben annak tudható be, hogy a 40-es évek elején a demokratikus tendenciákhoz, az új alkotmány meghirdetéséhez, az USA "jóbarátságához" fűzött illúziók csak nagyon későn, az 1952-es katonai államcsíny, Batista második hatalomra kerülése után szálltak el. Pedig Batista államcsínye már csak megkoronázása volt annak a folyamatnak, amelyet a szakszervezetek burzsoá ellenőrzés alá vonása, az agrárproletárok ellen alkalmazott repressziók, a munkásvezérek meggyilkolása, a kommunista párt fórumainak betiltása fémjelez, s amelynek háttere az észak-amerikai politikai "váltása" - a hidegháború meghirdetése - volt.

Batista politikai pályafutása mindennél jobban példázza a kubai kormányok "kreatúra-jellegét", s azt, hogy Kubában

- a burzsoá demokrácia és a diktatura egyaránt - csak "az USA kegyelméből" létezett, a mindenkori észak-amerikai érdekek megfelelően. Batista első elnöksége alatt fogadták el a demokratikus 1940-es alkotmányt; második elnöksége során az egyszemélyi diktatúrát szentesítette. 1940-ben együttműködött a kommunistákkal; 1953-ban törvényen kívül helyezte a pártot, sőt "kommunistának" /nemzetellenesnek, felforgatónak, Kubától idegennek stb./ bélyegzett minden akár radikális polgári elemek képviselte - progresszív nemzeti törekvést. 1940-ben demokratikus kormányzati keretek, optimista légkör volt Kubában; 1952-58 között 20 ezer embert gyilkoltak meg Batista pribékjei. Megszűnt a lét- és vagyonbiztonság, általánossá vált a rettegés, a besugórendszer. S mindezt az USA változatlan barátsága kísérte.

Ilyen feltételek között csaknem elképzelhetetlen volt, hogy bármilyen célkitűzés megvalósítására spontán népi mozgalom bontakozhasson ki: a megosztottság és a rettegés minden kezdeményezést születése előtt elfojtott.

Ezen előzmények alapján mérhető fel a Fidel Castro vezette csoport kísérleteinek stratégiai jelentősége. Az 1953. július 26-án végrehajtott első kísérlet, a Moncada-erőd megtámadása, majd az 1956-os partraszállás¹⁷ két uttörő elemet tartalmazott. A csoport "a forradalom gyujtózsínórja" kívánt lenni, megragadva az egyetlen lehetőséget, amellyel a megfélemlített, megosztott, apolitikussá tett népet fel lehetett rázni, pozitív célt mutatva a diktatura ellenes gyűlöletnek. S a szegényparasztságot tekintette a harc fő erejének: az egyetlen osztályt, amely semmit - még illúziókat - sem kapott soha, sem a köztársaságtól, sem az USA-tól.

Castrókat "romantikus álmodóknak" tekintették 1953-ban

és 1956-ban is: de "álmodozásuk" minden, a diktaturát gyűlölő-rettegő társadalmi erő vágyaival találkozott, és a harcuk, a diktatúra-ellenes nemzeti mozgalom bázisa lehetett. Ugyanez a romantikus dicsfény övezte Castrót, amikor 1959 januárjában a szegényparaszti Felkelő Hadsereg élén bevonult Havannába¹⁸: hiszen felszabadította a népet a 7 éves rettegés alól, s szinte követelte tőle, hogy merjen és akarjon, harcoljon, vitázzon, alkosson, szóljon bele az ország életébe, élje a forradalmat azzal a szinte emberfölötti aktivitással, amivel Castro. S a hirtelen napfényre került népben lávaként áradt a felszabadult tenniakarás, a boldogság, vidámság: mindenre képesnek, erősnek érezte magát. Ez a sokáig elfojtott, robbanásszerűen felszabadított társadalmi energia lett a kubai forradalom egyik legnagyobb belső tartaléka.

III.

AZ EGYESÜLT ÁLLAMOK KUBA-ELLENES HARCÁNAK HATÁSA

A FORRADALOM POLITIKAI ÉS IDEOLÓGIAI FEJLŐDÉSÉRE

/1959.JANUÁR - 1963.JANUÁR/

1. Az USA harca a kubai forradalom "megszelídítetté-
séért" /1959.január - 1960.december/

1959 januárjában győzött a diktatúra-ellenes forradalom. Batista elmenekült, a Július 26 Mozgalom felkérte burzsoá politikusokból új kormány alakult /államelnök Urrutia, miniszterelnök Miro Cardona lett/. A Batistával szembe-került burzsoázia, amely a harc célját a burzsoá demokrácia restaurálásában látta, ezzel igyekezett is befejezettnek nyilvánítani a forradalmat.

A három forradalmi szervezet - az orientei szegény-paraszságra támaszkodó radikális kispolgári Július 26 Mozgalom, a kommunisták Népi Szocialista Pártja, a havarnai diákok Forradalmi Direktóriuma - azonban csak kiindulópontnak tekintette a diktatúra megdöntését. Céljuk az 1940-es alkotmány visszaállítása, a nyomorgó lakosság gazdasági-szociális helyzetét javító reformok bevezetése volt. /Mind Fidel Castro, mind a Népi Szocialista Párt már 1953-ban megfogalmazta programját. Akkor senki nem figyelt fel rá, hogy a két program az alapvető kérdésekben igen közel áll egymáshoz.¹ 1959 elején azonban ennek nagy jelentősége lett: más tényezők - pl. a Népi Szocialista Párt legalitásának visszaállítása - mellett ez is elősegítette a két szervezet kapcsolatának szo-

rosabbá és hatékonyabbá válását./

A reformokat sürgető néptömegek nyomására a forradalmi szervezetek már februárban szembekerültek a kormánnyal. Az erőviszonyoknak megfelelően kormányátalakításra került sor, a miniszterelnök Fidel Castro lett. 1953-as programjának végrehajtása megindult /a Batista-rezsim pribékjeinek felelősségrevonása, a korrupcióval szerzett vagyonok elkobzása, a lakbér, közlekedés, telefon, villanyáram 50 %-os díjnérseklése, a birtoknagyságot 400 Ha-ban maximáló agrárreform meghirdetése/, s 1959 közepére nagyjából be is fejeződött.

Bár az új kormány első intézkedései már kiváltották a kubai és észak-amerikai érdekeltek tiltakozását, az Egyesült Államok kormánya májusig nem avatkozott közbe. Remélte, hogy a forradalom nem érinti Kubával fenntartott "jóviszonyát". Hiszen amióta a gerillaharcot folytató Július 26 Mozgalom megerősödött, elszigeteltsége megszűnt, s kezdtek kibontakozni a nemzeti forradalmi mozgalom keretei, az USA számolt a forradalom győzelmének lehetőségével, s kereste a forradalmi erők "megnyerésének" módját. Bár hivatalosan Batistát ismerte el, már nem adott neki hatékony segítséget a gerillák ellen: 1958. áprilisában felfüggesztette a fegyverszállítást a hadseregnek, sőt a világ közvéleménye az észak-amerikai sajtóból, Herbert Matthews riportjából értesült először a Kubában harcoló hazafiak demokratikus célkitűzéseiről.

Bizonyosnak látszott, hogy a Július 26 Mozgalom vezette forradalom nem irányul a kapitalista viszonyok ellen. Garanciának tűnt a Mozgalom osztályösszetétele, programja.

A forradalom győzelme után az USA tehát azonnal elismerte az új kormányt, s "jóindulatát" gesztusokkal - a Batista-kormány mellé akkreditált észak-amerikai nagykövet leváltásával - demonstrálta. A februári kormányátalakítás - a Július 26 Mozgalom pozícióinak megerősítése - sem okozott különösebb "nyugtalantságot" az Egyesült Államokban. De amikor a forradalom minimális eredményekkel történő lezárása helyett az új kormány új és új reformok életbeléptetését hirdette meg, s május 17-én sor került az észak-amerikai monopolista érdekeket igen érzékenyen érintő agrárreform kihirdetésére, az észak-amerikai kormány már látta, hogy itt nem a "szokásos" latin-amerikai "típusforradalomról", uralkodó csoportoknak a hatalomért való verekedéséről, hanem valami "veszélyes" merészségről van szó.

Ekkor került sor az első erőlyes észak-amerikai tiltakozásra: az USA nem fogadta el a kisajátított földekért felajánlott kártérítést /20 év alatt, 4,5 %-os kamattal/, hanem azonnal, szabott áras, effektív dollárban történő fizetést követelt. A kubai kormány jegyzékben utasította vissza a képtelen követelést. A konfliktus minőségi változást hozott az USA kubai politikájában: ettől kezdve változatos eszközökkel pillanatra sem lanyhuló harcot folytatott a forradalom ellen.

a./ A "figyelmeztetési taktika" /1959.május - 1960. június/

Bár az USA már 1959 nyarán felvetette a Kubának nyújtott hitel felfüggesztése mellett a cukorvásárlás megszüntetésének lehetőségét is, kormányszinten fogantatosított

megtorlásokra ekkor nem került sor. A harc azonban megindult.

Az USIA - a közép-amerikai diktatúrákon keresztül - féktelen rágalomhadjáratot indított el a kubai forradalom ellen. A hazai oligarchia fórumai nyíltan "megjósolták" az észak-amerikai beavatkozás veszélyét. Az észak-amerikai sajtó ekkor még a "jóindulatú figyelmeztető" szerepét játszotta: "türelemre" intette a "dühös fiatal reformereket", és arra, hogy "ne ijesszék meg" és "ne háborítsák fel" a földbirtokosokat és cukorgyárosokat.

Már az első reformok, de főként az agrárreform meghirdetése óta elszaporodtak a diverzáns- és szabotázsakciók. "Ismeretlen" felségjelű repülőgépek ültetvényeket gyújtottak fel, fegyverhez jutottak a hegyekben szórványos csoportokban gyilkoló ellenforradalmárok. Havannában mindennapossá vált a gyújtogatás, merénylet, szabotázs. 1960 márciusában felrobant a belga fegyvereket kirakódó Le Coubre francia tehershajó.

Mi indokolta a támadások megindulását? Hiszen a kubai kormány garantálta a külföldi és hazai földbirtokosok kártérítését. Nem pusztán gazdasági indokokról van tehát szó. A kubai oligarchia ragaszkodott csorbitatlan hatalmához. Az Egyesült Államok pedig úgy ítélte, hogy a nacionalizálás - a neokolonialista politika "alapelve", az amerikai tulajdon érinthetetlensége megsértésével - veszedelmes precedenst teremthet az amúgy is forrongó Latin-Amerikában. Ezt nem merte megkockáztatni az USA, s időszerűnek tartotta, hogy közbelépjen.

De ha már támadott, miért ebben a "lanyha", konkrét szankciókat nem tartalmazó formában tette? Főként azért,

mert az Egyesült Államokat "felkészületlenül" érték az 1958-61-es latin-amerikai forradalmi fellendülés első tünetei: a "diktátorhüllés", Nixon alelnök kedvezőtlen fogadtatása stb. Nem volt kész politikai koncepciója az Amerika-közi rendszer megrendülésének lehetőségére, s fel sem tudta még mérni, mennyire "komoly" a megrendülés. Amennyire meg lehet itélni, az USA átmeneti megzavarodásának ellentmondásai érzékelhetők ekkori kubai politikájában.

Fel kellett lépnie az agrárreform ellen. De arra számított, hogy - miként a múltban - egyetlen kubai kormány sem mer "dacolni" akaratával. Elégségesnek tartotta a kettős "pszichikai" figyelmeztetést. Egyfelől olyan állandó feszültséget, pánikhangulatot kívánt tartósan fenntartani, ami a társadalom legkülönbözőbb rétegeit "megfélemlíti": arra számított, hogy a tömegek "belefáradnak" a forradalomba, s maguk követelik a kormánytól a rend és nyugalom helyreállítását. Ezzel, valamint a közvetlen "figyelmeztetéssel" nyomást akart gyakorolni mind a forradalom kispolgári erőire, mind a "nemzeti burzsoáziára": "rá akarta döbbsenteni" őket, hogy "veszélyes úton" járnak, hogy Kubában az Egyesült Államok akarata a döntő.

Másfelől az USA ekkor nem is mert erélyesebb szankciókhoz nyúlni. A kubai forradalom rendkívül népszerű volt Latin-Amerikában: a burzsoá kormányok többsége egyetértett Castro programjával. A latin-amerikai országok önnön szuverenitásuk tiszteletben tartásának garanciáját keresték az USA kubai politikájában; egy "durva" fellépés még inkább az USA ellen hangolta volna őket. Az Egyesült Államok ezt sem merte megkockáztatni.

A "figyelmeztetési taktika" azonban nem a remélt eredményt hozta az USA számára. Az USA "haragjától" és a forradalom radikalizálódásától való félelem ugyan már a kispolgári forradalmi szervezetekben is megindította a polarizálódást, s - noha a kormány garantálta az ipari magántőke sértetlenségét - a "nemzeti burzsoáziát" mind inkább a földbirtokosok álláspontja felé közelítette. De ennek eredménye nem az lett, hogy a megriadó osztályok fékezően hatottak a forradalomra, hanem az, hogy a burzsoázia már 1959 nyarára kiszorult a kormányból.² Az fontos észak-amerikai tiltakozó jegyzék visszautasítása után Urrutia elnök lemondott, helyére Osvaldo Dorticos került.

A forradalmi erők a korábban megtervezett "menetrend" szerint folytatták a munkát. Az agrárreform végrehajtása során a bérleteket átadták a nincstelen parasztoknak, az agrárproletárok által művelt hatalmas ültetvényeken szövetkezeteket ill. állami gazdaságokat hoztak létre. Hatalmas út-, lakás- és iskolaépítő közmunkák indultak, csökkent a munkanélküliség. A béremelésekkel nőtt a dolgozók vásárlóereje, a kormány komoly erőfeszítéseket tett az éhezés felszámolására. Kemény harcot folytatott a hazai és külföldi reakció ellen: visszautasította a vádaskodásokat, forradalmi terrort léptetett életbe a fegyveres ellenforradalmárok ellen. 1960-ban államosította a reakció sajtó fórumait. E harcban a forradalmi vezetők mind inkább a felfegyverzett dölgöző tömegekre támaszkodtak. A szegényparaszti Felkelő Hadsereg mellett 1959 őszén megalakult a Népi Milícia.

b./ Az USA gazdasági háborúja Kuba ellen /1960. június - 1960. december/

A forradalmi kormány nem becsülte le az Egyesült Államok gazdasági szankcióikkal való fenyegetőzéseit, hiszen az USA gyakorta alkalmazta ezt az eszközt Latin-Amerikában /1. Bolívia/ a forradalmi folyamatok elfojtására ill. akarata elfogadtatására. Gazdasági fenyegetéseivel azt akarta a kubai forradalmárok értésére adni, hogy az észak-amerikai akarrattal szemben sehol a "szabad világban" nem remélhetnek segítséget.

Ez is hozzájárult ahhoz, hogy Kuba már 1959-ben készségét fejezte ki a szocialista országokkal fenntartott gazdasági kapcsolatok bővítésére. Az első konkrét lépésre, a szovjet-kubai egyezmény aláírására 1960 februárjában került sor, Mikojan szovjet miniszterelnök-helyettes kubai látogatásakor. A Kuba számára rendkívül előnyös megállapodás semiben nem esorbitotta az USA kubai privilégiumait, mégis rendkívül érzékenyen érintette az Egyesült Államokat. Új bizonyosságát adta, hogy Kuba valóban független külpolitikát kíván folytatni. A szerződés tartalma és stílusa óhatatlanul arra ösztönözte a latin-amerikaiakat, hogy összehasonlítsák azt az USA-val köthető szerződésoldkal. S végül: az elmúlt években katonailag-gazdaságilag megerősödött Szovjetunió minden korábbinál szorosabb kapcsolatba lépett a forrongó Latin-Amerika legkritikusabb ponttá vált országával.

Érthető hát, hogy az észak-amerikai propaganda már 1960 elejére hangot váltott. Azzal példálózott, hogy Kuba nem tarthat fenn egyidejűleg jó kapcsolatot a két nagyhatalommal. Noha ekkor nem volt még diplomáciai kapcsolat sem Kuba és a

Szovjetunió között 1960 májusáig, az észak-amerikai propaganda "kommunistagyanúsnak" bélyegezte a forradalmat, s felhívta a figyelmet arra a "veszélyre", hogy Kuba a "szovjet terjeszkedés hídfőállásává" válik. 1960 márciusában Eisenhower elnök megállapította, hogy "a kubai vezetők elárulták a forradalmat".

Az "amerikai demokrácia és biztonság" védelmében felfokozott antikommunista és szovjetellenes propagandát a guatemalai forradalom óta első ízben alkalmazták nyíltan és fenyegetően egy latin-amerikai ország ellen. Ez már az észak-amerikai támadás propagandisztikus előkészítését szolgálta. S a "figyelmeztetést" tettek követték.

A harc fő vonala ekkor a gazdasági háború volt. Az események drámaian peregtek. Az észak-amerikai monopóliumok felfüggesztették a kőolajszállítást Kubába. 1960 júniusában a Kubában levő észak-amerikai finomítók megtagadták az érkező szovjet kőolaj feldolgozását. Válaszul a kubai kormány államosította a finomítókat. Az USA erre megtagadta az esedékes kubai cukorszállítmány átvételét. A kubai kormány másnap felhatalmazta Castrót az országban levő észak-amerikai javak államosítására. /Az eladatlan cukrot a szocialista országok vették meg./ Az USA 1960 októberében részleges kereskedelmi embargót vezetett be, majd 1960 decemberében felmondta a teljes cukorkvótát.

Az észak-amerikai lépések logikája világos: be akarták bizonyítani, hogy Kuba számára semmiféle külső partner nem pótolhatja az USA-t, a forradalomnak tehát - a "jóviszony megőrzése" érdekében - engedményeket kell tennie. A fő csapást jelentő gazdasági háború mellett az USA továbbra is támogatta a forradalom gyengítését szolgáló összes takti-

kai verziót: az ellenforradalmárok "jogos harcát" a "forradalmat eláruló" kormány ellen; a kubai tőke kimenekülését; lépéseket tett Kuba latin-amerikai elszigetelése érdekében /1960 augusztus: San José-i külügyminiszteri értekezlet/, és foglalkozott a forradalom "külső" - valamely közép-amerikai bábállamból kiinduló - fegyveres eltiprásának lehetőségével is.

A forradalmi erők politikáját Guevara így fogalmazta meg: Kuba "...az Egyesült Államok minden mesterkedésére azzal a fegyverrel válaszol, amivel rendelkezik: újabb lépést tesz előre."³ A gazdasági háborúra nacionalizálással; a kereskedelmi embargóra azzal, hogy elfogadja a szocialista tábor által felajánlott gyors és hatékony segítséget;⁴ a fegyveres támadás lehetőségére a Szovjetunió által felkínált védelem elfogadásával /1960 nyara/; a kubai tőke szabotázsára a tőkés tulajdon államosításával; az ellenforradalmi aknamunkára a Forradalmi Védelmi Bizottságok létrehozásával /1960 ősze/;⁵ az USA Kuba latin-amerikai elszigetelését célzó manővereire azzal, hogy vonzó példát mutat a kontinens minden antiimperialista-nemzeti törekvése számára.

A forradalmi erők felismerték, hogy minden vívmányt csak úgy védhetnek meg, ha megteszik a következő lépést: nem állhatnak meg, mert ezzel minden eddigi eredményüket elvesztik. Míg a "figyelmeztetés" szakaszában a kubai forradalom a maga "belső menetrendje" szerint hajtotta végre a programot, a gazdasági háború időszakában már nyilvánvalóvá vált a forradalom és a - külső-belső - ellenforradalom lépései, módszerei, eszméi közötti kölcsönhatás: egyik a másikat hajtotta előre.

A Forradalmi Kormány nem hátrált meg e harcban, s

a felfegyverzett dolgozó tömegekre támaszkodott. Szinte "és z-
revétlenül" került sor a hatalom osztályjellegének megválto-
zására, a tulajdonviszonyok átalakulására, s folyamat tudá-
tosulására. Pontosan nem is lehet megmondani, mikor. Az I.
Havannai Nyilatkozat /1960. szeptember/ már "elítélte az em-
ber ember által való kizsákmányolását";⁶ az észak-amerikai és
a kubai tőkés tulajdon államosítására 1960 nyarán-őszén fo-
kozatosan került sor; Kuba szocialista útra térését 1961 áp-
rilisában deklarálták.

2. A kubai nép harcának tudati feltételeiről

A kubai forradalom győzelme, továbbfejlődése és szo-
cialista útra térése a közelmúltban, a nemzetközi érdeklődés
előterében megt végbe. Eseményei ismertek, s ezek tükrében
nyilvánvaló, hogy az USA harca a kubai forradalom "megsze-
llítésére" ellentétes hatást váltott ki: az eredeti célkitű-
zéseken messze túlmutató társadalmi forradalom kibontakozá-
sát segítette elő. 1959 elején a belső feltételek nem indó-
kolták, hogy a diktatúra-ellenes forradalom szükségszerűen
továbbfejlődjön: a forradalom fő ereje nem a proletariátus
volt, a marxista párt nem játszott benne hegemón szerepet,
a három forradalmi szervezet közül kelettő olyan radikális kie-
polgári-értelmiségi erőket tömörített, amelyek egyike sem a-
kart szocializmust. Az USA Kuba-ellenes támadásai bizonyos
vonatkozásokban "ellensúlyozták" a belső feltételek éretlén-
ségét azzal, hogy olyan útra kényszerítették Kubát, amelyen
a megtorpanás a /kezdetben nem szocialista jellegű/ vivmá-
nyok feladására vezettek volna, a továbblépés azonban objek-
tive - a vezetők előre megfontolt szándéka nélkül - szocia-

lista átalakuláshoz vezetett. Elfogadhatjuk tehát Guevara 1961-ben megfogalmazott frappáns megállapítását /"Akkik tudni akarják, meddig megy el Kuba, kérdezzék meg az Egyesült Államok kormányát, meddig akarja eljuttatni?"⁷/, mint a forradalom fejlődésének egyik leglényegesebb aspektusát.

Kétségtelen az is, hogy a kubai forradalom legnagyobb győzelme: fennmaradása az USA túlerejével, pillanatra nem lanyhuló támadásaival szemben. S ez a győzelem nagy mértékben a nemzetközi osztályharc eredménye.⁸ A világ - főként Latin-Amerika - antiimperialista erőinek Kuba melletti szolidaritása 1959-60-ban bizonyos fokig fékezte az észak-amerikai támadást. Döntő szerepe volt a szocialista tábor - első sorban a Szovjetunió - megnövekedett gazdasági-katonai erejének, politikai tekintélyének. A szocialista tábor vállalta magára a Kuba ellen foganatosított észak-amerikai gazdasági szankciókból származó terheket. A Szovjetunió az USA imperialista köreit megtorpanító katonai erejével állt ki Kuba védelmére. A szocialista tábor segítsége nélkül a kubai forradalmároknak - bármily elszántan védelmezték is vívmányaikat - nem lett volna győzelmi esélyük: a gazdasági kényszerek engedve vagy fegyveres harcban elvérezve vissza kellett volna térniük az USA uralmi szférájába.

Kétségtelen, hogy a győzelmi esélyt a szocialista segítség adta: de olyan harcban, amit a kubai nép kezdeményezett és vállalt. Még nem volt diplomáciai kapcsolat Kuba és a szocialista országok között, amikor Kuba népe az USA-val való dacolás életveszélyes útjára lépett. Ne feledjük: ebben az országban a "Jönnek az amerikaiak!" fenyegetés sosem volt üres frázis. Ebben az országban 1958-ig csak igen kevesen -

a kommunisták ill. külön úton a Fidel Castro vezette csoport - bíztak abban, hogy észak-amerikai segítség nélkül meg lehet dönteni a diktatúrát. De csak igen kevesen tartották reálisnak, hogy előbb-utóbb az USA ellen is lehet győzni.

Mi készítette az "amerikanizált" - politikai közönségre, az észak-amerikai erő feltétlen elismerésére, az előtte való behódolásra "kondicionált" - kubai népet e harc vállalására? S mi tette képessé arra, hogy a súlyosbodó körülmények között is fokozódó elszántságot és töretlen harc készséget tanúsítson?

A döntő az volt, hogy a kubai szegények /szegény-parasztok, munkanélküliek, alkalmi munkások stb./ az első pillanattól nagyon sokat - s még több reményt! - kaptak a forradalomtól. Gazdasági-szociális-kulturális téren /munkanélküliség biztosítása, lakás- és villamosítási program, ingyenes orvosi ellátás, oktatás/ a falusi lakosság többsége olyan sokat kapott, hogy - s a továbbiakban ez is döntő momentum - még a 60-as évek közepére súlyosbodó gazdasági-ellátási nehézségek ellenére is messze magasabb, s főleg biztonságosabb életsszínvonallal rendelkezett, mint a forradalom előtt.

De kiemelkedő figyelmet kell fordítani arra a robbanásszerű "eszmélésre" is, amelynek eredményeként 1959 nyarától a passzív jenkienesség és humanizmusot mint harcosabb és elszántabb antiimperialista patriotizmus váltotta fel. Az "eszmélést" kirobbantó legfőbb tényezők a következők voltak:

a./ Nagy szerepe volt a diktatúrát megdöntő forradalom győzelmeinek. Hirtelen felszabadította az embereket - kezdetben a Batista-rezsim alatt kompromittáltakon kívül

mindenkit - a rettegés bénító hatása alól. Mint a korabeli sajtó írta, vidám és boldog forradalom volt ez, alkotni vágyó akarattal tele, s a nép szinte "mindenre képes"-nek, magabiztosnak, erősnek érezte magát. /Része volt ebben annak is, hogy szinte "csodával határos" módon győzött a forradalmárok maroknyi csoportja a diktatúra hadserege ellen./

Ahogy a forradalom fejlődése során kezdtek megriadni és a forradalommal szembefordulni azok az osztályok és rétegek, amelyektől elvett vagy elvehetett a forradalom, ez a felszabadult öröm mind inkább a dolgozó osztályokban akkumulálódott.

b./ Ez utóbbiak "tudati felszabadulásáért" rendkívül sokat tett a Forradalmi Kormány. Az 1959 januárjában a kormányba jutott fiatal forradalmárok nem a karrier ugródeszkájának tekintették a politikát, s igen nagy súlyt fektettek a közéleti tisztaságra. /"Számunkra a kormányzás - hajtogatta Castro - ...nem a meggazdagodás lehetőségét, hanem áldozatvállalást jelent."⁹/

De ennél fontosabb tényező volt, hogy - Kuba történetében először - a kormány nem a burzsoá "beavatottak" misztériumának tekintette a politikát, hanem szinte ráparancsolt a politikától mindeddig távol tartott, a közügyekből kisémmizett tömegekre, hogy politizáljanak, segítsék a kormányt. "Dr. Castro" vitafórummá tette a szónoki emelvényt, a rádiót és a televíziót: nem "kinyilatkoztatott", hanem a nép előtt, a tömegekkel vitatkozva, eleven kölcsönhatásban töprengett, tervezett. A közvetlen demokrácia szinte példa nélkül álló megnyilatkozásaira került sor ekkor Kubában.

c./ A forradalom vezetői nagy súlyt fektettek ar-

ra, hogy e lehetőség ne legyen formális, hogy a népet képesség és alkalmassá tegyék e jog gyakorlására. Már 1959 előtt megindult a Felkelő Hadsereg írástudatlan katonái /80 %/ és a felszabadított területek polgári lakossága körében az alfabetizálás, s 1959 januárjától folytatódott. 1959 őszén oktatási reformot adtak ki az 1940-es alkotmány szellemében; iskolákká alakították a Batista-hadsereg kaszárnyáit. Hatalmas tömegben adtak ki olcsón könyveket. Különösen fontosnak tartották, hogy a tömegekben tudatosuljon a forradalom menete, minden problémája: 1960-ban a korábbi ötletszerű /bár szinte naponta jelentkező/ esti rádiós, televíziós információk mellett megindult a rádió Népi Egyetem-sorozata, amelyben a forradalom vezetői tartottak előadás-sorozatokat a forradalom fejlődésének elméleti-gyakorlati problémáiról. Az 1959-ben kibontakozott hatalmas művelődési láz jelszava ez volt: "Nem azt mondjuk a népnek: higgy! azt mondjuk: olvas!"¹⁰

Ebben a légkörben gyorsan érvényét veszítette az "amerikanizálás" legbénítőbb következménye: az apolitikusság, a társadalmi ügyek iránti közöny. S igen hamar megszállárdult a vezetők és a dolgozó tömegek közötti kapcsolat, az az összeforrottság, amelyben a vezetők aggály nélkül támaszkodhattak a nép támogatására, áldozatvállalására, ez viszont mérhetetlenül bizott vezetőiben, elsősorban Fidel Castro személyében.

d./ Mind a kispolgári forradalmárok, mind a Népi Szocialista Párt kulcskérdésnek tartotta a nemzeti függetlenséget és szabadságvágyat tápláló történeti-kulturális

hagyományok "újráfelfedezését". A Kubai Köztársaság hivatalos ideológiája mindig is táplálta a nemzeti hősök kultuszát: ezek emléke a népben élt, nem a forradalmárok ismertették meg nevüket a néppel.¹¹ De a több évtizedes hamisító törekvésekben frázisokká kopott eszmék - Marti tanítása, amely szerint a legdrágább kincs a szabadság és a nemzeti függetlenség, s az állampolgárok szent kötelessége életét áldozni ezekért, ha úgy hozza a sors - hihetetlenül gyorsan "kifényesedtek", konkrét tartalmat nyertek, ahogy az USA Kuba-ellenes támadásai kibontakoztak.

Az USA 1959 májusi tiltakozó jegyzéke úgy érte a népet, mint az ostorcsapás: nemcsak a forradalom vívmányait fenyegette, hanem arra is rádöbbsentette az embereket, hogy vélt "szabadságuk" csak illúzió volt; valójában az USA parancsolt, s akar parancsolni eztán is. Hazugságnak bizonyult tehát a tétel, amit évtizedeken keresztül az emberekbe súlykoltak, hogy "Kuba függetlensége összeegyeztethető a jenki jelenléttel". A függetlenségért tehát harcolni kell ...

Ez a meggyőződés - és a diktatúra fölött aratott győzelemből kisugárzó magabiztosság - készítette a kubai népet arra, hogy kormánya forradalmi erőivel összhangban vállalja a jenki parancs megtagadását. Hogy a Le Coubre teherhajó felrobbanása után - meghunyászkodás helyett - meghirdesse az azóta híressé vált "Haza vagy halál!" jelszót. A lappangó jenkiellenesség ezúttal tényleges harci terepet kapott.

A nemzet és a forradalom ügyének összefonódása, a külső és belső reakció ellen folytatott harc nagyobb eredményeket hozott a kubai nép "tudati forradalmában", mint akármilyen elméleti iskola. A forradalomellenesség nyilvánva-

lőan a nemzetellenesség szinonimájává vált, s főként a nemzeti eszmék motiválták a harcot. De ebben a harcban a "hagyományos" jenkiellenesség olyan pozitív és állandó tápot kapott, amelynek fő eleme immár nem az észak-amerikai fölény és gazdagság fölött érzett irigység, nem a kisebbségi komplexumból táplálkozó gyűlölet, hanem az észak-amerikai imperializmus, a forradalmat és nemzetet megsemmisíteni törekvő hatalmas erők és érdekek elleni harcos gyűlölet volt. Hiszen a "szabadságot és demokráciát" hirdető USA a kubai nép szabadságát és demokráciáját jött eltiporni.

Az észak-amerikai propaganda és az imperialista gyakorlat közötti kiáltó ellentmondás - csakúgy, mint a szocialista országok felől az első pillanattól megnyilvánuló segítőkészség - hamar feloldotta a hidegháborús propagandán nevelt tömegek egy sor előítéletét a szocialista világgal szemben, bizalmat keltett a szocialista országok iránt. Ez azonban még nem volt egyenlő azzal, hogy akár hozzávetőleg pontos képük legyen a szocializmusról, s még kevésbé azzal, hogy maguk gyakoroljanak nyomást a Forradalmi Kormányra a forradalom megnevezetten "szocialista szakaszba" történő átlépése érdekében. A forradalom szocialista szakaszba érkezését Fidel Castro jelentette be 1961. április 16-án. A nép kitörő lelkesedéssel fogadta. De sok-sok ember lelkesedését a vezetőkhöz vetett bizalom alapozta meg, valahogy ilyenformán: 'ha Fidel jónak tartja és akarja a szocializmust, az csak jó lehet. Akkor én is akarom.'

Ahhoz tehát, hogy a szocializmus felé vezető út ideológiai aspektusait áttekinthessük, feltétlenül meg kell vizsgálnunk, hogyan tudatosították a forradalom vezetői a

menő forradalmi folyamatot.

A következőkben e kérdést tekintjük át. A téma némely vonatkozásban érintkezik néhány, elméleti szinten ill. a kubai konkrét eset kapcsán egyaránt fontos problémával /fidelizmus, hegemonia kérdése stb./. A dolgozat nem tekinthet ki a kubai forradalom sajátos ideológiai fejlődésének központi kérdései felé. Legfeljebb arra vállalkozhat, hogy az észak-amerikai politika specifikus ideológiai következményeinek vizsgálata során ~~számos~~ adalékot adhat e központi problémák megvilágításához.

3. A "boldog nemzet"-konceptiótól a szocialista átalakulás meghirdetéséig. Az ideológiai fejlődés néhány kérdése

A kubai forradalom egyik legsajátosabb jellegzetessége, hogy olyan radikális kispolgári forradalmárok vezetésével győzött a szocialista forradalom és indult meg a szocialista építés, akik 1953-ban ill. 1959-ben nem is gondoltak erre a lehetőségre, akiknek ideológiai alapja a klasszikus polgári filozófia, a polgári forradalmakból leszűrt tanulságok és a Marti-i eszmerendszer volt.¹²

Szó szerint értelmezték Marti tanítását arról, hogy egyéni érdekeiket, egész életüket alá kell rendelniük a nemzet boldogulásának. A szent ügy érdekében minden áldozatot és kockázatot vállaltak. Ez az elhivatottság-érzés adta az erőt és merszet, a találékonyságot és elszántságot ahhoz, hogy mindenkor megtalálják és vállalják a - néhol egyetlen - kiutat minden kritikus helyzetben, amibe az észak-amerikai imperializmus kényszerítette őket. Ez történelmi érdemük.

De egy dolog vállalni, más felnőni azokhoz a feladatokhoz, amelyekre útjuk elején eszmei-elméleti szempontból nem voltak felkészülve, mindenkor megtalálni a helyes választ, a járható forradalmi utat. Megtalálták. Ebben nagy szerepe volt annak, hogy a néptömegekkel összeforrva, az előttük álló feladatokra koncentrálna sok esetben ösztönösen eljutottak marxista válaszokig. Annak is szerepe volt, hogy a forradalom győzelmétől számolhattak a Népi Szocialista Párt, a tapasztalt kommunista káderek okos és tapintatos segítségével. Hogy a szocialista országok önzetlen segítsége is mellettük állt. S végül, hogy a forradalom fejlődése során a kispolgári forradalmárok - szembesülve az objektív követelményekkel - ideológiai alapjuk felülvizsgálására, útkeresésre, a marxizmus felé való orientálódásra kényszerültek.¹³

Ez utóbbiról, a vezetők eszmei fejlődéséről megoszlanak a vélemények a nemzetközi irodalomban. Sartre 1960-ban az "ideológiátlanságot" emelte ki, mint a - szerinte is objektíve a szocializmus felé haladó - forradalom fő jellegzetességét: "azt teszik, amit meg kell tenniük, de anélkül, hogy ezt egy előre megfogalmazott ideológia segítségével definiálnák."¹⁴

Az észak-amerikai elemzők egy vonulata taktikai lépésnek fogja fel, hogy Castro marxistának vallja magát 1961-től. Philip W. Bonsal, az USA 1959-60 közötti kubai nagykövete ezt állítja: "Castro minden fordulatának egyetlen konstans eleme az a szándéka, hogy megszabadítsa Kubát az /általában uralommal azonosított/ észak-amerikai befolyástól, még azon az áron is, hogy ezzel átadja országát a Szovjetuniónak. Az adott pillanatban nem a kommunizmus iránti

vonzalma vezette Castrót a kommunista táborba való belépéshez, hanem az észak-amerikai hatalmi struktúra iránt érzett patológus gyűlölete ..."¹⁵ /Ez a típusú "önvigasztalás" általában azok között divik az USA-ban, akik már 1960 elején "vörösnek" deklarálták a forradalmat./

William J. Fulbright némiképpen "önkritikusabb" vonulatot képvisel: az USA latin-amerikai és kubai politikájának bizonyos "jellegzetességeit és tévedéseit" is figyelembe veszi. "Kommunistának" tartja a kubai rezsimeket, s elismeri, hogy a marxizmusnak jelentős befolyása van a szigeten, de a forradalmi vezetők "nacionalizmusát", hazaszeretetét, a nemzeti érdek és büszkeség érvényre juttatását tartja döntő tényezőnek. Utal arra is, hogy a latin-amerikai országokat "többnyire nem a kommunizmus vonzza a kubai rendszerben, hanem az, hogy Kuba, jóllehet a Szovjetunióval fenntartott kapcsolatainak szorosabbra fűzése árán, de mégiscsak kitört az Egyesült Államok érdekszférájából."¹⁶

Fidel Castro maga a forradalom fejlődési folyamatában jelöli meg azt a tényezőt, amely a marxizmushoz vezetett: "Megtérésem fokozatosan, de mégis gyorsan végbemenő folyamat volt - fejtette ki Herbert Matthews-nek -, mert az események nyomása kényszerített rá, hogy elfogadjam a marxizmust válaszul arra, amit kerestem. ... Így aztán az események sodrában fokozatosan eljutottam a marxizmus-leninizmus-hoz."¹⁷

Ha tehát választ keresünk arra, milyen szerepet játszott az USA Kuba-ellenes harca e fejlődésben, s ez milyen következményeket vont maga után, először azt kell megvizsgálnunk: milyen elképzelésekből indultak ki a forradalom veze-

tői, s milyen tényezők hatására, miként módosultak ezek?

Castro 1953-ban ill. 1956-ban a "zsarnokölés" és a "megszegett társadalmi szerződés visszaállítása" jogán indította forradalmát. Eszménye a "szabad és boldog nemzet" volt. Meggyőződéssel vallotta, hogy a nemzet fejlődését leginkább előmozdító reformokat a társadalom közös érdekének kell tekinteni. Remélte, hogy a nemzeti egységet mindkét fontos kérdésben megteremtheti. /A "zsarnokölésben" -- akár az 1895-ös függetlenségi háború alatt -- ennek ideiglenesen volt létjogosultsága; azt viszont, hogy a közvetlen cél elérése után ismét kiéleződik az osztályharc, Martinnak már nem volt alkalma tapasztalni. Castrónak igen./

Castro 1953-ban és 1959 elején azt hitte, a magántulajdon elvének érintése nélkül, a nemzeti kapitalista fejlődés érdekében tett lépésekkel megoldhatják az alapvető strukturális problémákat. Hogy a közéleti tisztaság megteremtésével, szubjektive becsületes emberek irányítása alatt olyan erőforrásokat lehet felszabadítani, amelyek e reformokkal együtt megszüntetik a nyomort. S hogy ha az állam visszakapja "népjólétét", a "közjó"-t szolgáló funkcióját, egyetlen osztály fölött sem kell diktatúrát gyakorolni.

A forradalom győzelmét követő első hónapokban ennek a meggyőződésnek adott hangot a legtöbb megnyilatkozás. "Az összes társadalmi szektor közötti együttműködés útját kell keresni" -- vallották.¹⁸ Büszkén hirdették: "ezt az utat úgy jelöltük ki, hogy senkinek a jogát nem csorbitottuk, senki ellen nem szítottunk gyűlöletet, senkivel szemben nem alkalmaztunk terrort..."¹⁹ Ugy vélték: "az intézkedésekkel kialakítottuk a nemzet egységes törekvéseit, elértük, hogy a munkások és

a gyárosok közötti ellentmondások már nem olyan élesek."²⁰ "A kollektív boldogság felé megyünk, s e vállalkozásban velünk jönnek a mindenkori kizsákmányoltak, akik közvetlenül nyernének belőle, és azok is, akik nemes, hazafias, forradalmi magatartásukkal és meglevő lehetőségeikkel felépítik az új Kubát." - hangoztatták.²¹

Mint látjuk, a kispolgári forradalmárok az idealista társadalomelméletet valló Marti számos nézetét osztották. A nemzeti függetlenségért harcoló, antiimperialista Martitól azonban jobbra csak a morális principiumokat vették át. "Az az ember, aki eltűri, hogy eltiporják az országot, amelyben született, nem becsületes ember."²² - idézte 1953-ban Martit Castro, majd így folytatta: "Szabad hazában születtünk, amit atyáink hagytak ránk örökül, s előbb nyeli el szigetünket a tenger, mintsem hogy bárkinek rabszolgái maradjunk."²³

Marti számára a "haza" osztályok feletti, de gazdasági-külpolitikai értelemben rendkívül pontosan definiált fogalom volt. Castro viszont - akinek születésekor még érvényben volt a Platt-cikkely - csak a diktatúra tényét jelölte meg a "szabadságot bemocskoló" tényezőnek. /Nem valószínű, hogy pusztán "taktikai" vallomásról lenne szó: a regyogó szónok bizonyára talált volna más megfogalmazást az USA figyelmének fel nem keltésére, ha az adott pillanatban "eszébe jutott volna" a függés ténye.²⁴/

Ez is jelzi, hogy a Marti meghamisítására irányuló több évtizedes "amerikanizálás" igen nagy hatásfokú volt: az 50-es évek közepére még a legradikálisabb kispolgári forradalmárok sem az "igazi", a "teljes" Martit asszimilálták, hanem egy csonka, antiimperialista, forradalmi tartalmától meg-

fosztott Martíit.

Marti életműve azonban még így is, csonkán is felbecsülhetetlen értékű örökség volt a forradalom számára. Emelítettük már, hogy a kubai népben elsősorban a Marti-i függetlenségi eszme vált "anyagi erővé", hordozóvá az általános forradalmi folyamat tudatosításához, átértékeléséhez. Az örökség jelentősége azonban már területeken is kiemelkedő:

a./ Fidel Castro és társai - akár Marti - osztályok feletti álláspontot vallottak. De - ugyancsak Marti nyomán - a nemzeti érdekekért vívott harc fő bázisának a "Legszegényebbeket" tartották, azokat, akikben a legteljesebb a harci szellemet, az önrendelkezés és a harci készség.²⁵ Ezenkívül így igazolták is Martiban lelt igazolást, amikor a legkiszolgáltatottabbak iránt érezték szolidaritást, s elsősorban nekik kellett személni a forradalom vívmányait. "Nem vagyok ellensége a gazdagoknak - vallotta Castro -; a barátja vagyok nekik, akiknek semmiük sincsen."²⁶ Ez a szilárd elkötelezettség tette képessé a kispolgári forradalmárokat arra, hogy - természetesen a kiszármányolt osztályok tényleges osztályainak - képviseljék.

b./ A Marti-i eszmerendszer kimeríthetetlen szegénységnek számos eleme - elsősorban antiimperializmus és a szegénység-kezelés-koncepciója - máig érvényes, korszerű társadalmi gondolkodás. A szegénység potenciálisan módot adott arra, hogy a forradalom vezetői egyazon eszmekörön belül eljussanak az osztályok közötti megfelelő legradikálisabb antiimperialista nemzeti eszmék asszimilálásához.

Kétségtelen, hogy innen még hosszú az út a marxizmusig, és a gyakorlatban is hosszú volt az út a szocializmus i-

genléséig. Annál is inkább, mert - bár a vezetők többsége nem volt antikommunista 1959 tavaszán, és a közvetlen célok érdekében készek voltak együttműködni a kommunistaikkal -, a szocializmusról még a hidegháborús propaganda torzképe - a "dehumanizáló, totalitárius társadalom" képze - élt fejükben. 1959 tavaszán, nyarán "harmadik utat" kerestek az ismert, és elvetésre ítélt kapitalizmus, és az ismeretlen, de ijesztően lefestett szocializmus között. "Autoktón, humanista kubai forradalomról" beszéltek: "...egy lépéssel idebb vagyunk a baloldaltól és odébb a jobboldaltól, és forradalmunk humanista forradalom, mert nem dehumanizálja, ellenkezőleg, humanizálja az embert."²⁷ - hirdették.

Mi vezette hát szinte látható szakaszhatárok nélkül, folyamatosan és töretlenül a szocializmus igenléséhez a forradalmárokat? A témánkon kívül eső tényezők mellett kulcsszerepe volt benne az Egyesült Államok Kuba-ellenes politikájának. Ez egyfelől durván, mindenki számára nyilvánvalóan sértette és veszélyeztette a nemzeti függetlenséget; másfelől a forradalmi vívmányok megőrzésének feltételévé a forradalom továbblépését tette. A legégetőbb feladat a nemzeti függetlenség biztosítása és védelme volt: s valóban, a kubaiak ennek rendelték alá mindent. Azonban ez a feladat teljes szinkronban volt - sőt, elválaszthatatlanul összefonódott - a forradalom továbblépésének feladataival.

Egyetlen konkrét példát elemzünk annak érzékeltetésére, hogy a nemzeti függetlenség védelmezése - sőt adott esetben gyakorlása - a forradalom továbbfejlődését szolgáló lépésekben konkretizálódott.

A latifundisták nem fogadták el az agrárreformot:

emigráltak. A "nemzeti burzsoázia" nem akart "kimaradni" az USA-ból tervezett ellenforradalomból: szabotált, majd emigrált. Ez egyértelműen nemzetellenes, áruló magatartás volt, hiszen a Kuba függetlenségét veszélyeztető Egyesült Államokkal szövetkeztek. Az elhagyott birtokokat, szabotáló vagy elhagyott üzemeket az árulókat sújtó törvény jogán államosította a Forradalmi Kormány: a hazaárulók nem tarthattak jogot Kubában hagyott vagyonukra, s a termelőegységek üzemeltetése létfontosságú volt az ország számára.

Tehát, bár az 1959-es törvények /agrár-, ipari törvény stb./ nem érintették a tőkés magántulajdon alapelveit, a forradalom rákényszerülth, hogy a meglevő törvényeknél jóval többet hajtson végre. Az államosítási törvény /1960 második fele/ számos konkrét esetben már csak utólag "törvényesítette" a fennálló állapotokat.

E folyamat messzemenő következményekkel járt a forradalmárok eszmei-ideológiai fejlődésére nézve: hiszen a "nemzeti függetlenség védelméért" folytatott harcban - amelyben adekvát kispolgári ideológiai állapot is csak a "teljes" Marti adhatott számukra - olyan feladatokkal kerültek szembe, amelyek értelmezésére, igazolására, előrevitelére a Marti-i eszmerendszer legelőreemutatóbb elemei sem voltak már elégségesek, alkalmasak. A következmények három "fokozaton" jelentkeztek:

a./ A forradalom vezetői hamar eljutottak a "teljes", az antiimperialista Marti "felfedezéséig".

b./ Nem mechanikusan fogadták be a Marti-i eszméket, hanem "alkotóan továbbfejlesztették" minden vonatkozásban, ahol a XX. század második felének feltételei a XIX. század végi

valóságban gyökerező eszmék "kitágítását" követelték.

c./ A Marti-i társadalomfelfogástól idegen, vagy annak szféráján kívül eső marxista eszmék felé orientálódtak, amikor a kispolgári ideológia már nem volt alkalmas a valóságban végbemenő folyamatok megértésére.

Az eszmék fejlődésének e folyamatából elsősorban a következő kérdések érdemelnek figyelmet: a Marti-i antiimperialista nemzeteszme asszimilálása és továbbfejlesztése; a "társadalmi egyensúly"-ról vallott Marti-i nézet átalakulása; az antiimperialista "latin-amerikanizmus" újrafelfedezése és továbbfejlődése a Kuba nemzetközi helyzetét meghatározó elméletekben. Vegyük sorra e kérdéseket.

A "szabad haza"-fogalom 1953-ban, mint láttuk, a burzsná demokráciát jelentette Castro és társai számára. A Marti-i nemzeti függetlenség-konceptió - a függetlenség védelmének mindenek elébe helyezése - hatalmas erkölcsi támaszt és fogypont jelentett a forradalmárok számára, amikor - az USA Kuba-ellenes támadásainak kibontakozása után - Kuba népének "tádozásul kellett vennie", hogy az Egyesült Államokkal szemben nem szabadok. Az első észak-amerikai tiltakozásra adott válaszban még "csupán" a politikai függetlenséghez, a "gyámködés" elutasításához való ragaszkodás fejeződött ki: "...a Forradalmi Kormány ... sem most, sem a jövőben nem fogad el semmiféle intést vagy javaslatot, ami a legcsekélyebb mértékben is sérti szuverenitását, nemzeti méltóságát."²⁸ De pár hónap múlva már a Marti-i szabadságeszme antiimperialista magaslátán állt a forradalmárok okfejtése: mivel Kuba bármit tesz nemzeti érdekei védelmében, "külföldi érdeket sért meg" vele, nincs más lehetősége, mint ezt vállalni. "Ez a magyarázata an-

nak, hogy olyan törvényeket hozunk, amelyek külföldi érdekekkel károsítanak meg. Ezért támadnak minket, ... ezért vádolnak minket, ezért igyekeznek mindenféle ürüggyel behatolni országunkba."²⁹

A következő években, 1960-61-ben azonban már eljutottak a Marti antiimperialista eszméit megőrző, de azokat más vonatkozásban meghaladó haza-fogalomhoz: a kizsákmányolók és a kizsákmányoltak haza-fogalmának elválasztásához. "A kiváltságosoknak, a kizsákmányolóknak nem lehet igaz fogalmuk a hazáról, mer az ő számukra a haza olyan kiváltság, amelyben kizsákmányolhatják a más munkáját."³⁰ "A nép csak akkor ismerheti meg a haza fogalmát, ha felszámolja a kiváltságos kisebbség előjogait, ha az ország kincsei közkinccsé válnak, ha mindenki előtt egyenlő lehetőségek nyílnak."³¹

Ez az út egyben azt is jelzi, hogy a Marti-i eszmrendszerből idegen tétel - a kizsákmányolók és a kizsákmányoltak viszonya - épült be a forradalom ideológiájába. Igaz, hogy 1959-1960-ban nem az antagonisztikus társadalmi osztályokban hevezték meg a forradalom támaszát és ellenségeit, hanem "népről" beszéltek. Igaz, hogy nemzeti szövetségi politikát hirdettek, s arról beszéltek, hogy "az egész nép velünk van"; "a nép 99 %-a velünk van"; "a nép túlnyomó többsége velünk van" - miközben az "árulók", a "reakció", a "külső és belső ellenség" harcol a forradalmi vívmányok ellen. De miközben a terminológia viszonylag igen keveset változott, a forradalmi vezetők eljutottak a kizsákmányolás "moralizáló" elítélésétől /"Igazságtalan dolog mások munkájából élni"³²/ annak felismeréséig, hogy "nincsenek szabadságjogok és nincs demokrácia, amíg társadalmi igazságtalanság van. ... Ezért hirdetjük a demokrati-

kus eszközökkel végrehajtott forradalmat, amely harcol a megkülönböztetés és a kizsákmányolás minden neme ellen,"³³

A nemzeti érdeket szolgáló, a nemzeti függetlenséget védelmező forradalom - az ellene irányuló támadások eszközeivel és módszereivel "szinkronban" - 1959 őszére "tudatosította" antiimperialista, 1960 nyarára-őszére antikapitalista jellegét. Ugyancsak a forradalom ellen irányuló észak-amerikai támadás intenzitásának növekedése és irányulása /törekvések Kuba elszigetelésére/ késztették arra 1960 elejétől a kubai forradalmat, hogy fokozott figyelmet fordítson önnön nemzetközi helyének és szerepének meghatározására.

A Forradalmi Kormány kezdetől késznek mutatkozott arra, hogy független és szerteágazó külpolitikai kapcsolatokat tartson fenn a Marti-i szuverenitás-koncepció szellemében: megkövetelve a bel- és külügyeibe való be nem avatkozást, tiszteletben tartva minden nép szuverenitását és nemzeti sajátosságait, kölcsönös előnyökkel járó kereskedelmi, baráti és kulturális kapcsolatokat szorgalmazva.

Az észak-amerikai támadások és azok következményei /szorosabb kapcsolat a szocialista országokkal, 1960-ban kubai delegáció járta be a harmadik világ számos országát stb./ ekkor azonban már a nemzetközi problémákkal kapcsolatos nyílt állásfoglalásra késztették Kubát: részint elszigetelése súlyát igyekezett csökkenteni /főként Latin-Amerikában/, részint szövetséget és szolidaritást keresett.

Latin-Amerika felé 1959 tavaszán - a kontinentális forradalmi fellendülésnek ill. a kubai vezetők akkori társadalmi-politikai nézeteinek megfelelően - még az Egyesült Államokkal kialakítandó új típusú kapcsolat tervét vitte. /Lénye-

gében a "partnerség"-re emlékeztető együttműködési javaslatot, a nemzeti szuverenitás tiszteletben tartása alapján./ Az USA első latin-amerikai elszigetelési törekvésére, az 1960 augusztusi San José-i külügyminiszteri értekezletre s annak határozatára adott kubai válasz /I. Havannai Nyilatkozat/ azonban már Marti antiimperialista összefogási eszméjét hirdette: a "képmutató pánamerikanizmussal" szembeszegezte a "felszabadító latin-amerikanizmust", elismerve és hirdetve a népek jogát az imperializmus elleni harcra. /Az 1959 tavaszán létrehozott Casa de las Américas kulturális központ, kiadóvállalat, amelynek eredeti funkciója "csupán" az volt, hogy minden haladó latin-amerikai gondolatnak helyet adjon, ekkorra már mind inkább a latin-amerikai értelmiség Kuba iránti szolidaritását koordináló centrummá vált./

De már nemcsak a "felszabadító latin-amerikanizmusról" volt szó: a földrajzi határok jelentősen kitértek. Kuba olyan "pozitív semlegességi politikát" bontakoztatott ki, amelynek eszmei alapjait, néhol terminológiáját is a martianizmus adta, ugyanakkor mindenben "korszerűsödött", ami ben a forradalom belső és nemzetközi feltételei a konkrét Marti-i tételek túlhaladását követelték. Az I. Havannai Nyilatkozat nemcsak a nemzetközi kizsákmányolással, az imperialista urallommal szemben mutatott pozitív alternatívát, hanem szót emelt a nemzeten belüli kizsákmányolás, általában a kizsákmányolás minden nemé ellen. Az antiimperialista összefogás és szolidaritás határai jelentősen "kitértek" földrajzi értelemben is. Míg Marti korában az imperializmus elleni harc csak az USA és Kuba ill. Latin-Amerika viszonylatában merült fel /s még itt sem voltak érettek az összefogás feltételei/, 1960-

ban a kubai forradalom az egész világon kereste szövetségeseit. Szolidaritást kért a világ minden haladó, antiimperialista, nemzeti mozgalmától, s szolidaritását ajánlotta fel a világ minden haladó törekvésének. Különösen a harmadik világ felé hirdette a közös ellenség - az imperializmus - elleni összefogás szükségét, felismerve, hogy az imperializmus ugyanolyan közös veszély a fejlődő térségek mindegyikén, mint volt - Marti korában - egész Latin-Amerika számára.

A "pozitív semlegesség" alkotó továbbfejlesztése fejeződött ki abban is, hogy Kuba állást foglalt minden pozitív, az imperializmus gyengítését, a béke megszilárdítását célzó javaslat mellett.³⁴

- + -

Hogyan értékeljük és magyarázzuk ezt a folyamatot?

Kétségtelen: 1960-1961-ben Kubának aligha volt lehetősége arra, hogy a szocialista táboron kívül szilárd, gazdaságilag-katonailag erős szövetségezt találjon az észak-amerikai imperializmus ellen folytatott élet-halál harcához.

Másfelől kétségtelen: maguk az észak-amerikai támadások érlelték és gyorsították nagy mértékben a szocialista átalakulás felé vezető fejlődési folyamatot. A kispolgári forradalmárok közeledése a marxizmus felé nem "taktika" volt tehát - ahogy az imperialisták hirdetik -: a kényszerítő körülmények arra ösztönözték a forradalmárokat, hogy a továbbfejlődést értelmező és igazoló eszméket fel- és megismerjék és befogadják. Ahogy Castro mondotta 1962 elején: "Forradalmunk magának vallja a marxizmus-leninizmus zászlaját. Ezt senki nem tukmálta ránk, nem messzi földrésről származott ide. Maga az élet mutatta meg nekünk ezt az utat ... Minden igazi forrada-

lomnak szükségképpen a marxizmus-leninizmus felé kell közelednie ..."³⁵

A kubai forradalom ideológiája - fejlődése során é elfogadta és beépítette a marxizmus számos tételét, alapvetően marxista meghatározottságú lett. De nem a marxizmus teljes és kizárólagos asszimilálását eredményezte e folyamat: a forradalom ideológiája továbbra is át- meg át volt szöve a martianizmusból megőrzött és más kispolgári elméletekből származó idealista és szubjektivistá elemekkel, némiképpen "heterogén" jellegű maradt.

A kispolgári ideológiák elemeinek megőrződésében nézetünk szerint nagy szerepe volt annak, hogy az Egyesült Államok Kuba-ellenes támadásai a nemzeti függetlenség védelmezését tették a forradalmárok fő feladatává. A forradalom vezetői mindent ennek a fő feladatnak rendeltek alá; s mivel - mint láttuk - a forradalom követelményeihez "menet közben" nőttek fel, eszmei fejlődésük döntően alárendelődött a nemzeti függetlenségért vívott politikai, gazdasági, fegyveres harcnak.

Nem önálló, szerves, a kubai forradalom fejlődésének törvényszerűségeit tudományosan feltáró, e törvényszerűségek ismeretében a várható fejlődési tendenciákat előre meghatározni képes, koherens eszmarendszer birtokába jutottak tehát, hanem olyan eszmékhez, amelyek mindenkor megadták a fegyvereket, az igazolást, a magyarázatot a forradalom nemzetvédő harcának minden állomásához. A kubai forradalom ideológiája - legalábbé bis a forradalom első évtizedében - csak a mindenkori politikai harc függvényeként értelmezhető és értékelhető. /Erre vall az is, hogy mincs egyetlen, a forradalom ideológiai fejlődését összefoglaló dokumentum: a forradalom minden szakaszában

a politikai dokumentumok tartalmazzák az ideológiai aspektusokat ill. engednek következtetni rájuk. Lásd a Védőbeszédet, az I. és II. Havannai Nyilatkozatot, az évfordulókon stb. elhangzott beszédeket./

Amikor tehát a nemzeti függetlenség védelme teljes "szinkronban" volt a forradalom továbblépésével, amikor a forradalom továbbvitelét szolgáló lépésekben konkretizálódott a nemzeti függetlenség védelmének minden feladata, akkor az eszmék pozitív irányú fejlődése, a marxizmus felé való nyitottság és orientálódás jellemezte a kubai forradalom ideológiai fejlődését. Igaz, hogy ebben az időszakban is számtalan idealista, szubjektivista, a nemzeti büszkeséget túlhangsúlyozó megállapítás hangzott el; de ez nem volt túl lényeges. A forradalmárok "tették, amit meg kellett tenniük", a forradalom láthatóan és igen gyorsan haladt előre, s a fennmaradt kispolgári eszmék, hiedelmek ekkor nem sok "zavart" okoztak.

De a forradalom ideológiai fejlődésének meghatározó jellegzetessége /bizonyos értelemben legproblematisabb pontja és fő veszélyforrása/ a politikának való alárendelődés volt. Ezért potenciálisan fennállt annak veszélye, hogy ez a marxizmus felé nyitott útkeresés lefékeződhet, következtelenné válhat, ha a nemzeti függetlenség védelmének közvetlen feladatai - legalábbis látszólag - "szembekerülnek" a forradalom továbbfejlődésének fő feladataival, ha a kettő közötti szoros kölcsönhatás valamiért felbomlik.

Erre azonban a 60-as évek elején nem került sor. Az Egyesült Államok Kuba ellen folytatott harca továbbra is szoros összefonta a nemzeti feladatokat a szocializmus felé vezető úttal.

4. Az Egyesült Államok harca Kuba visszaszerzésé-
ért /1961.január - 1963.január/

1960 végére, amikor a kubai kormány - az észak-ame-
rikai szankciókra válaszul - befejezte az ország területén
levő amerikai javak államosítását, az Egyesült Államok számá-
ra nyilvánvalóvá vált, hogy a forradalom "megfordíthatatlan
folyamat" lett, s nincs remény immár a forradalmi erők "meg-
szelidítésére": ha vissza akarják állítani korábbi kubai ural-
mukat, ahhoz előbb vissza kell szerezni Kubát.

Ez a felismerés tükröződik abban, hogy 1961 január-
jában - immár J.F. Kennedy elnöksége alatt - az USA megszakí-
totta diplomáciai kapcsolatait Kubával. Márciusban teljes ke-
reskedelmi embargót léptetett életbe. S mind határozottabban
kereste Kuba fegyveres "felszabadításának" lehetőségét.

Saját erőivel ill. a közép-amerikai bábállamok fel-
használásával azonban nem támadhatta meg Kubát, hiszen a szov-
jet kormány elkötelezte magát Kuba megvédésére. De Latin-Ame-
rikában sem tudta volna az USA elfogadtatni a beavatkozás e
formáját. Igaz, hogy a latin-amerikai burzsoá kormányok számá-
ra Kuba már nem volt követendő példa. De nem kívántak hozzá-
járulni erőszakos leveréséhez, mert a latin-amerikai népek Ku-
ba iránti szolidaritása komoly pressziót gyakorolt rájuk. Más-
felől tartottak tőle - s joggal -, hogy az USA beavatkozási
jogának akár egyetlen konkrét esetben történő "elfogadása" sú-
lyosan kihat az Egyesült Államok egész latin-amerikai politi-
kájára. S végül a latin-amerikai burzsoá kormányoknak "jól is
jött" Kuba: azt remélték, hogy a forradalom veszélye új, ked-
vezőbb latin-amerikai politika kialakítására kényszeríti az
USA-t. Igyekeztek hát nem politikai kérdésként kezelni Kubát,

hanem "intő jelként", hogy "milyen veszélyekkel jár a gazdasági elmaradottság".³⁶

Az USA számára tehát a legreálisabbnak a "guatemalai recept" tűnt: ellenforradalmárokkal elfoglalni az ország egy területét, és addig tartani, amíg egy "ideiglenes kormány" - a Riói Paktum szellemében - elnyeri az AÁSZ kollektív segítségét.

a./ A "klasszikus" "felszabadítási akció" /Playa Giron, 1961. április 17-19./

A támadás előkészítése érdekében az USA-ban már 1960-ban felső szinten fogadták a kubai emigráció vezetőit.

Az emigráció nagy létszámú és heterogén összetételű volt. Katonai bázisát a Batista-hadsereg Kubából elmenekült emberei adták, valamint azok a burzsoá elemek /köztük a Felkelő Hadsereg eredeti tisztikarának jóhéhány tagja/, akik a diktatúra-ellenes forradalomban részt vettek ugyan, de a forradalom továbbfejlődése idején szembekerültek a forradalmi erőkhel. Őket követték a "felháborodott" és "megijesztett" latifundisták, majd az ipari burzsoázia, az őket kiszolgáló értelmiség, az észak-amerikai termelőegységek kvalifikált személyzete, s végül alyan, antikommunista propagandán felnőtt, az észak-amerikai propaganda terjesztette "kivándorlási kampányban" megfélemlített és csábított kispolgárok, akiket megtesztett az ellenforradalmi jelszó, hogy "a hazafiak kötelessége elhagyni az országot".

Szép számmal voltak tehát olyanok is, akik osztályhelyzetüknél fogva nem voltak objektíve érdekeltek a forradalom elleni harcban. E heterogén emigrációs erők közös mozga-

tója nem a közös osztályérdek, hanem a közös forradalomellenesség volt, valamint az a tudat, hogy az USA nem mond le Kubáról, s az összeecsapásban várhatóan a forradalmi erők maradnak alul. Az emigránsok készek voltak együttműködni az USA-val: Ők alkották az inváziós hadsereget, belőlük alakult meg jőelőre az "ideiglenes kormány". /Miniszterelnöke az a Miro Cardona lett, aki a Batista bukása után alakult első kormányban töltötte be ugyanezt a tiszteket./

Az észak-amerikai kormány nem "titkolta" a várható támadást. Arra számított, hogy a támadással egyidejűleg Kubában is ellenforradalmi felkelés robban ki, s a külső-belső támadás alatt összeomlik a "Castro-rezsim". A kubai népre irányított észak-amerikai propaganda "egyetemes szellemi értékekre" - a vallásos érzületre, a demokráciára, szabadságra stb. - épült, és széles népi bázist remélt kialakítani a "kommunista, istentagadó, diktatorikus" forradalmi erők ellen. /"Isten nevében jöttünk, az igazság és a demokrácia nevében, hogy visszaállítsuk a mábbal tiport jogokat, a meggyalázott szabadságot, a megrágalmazott vallást. ... A mi harcunk az istenfélők harca az ateisták ellen, a szellemi értékek küzdelme a materializmus ellen, a demokrácia küzdelme a kommunizmus ellen."- hangzott el az inváziós csapatokat kísérő spanyol falangista pap felhívásában.^{37/}

Az események ismertek. Az 1961. április 17-én part-ra szállt zsoldoscsapatokat a kubai nép 72 órás küzdelemben szétverte Playa Girónnál. A támadás katonai kudarcot hozott az USA számára, s nem váltak be a hozzá fűzött remények - a belső felkelés, az összeomlás tervei - sem. Ellenkezőleg. A kubai nép egy emberként állt ki a betolakodókkal szembeni é-

let-halál harcban. /Ennek kapcsán az USA illetékes szerveinek két legsúlyosabb tévedése volt, hogy

a./ a kivándorlási propagandával "kiszívták" az ellenforradalom potenciális bázisát /"sajnos, több kubai ellenforradalmár van Miamiban, mint Kubában"- mondogatták/;

b./ az emigránsokat kihallgató szervek - köztük a CIA - valóságnak fogadta el az észak-amerikai propaganda terjesztette, az emigránsoktól "visszahallott" meséket a "kubai nép elégedetlenségéről", a "diktatorikus kormány iránti gyűlöletről" stb./

A kubai nép érzelmeivel kapcsolatban a legpontosabb választ az a magatartás adta meg, amit a nép a kritikus napokban tanúsított. Tíz- és tizezrek léptek be a Miliciába és a Forradalmi Védelmi Bizottságokba; a nép túnyomó többsége aktívan azonosult a forradalommal; végtelen fegyelenmel állt ki-ki ott, ahová a feladatok állították: a harcban, a termelésben, a fontos objektumoknál őrségben.

A Playa Girón-i támadás előestéjén, az előző napi bombatámadás áldozatainak temetésén jelentette ki Fidel Castro, hogy a kubai forradalom szocialista szakaszába lépett. A bejelentés feltehetően elsősorban a szocialista országok felé volt időzítve: Kuba ezzel már nemcsak elfogadta az önzetlenül felkínált segítséget, hanem - mint a szocialista táborhoz tartozó ország - kérte és számított is rá. De Kuba népéhez is szólt. Bár a hatalom- és a tulajdonviszonyok átalakulása eddigre már megfordíthatatlan folyamattá vált, ez a bejelentés végérvényesen elválasztotta a Kubában élőket az "odaát" élő emigránsoktól, világossá téve, hogy nem "kubai hazafiak harcolnak egy kubai diktatúra ellen" - mint Kennedy

mondotta -, hanem a forradalmat és a nemzetet védő kubai hazafiak harca a régi rendszer és az imperialista uralom visszaállításáért küzdő osztályellenesség ellen.³⁸

A bejelentés nemcsak azt tudatosította tehát, hogy "nincs visszaút", hogy ez a határ a kettő között végleges; azt is kifejezte, hogy mindaz, amit a nép két év alatt kapott a forradalomtól - többet, mint a megelőző fél évszázad alatt együttvéve - összefügg a szocializmus felé objektíve megtett úttal.

A "felszabadítási akcióra" adott kubai válasz helyes voltát nemcsak az a kitörő lelkesedés igazolta, amivel a nép fogadta a bejelentést; s nemcsak az a helytállás, amit a másnap kezdődő támadásban tanúsítottak. Igazolták a következő hónapok is. A nemzet és a forradalom védelmére egyesült erők a szocializmus építésére is egységesek maradtak, a szocialista építést valóban a forradalom folytatásának fogták fel. S amikor 1961 május 1-én Castro bejelentette: "... elérkezett a legnagyobb erőfeszítés ideje, a munka ideje. Az előttünk álló hónapok folyamán úgy a katonai előkészületek, mint a termelés és szervezés, valamint a forradalmi és politikai munka terén a legnagyobb erőfeszítéseket kell tennünk." ..."³⁹ - a néptömegek készek voltak rá, hogy minden területen helytálljanak.

- + -

Mindenki számára világos volt, hogy az Egyesült Államok - amely számára Playa Girón mind a katonai vereséggel, mind nemzetközi visszhangjával rendkívül kínos helyzetet teremtett - nem mond le a forradalom megdöntéséről, Ku-

ba visszaszerzéséről. Az észak-amerikai imperialisták legfeljebb azt vették tudomásul, hogy a kubai ellenforradalmi erőkkel nem "szabadíthatják fel" az országot. A következő hónapokban tehát új eszközöket, és főleg szövetségeseket kerestek.

b./ Kuba kontinentális elszigetelése /1961. augusztus - 1963. január/

Kuba kontinentális elszigetelése már 1960-tól megindult. Az Egyesült Államok ekkor főként Kubát, a "veszélyes példát" akarta elzárni Latin-Amerikától; bár ezzel egyidejűleg azzal is számolt, hogy - elérve a forradalom kollektív elítélését - nehezítheti a forradalom megszilárdulását, s nyomást gyakorolhat a kubai forradalmi vezetésre.

Először az 1960 augusztusi San José-i értekezleten próbálta az USA 600 millió dollárral "megvásárolni" Kuba elítélését. Az érvanyagot a Riói Paktum és az AÁSZ dokumentumai adták: a forradalmi Kuba "feszültséget teremt" a féltekén; "a kubai diktatúra összeegyeztethetetlen az Amerika-közi rendszer szellemével"; Kubának a szocialista országokkal fejlődő kapcsolatai "idegen hatalom beavatkozásának", s mint ilyen, "a félteke békéjét és biztonságát veszélyeztető tényezőnek" számítanak stb. De bár a latin-amerikai burzsoá kormányok nem "rokonszenveztek" a kommunista eszmékkel; bár Kubát csak Mexikó védte a vádakkal szemben; bár a San José-i Charta elvi szinten mind az előbbieket elfogadta, az USA nem ért célt: az okmány hitet tett az államok kül- és belügyeibe való be nem avatkozás mellett.

1961 elején, amikor az USA megszakította diplomá-

ciai kapcsolatait Kubával, egy hónapon belül 6 latin-amerikai ország követte a példát. De a legjelentősebbek /Argentína, Brazília, Chile stb./ nem feleltek meg az észak-amerikai várakozásnak. Az USA tehát - különösen a Playa Girón-i vereség után - fokozott figyelmet fordított akarata kontinentális elfogadtatására.

1961 nyara a korábbiaknál kedvezőbb latin-amerikai feltételeket ígért az USA terveihez. Bár ebben az évben ért tetőpontjára a latin-amerikai forradalmi fellendülés, már kitapinthatóak voltak lefékeződésének első tünetei. Kuba szocialista útra térése nagyobb óvatosságra, az USA felé való közeledésre készítette a latin-amerikai burzsoáziát. A hispolgári tömegek jelentős részét is megrettentette, leszakította a tömegmozgalomról.

Másfelől az USA-ban is megjelentek az új latin-amerikai politikai koncepció első tervei. 1961 márciusában hirdette meg Kennedy a Szövetség a Haladásért tervet, a kubai forradalommal szembeszegezhető "konstruktív alternatívát", a "vér nélküli forradalmat". A program szerint az USA 10 év alatt 20 milliárd dollárral járul hozzá Latin-Amerika fejlesztéséhez, megvetve egy "új együttműködési politika" alapjait. A program is növelte a latin-amerikai burzsoá erők közeledési készségét, s bizonyos - a jószomszédság-időszakhoz hasonló - illúziók forrásává is vált.⁴⁰

A Szövetség a Haladásért tervet 1961 augusztusában, az I. Punta del Este-i értekezleten tárta Latin-Amerika elé az USA. A részvétel "ára" Kuba olitélése lesz - ez világos volt. De az USA nem érte el célkitűzését, Kuba elszigetelését. A latin-amerikai küldötteket főként a fejlesztési

lehetőségek érdekelték, a kontinens jövőjét tervezték. S a tanácskozások egyik legdinamikusabb résztvevője a kubai delegáció volt, még hozzá "önzetlenül", hiszen Kuba természetesen nem részesedhetett a progpamból. A delegáció olyan konstruktív javaslatokat tárt elő, amit szívesen felkaroltak a latin-amerikai küldöttek. Emellett Guevara elmondotta, hogy Kuba 1960-tól sokkal több segítséget kapott a szocialista táborból, mint amire a hozzá hasonló nagyságrendű latin-amerikai országok a Szövetség-ben számíthatnak, s - az 1961-ben életbe léptetett tervezéses gazdálkodás hatalmas dinamikájában bizva - tíz éves gazdasági versenyre hívta ki Latin-Amerikát.⁴¹

A II. Punta del Este-i értekezleten /1962. január/ az USA elérte célját. Kubát kizárták az AÁSZ-ból és annak csaknem minden szervezetéből. Rövidesen 15-re emelkedett a Kubával kapcsolatait megszakító latin-amerikai országok száma, s a fennmaradók sem számítottak a szocialista Kuba szövetségeseinek.

Kuba látta, hogy kormány szinten elszigetelődik a kontinensen. Erre válaszul született meg a II. Havannai Nyilatkozat /1962. február/, amely szerint "a forradalmár kötelessége forradalmat csinálni". /E témára az "önvédelmi eszmerendszer"kapcsán részletesebben visszatérünk./ S a kormány szintű elszigetelődésre válaszul kezdte Kuba szorosabbra fűzni kapcsolatát azokkal a latin-amerikai forradalmi mozgalmakkal, amelyek - a kontinentális forradalmi fellendülés hirtelen ideiglenes hanyatlásának küszöbén - még keresték a forradalmi kibontakozás lehetőségét.

Az USA Kuba elszigetelésével kedvező légkört akart teremteni a forradalom eltiprására. Koncentrált támadást kísített elő: abban bízott, hogy 1962 nyarára-őszére - a kereskedelmi embargo stb. következtében - beérnek a forradalom összeomlásának belső gazdasági-politikai feltételei, s egy újabb "felszabadítás" sikerrel járhat.

Belső megrendülésre nem került sor: bár voltak gazdasági-ellátási nehézségek, a szocialista tábor segítségével sikerült elkerülni egy kritikus feszültség kialakulását. Kuba azonban igyekezett felkészülni a várható támadásra, s védelmi fegyvereket kért és kapott a Szovjetuniótól.

A közepes hatósugarú rakéták felszerelését az USA "a kontinens békéjét és biztonságát a legsúlyosabban veszélyeztető tényezőnek" minősítette. 1962 szeptemberében úgy tűnt, hogy ez a tény nemcsak az Egyesült Államoknak szolgáltat megfelelő ürügyet a Kuba elleni - saját erőikkel történő - támadáshoz, hanem az USA számíthat az AÁSZ számos tagállamának beleegyezésére és csatlakozására is.

1962 szeptemberében, s különösen októberében pattanásig feszült a helyzet. Az észak-amerikai tartalékosok behívása, a Kuba körüli észak-amerikai tengeri blokádnak elrendelése már nem "csupán" Kuba létét veszélyeztette, hanem - a két nagyhatalom közvetlen konfrontációjának lehetőségével - nukleáris világháború küszöbére sodorta a világot. A válság kritikus napjaiban mutatkozott meg a legnyilvánvalóbban, hogy a kubai forradalom már régesrég nem csupán Kuba "belügye", s nem az USA és Kuba közötti konfliktus, hanem a nemzetközi osztályharc, a két világrendszer között folyó harc egyik legkiéleztettebb kérdése.

Miközben Kuba népe fegyverben, fegyelmozetten és elszántan készült a várható döntő összecsapásra, az ENSZ-ben, s a nagyhatalmak közötti tárgyalásokon lázasan keresték a világháborús veszélyt elhárítani képes megoldást.

A Karib-tengeri válságot a Szovjetunió és az Egyesült Államok megállapodása zárta le. A kompromisszum értelmében a Szovjetunió elszállította a rakétákat, az Egyesült Államok viszont elkötelezte magát, hogy a jövőben lemond Kuba megtámadásáról. A megállapodás után, 1963 januárjában az ENSZ-ben levették a napirendről a kubai kérdést. S úgy tűnt, Kuba előtt megnyílik a lehetőség, hogy viszonylagos békében és biztonságban folytassa a megkezdett munkát: a szocializmus építését.

IV.

AZ USA "KESZON-POLITIKÁJÁNAK" KIALAKULÁSA ÉS ENNEK

KUBAI KÖVETKEZMÉNYEI AZ 1960-AS ÉVEK KÖZEPÉTŐL

1. A szocializmus építése Kubában 1961 és 1965 között

Az októberi válság lezárása után nem szűntek meg a Kuba-ellenes észak-amerikai provokációk, nem hallgatott el a forradalmat rágalmazó imperialista propaganda, s az USA új manőverekkel fokozta Kuba elszigetelését. Kuba számára mindazonáltal "fegyverszünetnek" látszott az 1963-1964-es időszak: közvetlen fegyveres támadástól nem kellett tartania. S bár a harckészültség továbbra is elsődlegesen fontos feladat maradt, ezt az időszakot mégis a belső feladatokra - az 1961-1962-ben kihontakozott szocialista építés kiteljesítésére - koncentrált figyelem jellemezte a forradalom történetében.

Bár a Kuba visszaszerzéséért indított imperialista harc egy pillanatra sem engedte háttérbe szorulni a honvédelmi feladatokat, 1961-62-ben az építés három területén jelentősen előrelépett Kuba.

a./ Megvetették a szocialista tervgazdálkodás alapjait. 1961-ben lépett életbe az első 4 éves gazdaságfejlesztési terv, amelynek célkitűzése a gazdasági függés felszámolása ill. a lakosság életszínvonalának jelentős emelése volt. Elképzelésük az volt, hogy gyors iparosítással átalakítják a gazdaság monoexportáló, importkényszernek kiszolgáltatott struktúráját. Az ipari beruházásokkal egy időben a mezőgazda-

ságban - a cukornádtermesztés bizonyos fokú háttérbe szorításával a diverzifikált termelési struktúra kialakítására törekedtek, hogy csökkenthessék az élelmiszer-importot. Az iparosítási terv feszítettségére jellemző, hogy azt remélték: egy évtized múlva Kuba lesz Latin-Amerika legiparosodottabb országa.¹

b./ A kulturális forradalom kibontakozása elsősorban az oktatásban hozott nagyszerű eredményeket. Az 1961-es alfabetizálási kampány, amelyben több százezer iskolásgyerek, munkás, háziasszony stb. vett részt tanítóként, egy év alatt 23,6 %-ról 3,4 %-ra csökkentette a felnőtt analfabéták arányát. A kampány folytatásaként 1962-től mozgalmat szerveztek arra, hogy minden felnőtt legalább az általános iskolát végezze el ill. fejezze be.

Az iskoláskorú lakosság oktatásáért még többet tettek. 1961-ben államosították a magániskolákat, egységesítették az oktatási rendszert. A vidéki gyerekek számára bennlakásos "iskolakombinátokat" nyitottak meg, képesítés nélküli tanítókkal is igyekeztek megoldani -szükségből - a vidéki körzetek ellátását. 1962-től nagyszabású ösztöndíj-politika lépett életbe, amely már az első évben több mint 50 ezer diák számára biztosított teljesen ingyenes ellátást.²

A forradalom nagy erőfeszítéseket tett a nemzethez hű - főként humán - értelmiség ill. a művészek helyzetének javítására: művészeti szövetségeket hoztak létre, kiadási lehetőségeket teremtettek, megteremtették a művészek létbiztonságát. A szocialista forradalom - hangsúlyozta Castro - teljes alkotói szabadságot biztosít mindenkinek, minden irányzatnak. Az egyetlen ideológiai kikötés: "A forradalmon belül

mindent, a forradalom ellen semmit."³

c./ Megindult a szocialista szakaszba ért forradalom ideológiai platformjának kialakítása, a tömegekkel történő megismertetése. 1961 őszén egyesült a három forradalmi szervezet - a Július 26 Mozgalom, a Népi Szocialista Párt és a Forradalmi Direktórium - Egyesített Forradalmi Szervezetek /ORI/ néven. Az egyesülés alapja - mint deklarálták - a marxizmus-leninizmus elveinek elfogadása volt. Castro az ORI-t ismertető népi egyetemi előadáson /1961. december 1./ ismertette marxistává válásának történetét.⁴ Az ORI-t a "forradalmárok iskolájának" nevezte ebben az előadásban, s hangsúlyozta az egységesülés fontosságát. "Sem az, hogy 'kommunista voltam', sem az, hogy 'bombát dobtam', sem az, hogy 'ott voltam a Sierrán' nem használható fel küllönleges előnyök és kiváltságok biztosítására." - fejtette ki.⁵ S röviddel később, 1962 márciusában a szektarianizmus problémájának napirendre tűzésekor kísérletet tettek az új párt elvi egységének megszilárdítására.⁶

Megindult a lakosság tömeges ideológiai nevelésének, marxista oktatásának kiépítése is, elsősorban a Forradalmi Védelmi Bizottságok kereteiben. /Ezek sokoldalú, a népi öntevékenység kihasználására épülő tevékenységének konkrét feladatai - éberség, a belső biztonság fenntartása, egyes közigazgatási, szervezési funkciók, oktatás, ideológiai képzés stb. - ekkor körvonalazódtak./ A Forradalmi Védelmi Bizottságok különböző szintű vezetői számára szervezett iskolákban ill. a lakosság szintjén szervezett politikai körökben fontos szerepet kaptak a politikai nevelésben jártas régi kommunista káderek. A marxizmus-leninizmus alapjai mellett /Kommunista Ki-

áltvány stb./ a kubai társadalomfejlődés és a forradalom története volt a fő tananyag. Ehhez a kubai kommunisták régábbi könyveit, tanulmányait /pl. Blas Roca: A szocializmus alapjai Kubában/ ill. a forradalom fő dokumentumait /Védőbeszéd, havannai nyilatkozatok, Castro beszédei stb./ használták tananyagnak.⁷

Szerteágazó, dinamikus munka bontakozott ki tehát 1961-62-ben, s a kubaiak általános meggyőződése volt, hogy igen rövid idő alatt végeznek a legfontosabb feladatokkal. A némiképpen illuzórikus elemeket tartalmazó optimizmus - aminek irreális vonatkozásai elsősorban a 4 éves tervben tűntek elő - több forrásból táplálkozott. A forradalom vezetői kezdetől alulbecsülték Kuba gazdasági elmaradottságának tényleges jelentőségét, nem voltak tisztában az objektív nehézségek valóságos visszahúzó erejével. /1959 februárjában mondta Castro: "Ha végrehajtjuk terveinket ... a kubaiak életszínvonala már a legközelebbi években biztosan túl fogja szárnyalni a legfejlettebb országok életszínvonalát."⁸/ Másrészt a politikai forradalom gyors és nagy eredményekben bővelkedő továbbfejlődése némileg "elkápráztatta" az embereket: nemigen tudatosult, hogy a hatalom és a tulajdonviszonyok jellegének átalakítása bizonyos szempontból könnyebben és főleg gyorsabban megy, mint a szocializmus építése egy elmaradott országban. A vezetők gazdasági tapasztalatlansága is e türelmetlen optimizmus forrása lett /lásd 4 éves terv/.

S volt még egy fontos tényező. Bár a forradalom vezetői már lemondtak arról a reményről, hogy "békés forradalmat" csinálhatnak⁹, s tudták, hogy az észak-amerikai imperia-

lizmus könyörtelen ellenfél, remélték, hogy hamar béke lesz. Kuba számtalanszor bebizonyította, hogy népe kész életét áldozni a forradalom és a haza védelmében, s hogy az Egyesült Államok csak egy rommá lőtt, kipusztított lakosságú puszta szigetet "szerezhet vissza". De Kuba békét akart: építő munkája eredményeit akarta példának állítani a világ elé. "Hagyjanak minket békében élni, hagyjanak fejlődni, s majd jöjjünk össze husz év múlva, s nézzük meg, ki énekelt szirén-éneket." - fakadt ki Guevara az I. Punta del Este-i értekezleten.¹⁰

A kubaiak azt remélték, hogy ha az USA "rájön" Kuba elvesztésének visszafordíthatatlan voltára, vagy ha vereséget szenved a Kuba-ellenes támadásokban, akkor valóra válhat az "igazi béke". "...mi hisszük, hogy teljes joggal élhetünk itt abban a szocialista rendszerben, amit népünk igazságosnak és megfelelőnek tart. - mondta Castro. - Ők pedig éljenek jogaikkal..."¹¹ S az USA sorozatos kudarcai nyomán a kubai nép 1961-62-ben bizott benne, hogy a "Haza vagy halál!" alternatíva igen hamar eldől - a béke javára ...

A Karib-tengeri válság után kialakult "fegyverszünet" azonban "közbülső út" volt. A kubai népnek számot kellett vetni azzal, hogy - várhatóan huzamos időn át - fennmarad ez a feszültségekkel teli, csak viszonylag békés helyzet. A szocialista építés feladatait tehát tartósan megnehezedett feltételekkel kell összhangba hozni.

A korábbi, túl optimista és irreális elképzelések korrigálására elsősorban gazdaságpolitikai vonatkozásban volt szükség. 1963-ban e körül bontakoztak ki a legnagyobb viták. Az intézeti Kuba-kutatásban elkészült gazdasági-politikai tanulmányok¹² jelzik, hogy e vitákban két alap-koncepció fogal-

mazódott meg. Az egyik a lenini NEP-politika kubai alkalmazhatóságát kereste, a másik a gyorsított szocializálás, az értéktörvénynek a szocialista feltételek közötti tagadása mellett szállt sikra.

1963-64-ben az elsőhöz közel álló reálpolitikai elképzelés kerekedett felül. Lemondtak a gyorsított iparosításról: ezt 1970 utánra halasztották. S a "monokultúrával a monokultúra ellen" jelszó jegyében fokozott figyelmet fordítottak a cukornádtermesztésre. A jelszó nemcsak azt fejezte ki, hogy Kuba nem mondhat le ez idő tájt szinte egyetlen devizaforrásáról, hanem azt is, hogy a cukorra alapozott iparfejllesztés /vegyipar, műtrágya, alkohol, ill. a cukoriparhoz kapcsolódó gépek gyártása/ jelenthet reális, a kubai feltételekhez alkalmazott iparosítási alapot.

Ezekben az években került sor Fidel Castro két moszkvai útjára. A Szovjetunióval és a többi szocialista országokkal közép- és hosszútávú /1970-ig szóló/ szerződéseket írt alá, amelyek - a segítségnyújtás és együttműködés egyéb formái mellett - 1970-ig növekvő piacot biztosítottak a kubai cukornak.

Az 1964-es tervben már a gazdasági hatékonyság növelését célzó fontos kérdések - pl. a munkaerőgazdálkodás, az új bérpolitika, az áru- és béralap -is megfogalmazódtak.

Az új gazdaságpolitikai elképzelések viszonylag gyorsan a lakosság ellátásában éreztették hatásukat már 1965-ben: javult a jegyes élelmiszerellátás, sőt egy időre többféle élelmiszert és egyéb fogyasztási cikket "szabadon" is lehetett vásárolni.

E biztató kibontakozást azonban fékezte és megnehe-

zította az a provokációkkal terhes "fegyverszünet", amit az USA kényszerített Kubára. Ekkor már korántsem volt meg a korábbi "szinkron" az USA elleni védekezés és a forradalmat továbbfejlesztő lépések között. Ellenkezőleg: a szűkös erőforrásokkal rendelkező, elmaradott Kubában, a szocialista építés időszakában az első mind inkább a másodikat visszahúzó tényezővé vált.

A kubai vezetők még remélték, hogy a "fegyverszünet" enyhülés felé vezet. Továbbra is a békés építés mellett foglaltak állást, és - különösen 1964-től, amikor az ellenforradalom braziliai győzelme már a latin-amerikai erőviszonyoknak a reakció javára történő ideiglenes eltolódását jelezte - minden számukra elfogadható kompromisszum felé hajlottak, ami normalizálhatta volna viszonyukat az USA-val. Kuba nemcsak 1959-től hangoztatott - a két ország kapcsolatainak rendezésére irányuló - tárgyalási készségét ismételte, elismerve, hogy a kapcsolatok normalizálása az államosított észak-amerikai javak kártalanításának kérdését is újra felveti¹³, hanem más kompromisszumokra is kész volt. "Fidel Castro miniszterelnök /1964/ július 4-én este kijelentette - írta a New York Times -, hogy Kuba megszüntetné a latin-amerikai forradalmi mozgalmak anyagi támogatását, ha az Egyesült Államok és a féltekén levő szövetségesei abbahagynák a Kuba-ellenes felforgató tevékenység anyagi támogatását."¹⁴ Ugyane cikk leszögezi: Kuba a kereskedelmi kapcsolatok felújítására is törekszik.

E kubai nyilatkozatok aligha engedik "előrejelezni" azt a radikális koncepcióváltást, ami alig 15 hónap múlva, 1965 őszén bontakozik majd ki Kubában. Mégis ez történt. S e

konceptióváltásban - mint a forradalom korábbi nagy fordulópontjainál - jelentős szerepe volt az USA kubai politikájának. A következőkben ezt tekintjük át.

2. A "keszon-politika" kibontakozása, tartalma

Az Egyesült Államok számára az 1962-es októberi válság fő tanulsága az volt, hogy Kuba külső erőkkel történő leverése nukleáris világháború veszélyével jár. Ezt nem vállalhatta. Tudomásul vette, hogy az 1959-től alkalmazott módszerek és eszközök egyike sem célravezető Kuba visszaszerzéséhez, s leszűrte azt a tanulságot, hogy más eszközökhöz kell folyamodnia, ha elégtételt akar nyerni a sorozatos kubai kudarcok után.

Számos tényező indokolja, miért nem volt képes lemondani az USA célkitűzéséről, a forradalom eltiprásáról. A Nagy Októberi Szocialista Forradalom, majd a szocialista tábor kialakulása után ez volt a harmadik nagy "mitoszrömbölés" az észak-amerikai imperialista erők számára: az USA első veresége a nyugati féltekén. Bebizonyosodott, hogy az USA immár "saját" kontinensén sen "mindenható": kötelezettséget vállalva Kuba meg nem támadására elismerte, hogy a nemzetközi erőviszonyok változása az amerikai földrészen is érezteti hatását. E tanulság megszerzéséért hatalmas presztizsvesztéssel "fizetett": a világ Dávid és Góliát harcával példálózott.

A "legyőzhetetlenség" biztonságában élő észak-amerikai közvéleményt súlyosan megrendítették a sorozatos kudarcok. A kis, gyenge Kuba ellen alkalmazott imperialista módszerek ugyanakkor felháborodást váltottak ki az észak-amerikai

emberek jelentős részéből, és - mint majd Vietnam kapcsán - a kormány külpolitikája iránti kritikusabb magatartás kialakulásához is vezettek.

A kubai forradalom legsúlyosabb következménye azonban latin-amerikai hatása volt az USA számára. Kuba már 1962-re megoldott egy sor olyan strukturális problémát, amelyek a legfejlettebb latin-amerikai országokban is akut feszültségforrások voltak. A forradalmi megoldások radikálisabbak, átfogóbbak, gyorsabbak és főleg humánusabbak voltak, mint azok a reformista fejlesztési koncepciók, amiket a Szövetség a Haladásért program keretében meg lehetett volna valósítani. A kubai forradalom vívmányai osztatlan lelkesedést váltottak ki a latin-amerikai kizsákmányoltak millióiból, akik a "szomszédban" látták a példát /a munkanélküliség, éhezés, iskolázatlanság, orvoshiány stb. felszámolására tett erőfeszítések/, amit meg kell valósítaniuk, hiszen sokkal közvetlenebbül az ő közvetlen érdekeiket fejezik ki, mint a gazdaságcentrikus burzsoá fejlesztési programok.

A kubai kudarcból származó düh mellett főleg ez a felismerés alakította az USA új Kuba-ellenes koncepciójának tartalmát. Mivel az USA-nak nemcsak Kuba ellen, hanem Latin-Amerikáért is kell harcolnia, a forradalmi Kuba "életképtelenségének" bebizonyításával, "vegetálásra ítéelésével" kell megmutatnia Latin-Amerika népeinek, hogy a kubai út "nem járható alternatíva". /Azért ezen az úton, mert a forradalom fegyveres megsemmisítésére ez idő tájt nem volt reális lehetősége: csak olyan lépésekhez folyamodhatott, amelyek nem jelentették a Szovjetunióval kötött megállapodás nyílt megszegését./ Ez a meggondolás - Kuba "megfojtása" és "tanulságá-

nak" latin-amerikai kialakítása - lett a "készen-politika alapja.

Az új koncepció fokozatosan ért be az USA-ban. Alapkonceptiója feltehetően már az októberi válság lezárásakor megfogalmazódott, s számos eleme szinte teljesen "érett" formában megjelent 1963-64-ben. Eszköztára azonban jelentősen gazdagodott, hatékonysága fokozódott 1964-től, az imperializmus latin-amerikai taktikai ellentámadásának kibontakozásától.

Vegyük sorra, milyen fő területeken jelent meg az USA Kuba-ellenes harca 1963 után:

a./ Politikai és gazdasági elszigetelés

1964-ben teljessé vált Kuba kormány szintű elszigetelése a kontinensen. Csak Mexikó tartotta fenn vele a diplomáciai és légikapcsolatokat. Ez a legális csatorna azonban inkább Kuba közvetett ellenőrzésének eszköze volt, nem enyhítette elszigeteltségét. Hiszen az USA és minden latin-amerikai kormány különleges szankciókat fogantatosított azon állampolgáraival szemben, akikről kiderült, hogy Kubában jártak. A haladó erők tehát csak Európán keresztül vagy illegálisan jutottak Kubába: ez kockázatosabbá és nehézkesebbé tette; megrágitotta Kuba és a kontinens haladó erőinek közvetlen kapcsolatát. A fejlett tőkés országok többsége nem szakította meg kapcsolatait Kubával; e kapcsolatok többsége azonban teljesen formálissá vált a 60-as évek közepére.

Az USA még nagyobb intenzitással harcolt Kuba gazdasági elszigeteléséért. Az észak-amerikai kereskedelmi embargo önmagában is katasztrofális következményekkel járt Kubában, ahol a 60-as évek elején az ipari kapacitás 95 %-a észak-

amerikai technológiára épült. Az alkatrész-ellátás megszűnéskor speciális műhelyeket rendeztek be egyedi darabok legyártására, rákényszerültek a "kannibál-gazdálkodásra" /két azonos gépsor közül az egyiket leállították, annak alkatrészeivel üzemeltették a másikat/ stb.

Szövetségeseire is nyomást gyakorolt az USA, s nem riadt vissza a legdurvább módszerektől sem. 1961-ben az angol Leyland-cég autóbuszokat szállított Kubának; az USA felvásárolta a Leyland-részvények egy részét, így a pótalkatrészek már nem érkeztek meg. 1963-ban a francia Le Nickel társaság nikkelt vett Kubától; az USA konkurrens nikkeltársaság megalapítását kezdeményezte Franciaországban. 1963-ban az USA meghirdette: azok a tőkés vagy szocialista országból származó kereskedelmi hajók, amelyek Kubába vagy Kubából bármely ország megbízásából árut szállítanak, a továbbiakban nem hajózhatnak be vagy ki árut az Egyesült Államokban. Az észak-amerikai flotta jegyzéket készített ezekről a hajókról; ezt már a tengeri kereskedelemben érintett tőkés országok is a kereskedelmi szabadság durva megsértésének minősítették.

Bár a gazdasági elszigetelés tőkés viszonylatban sem vált teljessé, s a szocialista országok vállalták a fő terheket, e politika súlyosan kihatott a kubai gazdaság fejlődésére, s a legtöbb fogyasztási cikkből importra szoruló Kuba lakosságának ellátására. /Már egyetlen gabonaszállítmány kimaradása vagy akár késése is fennakadást okozhatott az ellátásban./

b./ A fenyegetettség, a veszélyérzet állandósulása

1963-tól csak fokozódott az a tendencia, amire az USA már 1959-től törekedett: hogy a kubai nép egy pillanatra

sem érezhesse magát biztonságban. A veszélytudat állandósításában, a feszültség fenntartásában nagy szerepük volt a provokációknak: sosem lehetett tudni, "előjátékai"-e egy komolyabb támadásnak, vagy sem.

1959-1964 között észak-amerikai repülők több mint 5.000 alkalommal sértették meg Kuba légterét; hasonló számú felségvizeinek megsértése is. A guantánamói támaszpont katonái és a kubai határőrök között 1962 végétől 1964 nyaráig 1.600 provokációs konfliktus volt. A kőhajigálás és egyéb "veszélytelenebb" formák mellett gyakran tűzharcra került sor, ezeknek többször volt halálos áldozata is. Észak-amerikai ill. álcázott felségjelű hajók kubai halászhajókat raboltak el, kubai állampolgárokat szűktettek ki az országból, kémeket, diverzánsokat, fegyvereket tettek partra. A provokációk - amelyek változó intenzitással napjainkig folynak - már önmagukban is jelentős katonai-technikai erőket kötöttek le, hiszen Kuba partvonala rendkívül hosszú és sebezhető.

A feszültség fenntartásának másik jelentős eszköze volt, hogy az Egyesült Államok mereven elzárkózott mindenfajta ésszerű tárgyalási lehetőség elől. Kuba tudomására kívánta hozni: a "fegyverszünet" csak akkor vezet enyhülés felé, ha Kuba feltétel nélkül megadja magát. Ez tűnik ki abból a válaszból is, amit az észak-amerikai külügyminisztérium szóvivője adott Castro korábban idézett, 1964. július 4-i tárgyalási javaslatára. "...A kubai helyzet két tényezője nem képezheti alku tárgyát közöttünk: az egyik Castro függősége a Szovjetuniótól, ami lényegében megfelel annak, hogy a Szovjetunió ellenőrzése alatt tartja a Castro-rezsimet; a másik pedig az, hogy Castro folytatja-e a félteke országaiban a fel-

forgató tevékenység előmozdítását. - írja a New York Times, majd így folytatja: - ... Más hivatalos körök kijelentették, hogy Kuba kormányának be kell szüntetnie a felforgatást és véget kell vetnie a Szovjetuniótól való függőségnek, mielőtt az Egyesült Államok hozzájárulna, hogy bármily mértékben is megváltoztassák a két ország jelenlegi viszonyát."¹⁵

A veszélyérzet - és a bizonytalanság - állandósulása nemcsak pszichikai, hanem jelentős gazdasági következményekkel is járt Kubában. Kuba nemcsak a Szovjetuniótól kapott jelentős katonai támogatást használta fel, hanem költségvetése jelentős részét is katonai kiadásokra fordította. Az adott körülmények között végsősoron indokolt volt a nagy létszámú hadsereg, s a több mint 200 ezer fős Népi Milícia fenntartása.

c./ A szellemi-fizikai kapacitás kiszivása

Az emigrációs törekvések további ösztönzése a 60-as évek elején osztályalapon, politikai megfontolásból támogatott kivándorlási mozgalom céltudatos továbbfejlesztése volt. Ma már nemcsak a számszerű adatok figyelemreméltóak /fél milliónál biztosan több, egyes becslések szerint kb. egy millió ember hagyta el Kubát 1959 óta/, hanem az 1962 után kivándorlók foglalkozási összetétele is. Az USA elsősorban az értelmiség és a kvalifikált szakmunkások kicsábitására törekedett, de kiemelt célpont volt az aktív korú lakosság egésze. Az emigrációs törekvések szitása tehát elsődlegesen annak szolgálatában állt, hogy megnehezítse a kubai gazdaság belső fejlődését.

/Ugyanakkor sajátos jelenség, hogy a 60-as évek közepétől már általában inkább a nyugat-európai országok felé

igyekeznek a kivándorlók. Az USA kubai politikája azolnak is ellenszerves, akik politikai meggyőződésből vagy a nehézségek elől menekülve elhagyják az országot, de kubai nacionalistának vallják magukat. Az újabb kivándorlókat általában nem lehet Kuba-ellenes ellenforradalmi célokra felhasználni. Más kérdés, hogy a "menekülés" propagandisztikus felhasználásából hasznot húz az USA; valamint az is, hogy maga a kivándorlás ténye is hozzájárult a "keszon-politika" hatékonyabbá válásához, amennyiben nem nyugdíjas-korú - zömmel külföldi rokonokkal rendelkező - idős emberek kivándorlásáról volt szó./

- + -

A Kuba-ellenes harc ezen eszközei nem újak, nem eredetiek: valamilyen formában már korábban is megjelentek az USA Kuba-ellenes támadásaiban. Összességükben, kizárólagossá tételükben, s főleg a rájuk alapozott hatás tekintetében azonban olyan újszerű és eredeti támadási koncepciót képviselnek, amely ilyenformán nem jelent meg sem korábban az USA Kuba-ellenes harcában, sem az USA ismert latin-amerikai ill. a többi szocialista ország ellen irányuló taktikáinak egyikével nem azonosítható. Miben tér el tőlük?

Az USA korábbi Kuba-ellenes taktikáihoz képest új elem, hogy az USA látszólag "lemond" Kuba visszaszerzéséről: a jelzett lépések egyike sem irányul láthatóan, közvetlenül a forradalom erőszakos megdöntésére.

Eltér az USA latin-amerikai taktikáitól, amelyek lényeges eleme a kapcsolatok szorosabbra fűzése; Kubában éppen a kapcsolatok nem-lététől vár eredményt az USA.

Egyes módszerei és eszközei emlékeztetnek a szocialista országok ellen a hidegháború éveiben folytatott impe-

rialista politikára, de lényeges különbségek is vannak:

- nem a tábor, hanem egyetlen ország ellen irányul;
- lényeges eleme a többi szocialista ország felé irányuló differenciált észak-amerikai politikából eredő kubai hatás kialakítása /dokumentálni nem tudjuk, de feltételezhető, hogy az USA - ismerve a kubaiak sebezhető büszkeségét, s a Kuba körül kialakított vákuum minden effektusát - számított arra, hogy Kubában elkeseredést és csalódást vált ki minden enyhülési jelenség, ami az USA és a kelet-európai szocialista országok kapcsolatában megjelenik: a kapcsolatok bővülése, a békés egymás mellett élés szorgalmazása stb./;
- nem szerepel benne kimutathatóan a "felszabadítási taktika".

Kubában nem fenyeget közvetlen veszéllyel, helyi háborúval az USA, mint Vietnamban; de a közvetlen háborús veszély mindenkorai lehetőségét nyitva hagyja.

S nem hasonlítható e koncepció a fellazítási taktikához sem: az USA nem keresi - még propagandaszinten sem - a békülés lehetőségét, ellenkezőleg, a "sem nem béke, sem nem háború" fenntartására törekszik.

Mi lehetett a funkciója tehát ennek a támadási koncepciónak? Az eddigiekből kitűnt, hogy két - viszonylag jól elkülöníthető - szférája volt: egyfelől objektíve Kuba-ellenes lépéseket tartalmazott, másfelől állandó bizonytalanság megteremtésére törekedett. Funkciója feltehetően kettős természetű volt.

A konkrét Kuba-ellenes lépésekkel olyan helyzet kialakítására törekedett, amelyben Kuba nem tud eredményeket elérni, fejlődni. Ennek funkciója részben az volt, hogy elő-

késszítse a forradalmi rendszer meggyengülésének gazdasági feltételeit, másrészt ez lehetett a "bizonyíték" Latin-Amerika népei előtt, hogy a szocializmus "rossz alternatíva" a felemelkedni vágyó népek számára: lám, a "renitens" kubai nép ezzel döntötte nyomorba önmagát.

Másfelől - részben az előbbiekre, részben a tartós bizonytalanságra alapozva - olyan politikai-pszichikai légkör megteremtésére törekedett az USA, amely végsősoron demoralizálja a kubai népet és vezetőit, s megterenti a forradalmi rendszer meggyengülésének szubjektív feltételeit.

Az imperialista számítás logikája a következő lehetett: a gazdasági fejlődés megakadályozása, a külső segítség korlátozottá és bizonytalanná tétele /elszigetelés/ fokozza a belső nehézségeket. Ezeket önerőből sokáig nem tudja megoldani Kuba. A nehézségek fokozzák a belső feszültségeket. Ha ezzel párhuzamosan megakadályozzák Kuba nemzetközi helyzetének normalizálását, s még sikerül "betáplálni" a kubaiakba azt az érzést, hogy "magukba maradtak a világban" /az USA kelet-európai politikájának kubai hatására számítva/, ez a feszültség elviselhetetlenné válik. Vagy "belefárad" a nép a feszültségekbe, elfordul a forradalomtól, s az elégedetlenség aláássa a forradalmi rendszer szilárdságát, vagy "elveszti türelmét", kétségbeesett lépésekkel igyekszik "kitörni a csapdából"; az Egyesült Államok mindkét lehetőségtől azt az eredményt várta, hogy a forradalmi rendszer belülről gyengül meg, s bármilyen kritikus szikra hatására összeomlik. S ebben az esetben az USA egyetlen helyes politikája: siottetni a feszültségek kiéleződését, s "kivárni" az eredményt.

Ugy tűnik tehát: a különféle feszültségek összeüt-

köztetésétől olyasféle hatást várt az USA, mint amit a keszon-betegség jelent az élő organizmus számára: ez a nyomáskülönbség hatására felrobban vagy összeroppan. A hasonlat pontatlanságával és - egyelőre - esetleges voltával tisztában vagyunk. De a hagyományosan elfogadott terminus technicus-ok egyike sem érzékelteti pontosan a politikai koncepció újszerűségét, s a "keszon-politikánál" jobb kifejezést nem találtunk szemléletessé tételére.

A "keszon-politika" alkalmazásának első éveit Kuba még "Fegyverszünetnek" tekinthette, mert - e politika természetéből adódóan - a konkrét következmények is némi időeltolódással érzették hatásukat. De 1965-re már mind nyilvánvalóbban érződtek az elszigetelésből fakadó - a szocialista építés nehézségeit méginkább súlyosbító - gazdasági következmények. Ugyanebben az időszakban a kialakult nemzetközi feltételek is a "keszon-politika" hatásfokát növelték bizonyos vonatkozásokban. Az USA agresszív politikája /a latin-amerikai taktikai ellentámadás egymást követő lépései 1964-től, a vietnami háború, az indonéziai események/ arról győzték meg Kubát, hogy nem számíthat enyhülésre. Az USA dominikai agressziója /1965 május/ és a Johnson-doktrína meghirdetése /"Nem engedünk meg még egy Kubát!" / után pedig azzal a reménnyel is leszámolt Kuba, hogy - bár elszigetelten - viszonylagos biztonságban élhet a kontinensen: reális veszélynek látta egy Kuba-ellenes észak-amerikai intervenció lehetőségét. /Közvetve a Szovjetunió és Kína között kiéleződő viták is hozzájárultak ezen álláspont kialakulásához: Kuba attól tartott, hogy a szocialista tábor megosztottsága növeli az imperialista erők lehetőségeit, magabiztosságát./

3. A "kesszon-politika" kubai hatása /1965 - 1968/

A vázolt körülményeknek tudható be elsősorban, hogy 1965 őszén lényeges kérdésekben módosult a kubai vezetők korábbi álláspontja. Az új koncepció lényege a következő volt: Kuba felhagyott azzal a törekvéssel, hogy a békés szocialista építés külső és belső feltételeinek megszilárdítására összpontosítsa erejét. Külpolitikai vonatkozásban forradalmi offenzívát hirdetett a harmadik világ - közelebbről Latin-Amerika - számára, amelynek lényegét a "Két, három, sok Vietnámot!" jelszó fejezi ki a legtömörebben. Ugyanebben az időben /1965 őszén/ Fidel Castro meghirdette "a szocializmus és a kommunizmus egyidejű felépítésének" koncepcióját, amely gazdasági, társadalmi és ideológiai értelemben messzemenőig kihatott a következő években a kubai fejlődésre.

E közeli, sok szempontból ma még nehezen feltérképezhető fejlődési folyamat számos jellegzetes problémáját feltárták a hazai Kuba-kutatás során elkészült, e tanulmányban többször felhasznált elemzések.¹⁶ Mielőtt a "kesszon-politika" és az új kubai koncepció viszonyának vizsgálatára rátérnénk, ezek alapján röviden összefoglaljuk az 1965-1968-as időszak legfőbb kubai problémáit.

"A szocializmus és a kommunizmus egyidejű felépítésének" programja, amelynek fő tétele a kommunista erkölcsű "új ember" megteremtésének szüksége volt, gazdaságpolitikai vonatkozásban ugyancsak "kommunisztikus" elképzeléseket /"a pénz képének kiirtását", az értéktörvény szerepének tagadását stb./ vezetett be a kubai gazdasági mechanizmusba. "Ha azt az álmodt üzzük - mondotta Guevara -, hogy a szocializmust a kapitalizmus ránk hagyta rothadt fegyverekkel /a piac mint

gazdasági sejt, a rentabilitás, az egyéni anyagi érdekelttség stb/ akarjuk megvalósítani, zsákutcába juthatunk."¹⁷

Az újonnan megszilárdult gazdasági mechanizmus az 1963-ban háttérbe szorult, utópisztikus nézetékszámos elemét megvalósította, s sok vonatkozásban a hadikommunizmusra emlékeztetett. Az adminisztratív módon centralizált gazdaságban az állami szektort egyetlen vállalatnak tekintették. Ebben az ipari termelőegységek feladata csupán a számukra lebontott terv teljesítése volt. Az állami gazdaságokat a nádaratási kampány-időszakokban közvetlenül a katonai mintára megszervezett "parancsnokságok" irányítása alá helyezték. A termelésben "gerillamódszerek" kaptak helyet, a lakosság társadalmi munkájának - nevelő szerepe eltűlése mellett - számottevő gazdasági jelentőséget is tulajdonítottak. /Ugyancsak "nevelő" hatásúnak szánták az 1968-as "Más Revolúción" - 'több forradalmat' - kampányt, amely során államosították a kiskereskedők és kisiparosok gazdasági vonatkozásban elhanyagolható súlyú tőkéjét. Ezzel a lépéssel a mezőgazdaságon kívül mindenütt megszüntették a magánszektor: a mezőgazdaságban a földterület 30 %-át kisbirtokos parasztok művelték¹⁸, akiket viszont az öngyógyasztáson kívüli termékek 100 %-os beszolgáltatására köteleztek./

Bár az 1963-as terv leglényegesebb eleme - a cukortermelés elsődlegessége, az iparosítás 1970 utánra halasztása - továbbra is érvényben maradt, a beruházási eszközök szűkrőssége és a szakemberhiány mellett a centralizált mechanizmus is akadályozta e terv megvalósulását. A következő években a cukornád-termelés nem nőtt a kívánt mértékben; az exportkötelezettségeknek nem tudott eleget tenni Kuba, s az

egy főre eső nemzeti jövedelem néhány százalékkal csökkent 1958-1968 között.¹⁹

A hadikommunizmusra emlékeztető jegyek még inkább érvényesültek az elosztásban: a jegyrendszer általánossá vált. Az elosztáshoz pénzt is használtak, bár a hivatalos árak annyira elszakadtak a bérektől, hogy a jegyrendszer pénz nélkül is csaknem így működhetett volna.²⁰ A lakosság kezén nagymennyiségű pénz halmozódott fel, s ez - valamint a jegyes elosztás szűkössége, akadozó jellege - virágzó fekete-piac kialakulásához vezetett.

A társadalomirányítási mechanizmusban is végbe-ment a centralizálódási folyamat a forradalom intézményrendszerének kiépülésével párhuzamosan. Az új irányítási mechanizmus fő jellegzetessége az volt, hogy a közvetlen demokrácia korábban meghonosodott formái jórészt elsorvadtak ill. formálissá váltak; a kiépült intézményrendszer elsősorban lefelé közvetített a rendeleteket kiadó kormánytól, de nem vált az alulról jövő visszacsatolás hatékony csatornájává.

Módosult egyes régi - ill. a forradalom első éveiben létrehozott - intézmények korábbi funkciója. Az erkölcsin kívüli érdekelttség tagadásával párhuzamosan a szakszervezeteket megfosztották érdekvédelmi funkcióiktól, s némileg elsorvasztották egy időre e mozgalmat. Nőtt a Forradalmi Védelmi Bizottságok szerepe - ezek az egész felnőtt lakosság területi megszervezésének eszközei lettek -, ugyanakkor csökkent ill. beszűkült ezekben a népi öntevékenységre alapozott konkrét és hasznos feladatok köre. /Pl. az élelmiszer-jegyek elosztása állami apparátus vette át tőlük, ami költségesebben és nehezkesebben bányolítja ezt a feladatot./

Az ifjúság nevelésének formái és tartalma mind határozottabban katonai jelleget öltött: a kollégiumi nevelés²¹, a társadalmi munka, s az Ifjú Kommunisták Egysége /UJC/ által bevezetett mozgalmak egyaránt ebbe az irányba hatottak.

Jelentős módosulások következtek be a párt életében is. A harmadik névváltozás után /az ORI-1963-ban vette fel a Kubai Szocialista Forradalom Egységpártja - PURSC - nevet, majd 1965 októberében a Kubai Kommunista Párt nevet/ új Központi Bizottság alakult. Ebben megerősödött a Július 26 Mozgalom hegemoniája. /A számszerű összetétel mellett az is erre vall, hogy a kispolgári forradalmárok és a "régi"kommunisták korábbi önálló napilapjait - Revolución ill. Hoy - megszüntették, s egyetlen napilapot - a gerillaharcot idéző Granmát - indítottak./

1965-től megszilárdult a párt- és az állami vezetés összefonódása /ez ellen harcoltak 1962-64 között/, s a párt kormányzó szerepe. A pártban éles harcot folytattak az 1965-től kibontakozott vonalat bíráló csoportok - főleg "régi" kommunisták - ellen; e harc egyik legjelentősebb állomása az 1968-as ún. mikrofrakciós per volt.

A mikrofrakciós per egyes, a szocialista országok többségét bíráló kitételei jelezték azt a megromlott és feszültté vált viszonyt, ami ekkor már fennállt a kubai párt és a kelet-európai ill. latin-amerikai testvérpártok többsége között. E feszültségek elsősorban a "forradalmi offenzíva" meghirdetésével függtek össze.

A kubai párt vezetői - vezető szerepre törekedve a kontinens forradalmi mozgalmában - a gerillataktika elfogadását tették a forradalmiság kritériumává. Azt hangoztat-

tált

ták, hogy Latin-Amerikában forradalmi helyzet van, s "minden forradalmár kötelessége forradalmat csinálni".²² /Kubai értelmezés szerint: elmenni a hegyekbe gerillaharcot folytatni. A gerillagócok a - főként paraszti bázisú - népi hadseregek magvává válnak, s e hadseregek, amelyek betöltik a politikai és katonai élcsapat szerepét, fogják megsemmisíteni a reakció erőit és megteremteni a szocializmus építésének feltételeit./

Ezért hagyta el Guevara Kubát 1965-ben, hogy felkészüljön a bolíviai gerillaharcra. E kérdés különféle aspektusai álltak a viták középpontjában a Havannában megrendezett Trikontinentális Konferencián /1966 január/ és - még kiéleztetebben - az OIAS /Latin-amerikai Szolidaritási Szervezet/ 1967 július-augusztusi értekezletén. /Harci formák, hegemónia, szolidaritás stb./ A kubaiak támogatták a nézeteikkel szimpatizáló, sokféle politikai árnyalatú csoportokat. Élesen bírálták viszont a legtöbb szocialista országot /kivétel: VDK, KNNDK/ és a latin-amerikai testvérpártokat, amelyek visszautasították a kubai forradalom néhány leegyszerűsített tapasztalatának "kötelezővé tételét", ill. azokat a követeléseket, amelyeket a kubai párt támasztott - "szolidaritás" címen - a szocialista országokkal szemben.²³

- + -

E rövid áttekintésből is kitűnik, hogy az 1965-68-as időszak a kubai forradalom történetének bizonyos vonatkozásban legválságosabb időszaka: a szocialista építésben a fejlődést fékező hibákat követték el, ugyanakkor Kuba nemzetközi elszigetelődése - minőségileg új vonatkozásban - fokozódott. Kuba legfőbb szövetségeseivel élezte ki viszonyát; a pártközi

kapcsolatok ideiglenes felfüggesztésére került sor a kubai párt és számos testvérpárt között.

Ugy tűnt, a "keszon-politikához" fűzött észak-amerikai elvárások egy része beigazolódott Kubában. Bár a nép nem "fáradt bele" a forradalomba, de a feszültségek felhalmozódása a másik deformált alternatíva - a "kétségbeesett kitörési kísérlet" - felé tolta az országot.²⁴ S bár az Egyesült Államok fő célkitűzése meggyőződéses - hiszen Kuba fennmaradt -, az kétségtelen, hogy a "keszon-politika" kubai következményei súlyos megpróbáltatások elé állították az országot.

Érdemes tehát megvizsgálni - elsősorban a forradalmi offenzíva, az új szocializmus-konceptió és az "új ember" eszméi kapcsán -, hogyan érvényesültek a "keszon-politika" deformáló törekvései a forradalom e kritikus időszakának eszméi fejlődésében.

a./ A forradalmi offenzíva eszméi

Mind 1962-ben, mind 1965-68-ban akkor került sor a latin-amerikai forradalmi offenzíva meghirdetésére, amikor Kuba feltételezte, hogy közvetlen fegyveres támadás fenyegeti az országot, s a fegyveres védekezés kérdése különösen kiélezett formában került napirendre. A veszélyérzetet fokozta, hogy az USA Kuba-ellenes Amerika-közi manőverei azt a meggyőződést keltették Kubában: az 1960-as évek elejére ugyanaz az Amerika-közi helyzet alakult ki - még reménytelenebbül - ami 1895-ben kilátástalanná tette Kuba függetlenségi harcát. /A II. Havannai Nyilatkozat első mondata Martira utal, aki Kuba függetlenségével akarta megakadályozni az USA latin-amerikai expanzióját, majd így folytatódik: "Az Egyesült Államok soha

többé nem tud Amerikára törni Kuba erejével, viszont ... arra törekszik, hogy Kubára törjön Amerika erejével."^{25/}

Kuba nem bizott benne, hogy kellően gyors segítséget kaphat a szocialista tábortól /távolság, "magárahagyottság" érzés/. Tudta, hogy önerejéből nem védekezhet eredményesen az USA támadása ellen. Ebben a szorongatott helyzetben született és formálódott az a meggyőződés, hogy "a legjobb védekezés a támadás". Ha Latin-Amerikában forradalmat lehet kirobbantani a külső és belső elnyomás ellen, a kontinentális forradalmi láncreakció leköti és megosztja a reakció erejét, s Kuba lélegzethez juthat.

A kontinens forradalmi mozgalmában az 1960-as évek közepén bontakozott ki a korábbi tapasztalatok elemzése, a további feladatok meghatározása. A kubai álláspontot e viták részeként is kell elemezni. De látni kell azt is, hogy a forradalmi offenzíve eszméje - internacionalista hangvétele ellenére - elsősorban egy hatékonynak vélt önvédelmi koncepció része. Ebből a nézőpontból lehet megérteni, miért épültek be különféle voluntarista és szubjektivistá kispolgári ideológiai elemek az ekkori kubai forradalomelméletbe.

Kuba nem a kontinens objektív és szubjektív feltételeinek elemzéséből, hanem az önvédelem - tényleges vagy vélt - közvetlen feladataiból indult ki. Eleget tett a nemzetközi vita bizonyos elvárásainak: főként a Pensamiento Critico és a Casa de las Américas folyóiratok sokféle irányzatot képviselő, helyenként igen értékes elemzéseket közöltek a latin-amerikai strukturális ellentmondások természetéről, a strukturális válság kiéleződéséről. Ugyanakkor a harmadik világ mindenféle felszabadító jellegű fegyveres harcának feltétlen

és elemzés, kritika nélküli elismerését hirdették ugyanezek, ill. más folyóiratok /pl. a Tricontinental/.

A strukturális elemzések bonyolult problémafelvetését megkerülve Kuba az azonnali fegyveres harc szükségét hirdette: "...ha földrészünk minden forradalmára teljesíti forradalmi kötelességét, ...ha kevesebb határozat születik, ...ha megértjük, hogy előbb-utóbb minden vagy csaknem minden népnek fegyvert kell ragadnia, hogy felszabaduljon, hamarabb út földrészünk felszabadulásának órája."²⁶

Az önvédelem felől érthető e "türelmetlenség". S a forradalomelmélet "forradalmasításának" funkciója azon elméletek szintetizálása volt, amelyek a világot "összehangolják" a Kuba számára égető szükséggel, hogy a kontinens fegyvert fogjon: amelyek tehát az offenzíva lehetőségét igazolják.²⁷

A "forradalmasított" forradalomelméletet már bírálat tárgyává tették a latin-amerikai forradalmi mozgalom kispolgári irányzatait vizsgáló elemzések.²⁸ Részletes tárgyalása helyett inkább csak azt kívánjuk felvillantani, hogyan szolgálta ez az elmélet a kubai önvédelmi koncepciót.

A nemzeti sőt a kontinentális sajátosságok szerepének lebecsülése /"Mi Kuba története, ha nem Latin-Amerika története? S mi Latin-Amerika története, ha nem Ázsia, Afrika, Óceánia története?"²⁹/ alapot adott ahhoz, hogy Kuba önmön forradalmának példájára hivatkozhasson az egész harmadik világ előtt. Az objektív és a szubjektív feltételeket jelentősen leegyszerűsítette ez az elmélet: az előbbiben csupán a kizsákmányolás, a nyomor fokozódásával számolt, figyelmen kívül hagyva azokat a nemzetközi és latin-amerikai tényezőket, amelyek ideiglenesen lehetővé tették az imperializmus előretörését, szubjektív feltétel alatt pedig csak a forradalmi vezetők forrada-

lomra való elszántságát értette, A feltételek leegyszerűsítéséből vonta le ezt a következtetést Kuba: "...a latin-amerikai országok túlnyomó többségében a forradalom számára jobbak a feltételek, mint annak idején Kubában voltak, s hogy ez a forradalom még mindig nem következett be, annak tulajdonítható, hogy sok olyan személyből, akiket forradalmárnak neveznek, hiányzik a forradalmi meggyőződés."³⁰

A gerilla volt az az elem, amely a bonyolult strukturális feltételeket a "kontinentális forradalom" megvalósulásával "összekapcsolta" a kubai elméletben. Nemcsak az által, mert a tömegekben a gerilla "példamutató harcának" kell megérlelnie a forradalom szubjektív feltételeit, vagyis a forradalom szükségességének aktív elfogadását, hanem azzal is, hogy a gerilla végsősoron "forradalmi helyzetet gerjeszt". "Ha azt vesszük, mit értett Lenin forradalmi helyzeten - mondotta Armando Hart, a kubai küldöttség vezetője az OIAS értekezletén -, arra juthatunk, hogy ez a helyzet nincs meg a kontinensen. De Latin-Amerikában olyan gazdasági, társadalmi és politikai feltételek vannak, amelyekkel - a népi háború fejlesztése révén - forradalmi helyzetet lehet teremteni."³¹ Vagyis: fegyveres harc minden áron...

Az önvédelmi koncepció értelmezése, az ehhez szabott forradalomelmélet logikus következménye az, hogy a gerilla tulajdonképpen "osztályokfeletti" jelenség /a forradalmár kritériuma: gerillaként harcol-e, vagy sem?/. S ide kapcsolódik az a veszélyes, kalandorkodásra leginkább csábító tétel, hogy az objektív erőviszonyok másodlagos szerepet játszanak a szubjektív erőviszonyok - "igazság", "áldozatkészség" stb. - mellett. Már a II. Havannai Nyilatkozatban megjelent ez a - lényegében

szubjektivista kispolgári ideológiában - gyökerező tétel, de a 60-as évek közepén még teljesebb kifejtést nyert: Kuba "példa a világ, de különösképpen Latin-Amerika népei számára. - írja egy 1964-es történelemkönyv. - Bár területe és lakosságának száma kicsiny, Kuba azt az utat képviseli, amelyet a latin-amerikai népeknek teljes bizonyossággal követniük kell. A történelemben a dolgok tartalma és előremutató vetülete számít, nem a materiális kiterjedésük. ... A kubai forradalom újabb bizonyosság arra, hogy a látszólag kicsiny és gyenge, ha az újat és a haladót képviseli, ... győzelemhez és fennmaradáshoz juthat."³² S ez az erőviszonyokat lebecsülő szubjektivizmus, párosulva a kubai nép évek óta tartó áldozatvállalásával, csapott át az egyes emberek és az ország sorsát a "kontinentális forradalomnak" alárendelő messianisztikus áldozatvállalásba: "Méltósággal és derűvel vállaljuk a kockázatokat. Sorsunk a többi nép sorsa lesz: az egész világ sorsa!"³³

Ha ezt az önvédelmi koncepcióban fogant forradalomelméletet mint az észak-amerikai "keszon-politikára" adott választ vizsgáljuk, ismét azt láthatjuk, hogy a forradalmi eszmék fejlődése, irányultsága, tartalma szorosan alárendelődött a politikai harc fő kérdésének, a nemzet védelmének. Némileg egyszerűsítéssel mondhatnánk, hogy - bár ellenkező előjellel - hasonló folyamat ment végbe 1965-68 között, mint 1959-61-ben. Akkor /a forradalom továbbfejlődésének feladataival szinkronban levő/ nemzetvédelmi feladatok orientálták a marxizmus fele a kispolgári ideológiai alapról indult forradalmárokat. Most a "keszon-politika" deformáló hatása "kitörésre" készítette őket; a nemzetvédelem vélt érdekei szembekerültek a marxista elmélettel, s ideiglenesen megerősödtek a különféle szubjektivista és voluntarista kispolgári elemek a kubai forradalomelmélet-

ben. Hasonlóképpen érződött a "keszon" hatása a kubai forradalom ideológiájának más kérdésköreiben is.

b./ "A szocializmus és a kommunizmus egyidejű felépítésének" koncepciója

"Nincs semmiféle határ... a kommunizmus felépítését ... a szocialista forradalom fejlesztésével párhuzamosan kell megkezdeni."³⁴ - fejtette ki Castro 1965 őszén az új koncepciót. Sem ekkor, sem a későbbiekben nem értelmezte egységes társadalomfejlődési elméletként, a koncepció egyes oldalait sem világította meg kimerítően, s létjogosultságát is csak ennyivel tudta megindokolni: "...a kommunizmus útja teljesen új út, amelyről semmiféle tapasztalata nincs az emberiségnek.... Mint-hogy nincs kézikönyv, semmiféle orientáció, ... jogunk van rá, hogy saját eszközeinkkel és módszereinkkel induljunk el."³⁵

A gazdasági alapokról csak általános vonatkozásokban esik szó /a jelen feladata a szegénység leküzdése, a jövőben bőség és jólét lesz/. A koncepció társadalmi vonatkozása is el-lentmondásos. Néhol úgy tűnik, a kommunizmus elosztási elvének megvalósulásaként /"mindenki szükséglete szerint"/ értelmezi azt a humánus szociálpolitikát, amely - többé-kevésbé azonos vonásokkal: árvák, betegek, iskolások ellátása stb. - a legtöbb szocialista országban megvalósult. Máskor olyan, kizsákmányolástól mentes társadalomnak tűnik, amelyben mindenki megszabadult a kapitalista tudati és erkölcsi maradványoktól /individualizmus, egoizmus, anyagiasság stb./

Kétségtelenül ez utóbbira helyeztek nagyobb súlyt. "A szocialista célok elérésére törekedve ... nem mondhatunk le a kommunista ember kialakításáról és neveléséről."³⁶ "A forrada-

dalom nyújtotta dolgoknak, a lakásnak, egészségügyi ellátásnak, az oktatásnak - pénz nélkül - fokozatosan meg kell teremtenie a leghaladóbb társadalmi öntudatot."³⁷ "Ha azt akarjuk, hogy a nép kiirtsa a fejéből és szívéből a pénz képét, akkor olyan vezetőkkel kell rendelkezünk, akik gondolataikból és fejükből kitépik a pénz képét."³⁸ - fejtette ki az erkölcsi nevelés célját, irányát, feltételét Castro.

A kommunista erkölcsök kialakítása nemcsak nemzeti-társadalmi, hanem a világ minden népéhez való viszonyt megszabó követelmény volt. "...mostantól kezdve arra neveljük népünket, gyermekeinket, hogy holnap, amikor kielégítettük ezeket a szükségleteket /a szegénység felszámolását - B.J./, célunk ne a gazdagság, hanem elsősorban az legyen, hogy a mögöttünk haladó népeknek segítsünk."³⁹ Erkölcsi kötelesség lett tehát az internacionalizmus, a többi népek sorsa iránti felelősség. Ez kétségtelenül igazolást adott arra, hogy az ország gazdaságát teljes mértékben alárendelték ezekben az években a "kontinentális forradalom" ügyének. /Az fegyverrel történő segítség mellett érdemes megemlíteni, hogy Kuba egyetemen nem belső népgazdasági szükséglet szerint, hanem a felszabaduló országok számára is kezdtek szakembereket képezni./ Másfelől kétségtelen, hogy az internacionalista szemlélet mindenek előbe helyezése sokkal hozzájárult ahhoz, hogy a kubai nép elszánt-sága és harci készsége nem csökken a "készon-politika" nyomasztó éveiben, s hogy a nemzetközi szolidaritás mindenkit megmozgató jelszó lett.

Mi volt a funkciója e koncepciónak? Feltéhetően érvényesültek benne szubjektív indítók is: a szocialista építésben mutatkozó objektív nehézségek szinte "nyomasztóan ha-

tottak a gyors sikerrelhez és eredményekhez szokott labai vezetőkre; s szinte "belső szülőglotté" vált, hogy nehézségeik mellett is "példát mutassanak" valami újjal és rendkívülivel.⁴⁰ Másfelől "a szocializmus és kommunizmus egyidejű felépítésének" koncepciója tudatosan is törekedett a belső nehézségek elkenésére ill. háttérbe szorítására, az esetleges elégedetlenség "lecserelésére". A szakaszhatár feloldásával, a célok jövőbe tolásával megtagadták a "jelen generációval és a jelen generációnak" épített "jelenidejű forradalom" koncepcióját /1961/⁴¹, s új, a jövőre irányított jelszót léptettek érvénybe: "A jelen a harc, a jövő miénk!"⁴² S az aszketizmus, az áldozatvállalás hirdetésével, az egyéni érdekek tagadásával igyekeztek elérni, hogy a nehézségek feltárása, megoldása helyett a "tudati elmaradottság" leküzdése kerüljön előtérbe.

Kétségtelen, hogy volt valamelyes létjogosultsága a koncepciónak akkor, amikor a "kessen-politika" előszörben a belső politikai-pszichikai légkör deformálására irányult, s mindennél fontosabb volt a helytállás, a kitartás, a belső elszántság fenntartása. E koncepció mindazonáltal jellegzetes "következménye" a 60-as évek közepére jellemző labai nehézségeknek és "menekülési, kitörési" kísérleteknek: a jövőben hiteljesedő, sok vonatkozásban utopikus társadalom képe, amit az a meggyőződés hozott létre, hogy a nehézségektől, a gazdasági-társadalmi alapoktól elszakadva végre lehet hajtani a "nagy ugrást" a társadalmi tudatban. /Ugyanakkor, úgy véljük, a hibás alapkoncepció mellett nem számíthat el a labai törekvések "potenciális pozitívuma": a szocialista embertípus kialakítása. Az a fogókonypont, amit a forradalom kezdettől tartott a tudati és morális kérdések iránt, komoly önzetlenség lehet a szocialista

tant tartalmának feltárására, a szocialista erkölcsi nevelés megvalósítására, ha e kérdés megszabadul idealista elemektől, s "helyére kerül" a szocializmus kubi építésében./

c./ A "XXI. századi ember" nevelése

A "XXI. századi ember" nevelése bizonyos vonatkozásokban az előző kérdéskörhöz csatlakozik. A "mű" hiteljesztése lett volna, ha kialakítják az építendő társadalomnak mindenben megfelelő új embertípust. S a "XXI. századi ember" erkölcsi képe nagyjából megegyezik azzal, amivel a forradalom különféle szakaszaiban a "forradalmár", a "kommunista erkölcsű ember" stb. alakját felruházták: lényegében összefoglalja azokat az erkölcsi tulajdonságokat, amelyekkel Martí meg a XXI. századi forradalmárok gazdagították az eszmét.

Légis indokolt, hogy a "XXI. századi ember" kérdését külön tárgyaljuk. Egy lényeges ponton eltér az új kubi szocializmus-koncepció nevelési eszményétől. A "kommunista erkölcsű ember" kinevelésének programjában az egész társadalom, - minden élő generációt - e magasszintű modell képére kívántak formálni. A "XXI. századi ember"-koncepció azt a meggyőződést tartalmazza viszont, hogy a forradalom előtt felnőtt nemzedék már nem képes "új emberré" válni. E koncepció tehát bizonyos vonatkozásban éppen a nevelés tagadását fejezi ki.

Először, még 1965-ben Guevara fejtette ki a "XXI. századi ember" koncepcióját, s tárgyalta átfogóan "A szocializmus és az ember Kubában" c. írásában. Elsőnek azt szegeste le - még a szocializmus-koncepció nevelési elvének szellemében -, hogy "az anyagi alappal együtt meg kell csinálnunk az új embert".⁴³ A továbbiakban mind inkább az került előtérbe, hogy

az új generációkat "meg kell menteni" a régioktól. Művészet-
politikáról és művészekről írt, de társadalmi vonatkozás-
ban értelmezhető, amit mondott: "Értelmiségünk és művészeink
közül sokának bűnössége abból fakad, ami eredendő bűnük: nem
igazi forradalmárok. Beolthatjuk az olajfát, hogy kőrtét te-
remjen, de kőrtefát is ültessünk ugyanakkor. Az új nemzedékek
már mentesek lesznek az eredendő bűntől. ... Feladatunk meg-
akadályozni, hogy a jelenlegi, konfliktusaiba belezavarodott
nemzedék megfertőzze önmagát, s megfertőzze az újakat."⁴⁴

Ez az elképzelés 1967-ben lett a hivatalos politika
része, amikor Castro kifejtette: "...a forradalom időszakában
élő nemzedékek teljesen a kapitalizmus eszméinek, módszereinek
és értékeinek hatása alatt nevelődtek. Sok ilyen felfo-
gás még magában a munkásosztályban is fellelhető volt."⁴⁵

Ha összevetjük ezt a megállapítást azzal, hogy 1966-
67-ben már kibontakozott a párton belül a hivatalos ver-
sionban bírálat, nyilvánvalóvá tűnik: a "XXI. századi ember"
konceptiója kísérlet volt arra, hogy a forradalomban felnőtt
ifjú generációkat szembefordítsa az "örögelkkel", a forradalom
győzelmeikor érett nemzedékekkel, vagy legalábbis azok egy ré-
szével. Még nyilvánvalóbbá válik ez a megállapítás, ha a Gue-
vara-cikkek zárómondatainak egyikét nézzük: "A XXI. század embe-
rét csináljuk meg: mi magunk."⁴⁶ Vagyis: a megbélyegzett gene-
ráció "hívótelei", az "igazi forradalmárok". S különösen al-
kor, ha tekintetbe vesszük: 1968-ban, amikor "megjelent az új
nemzedék, amelynek nincs konfliktusa a forradalommal"⁴⁷, s na-
gyirendre kerülhetett az "örösgváltás" kérdése a művészetben,
az egyes intézményekben, a forradalmi vezetés ezen ifjú nemze-

dékok jogává és kötelességévé tette, hogy az előző nemzedékben "számonkérjék" a forradalmiságot.

A "XXI. századi ember" nevelése már nem tekinthető a "szocialista nevelésre" alkalmazott kubai "szóhasználatnak": a voluntarista koncepció egyik csúcspontja. Ugyanakkor bizonyos értelemben előrevetítette "a szocializmus és a kommunizmus egyidejű felépítésével" kapcsolatos koncepció feladásának szükségét, hiszen azt tartalmazta, hogy a koncepciót a jelenleg létező nemzedékekkel nem lehet megcsinálni. A "jövő embertípusának" kialakításával kapcsolatos nehézségeket pedig jelezték már azok a problémák, amelyek főként az ösztöndíjas ifjúság kapcsán jelenthettek.⁴⁸

- + -

Bár 1967-68 még a jelzett koncepció kiteljesedésének csúcspontja, a "XXI. századi ember" nevelésének elve nemzeti, az 1968 januárjában megrendezett Havannai Kulturális Kongresszus /10 témaja: az értelmiség és a forradalom viszonya/ pedig nemzetközi vonatkozásban az 1965-68-as koncepciót lezáró szakaszhatárnak is tekinthető. A következő éveket az "önvizsgálódás" lassú kibontakozása, a "kesszen-politika" kiváltotta deformitások felszámolására irányuló törekvés jellemzi.

Az 1968 után kibontakozó "befelé fordulás" számonkérő- és belpolitikai tényező összehatásaként vált szükségessé Kubában. Kritikus mélypontra zuhant a gazdaság - meg kellett keresni a kibontakozás lehetőségét. Közeledett a szocialista országokkal 1970-ig érvényben levő megállapodások lejáratának határideje. Guevara halála, a gerillataktika abszolutizálhatóságának nyilvánvaló kudarcra megrázta a kubai népet.

A latin-amerikai forradalmi mozgalom megerősödése, a lázadó törekvések előretörése, a felívelő tendenciák /progresszív katonai kormány Peruban, Bolíviában, a chilei kísérlet valószínűsége/ bizonyos értelmében új feltételeket biztosítottak Kuba számára Latin-Amerikában: valószínűvé vált, hogy Kuba kitűnik a teljes kormányzintű elszigeteltségből. Ugyanakkor új körülményeket is támasztott Kubával szemben az új helyzet: nyilvánvalóvá vált, hogy nem erőszakolhatja rá hegemonista törekvéseit a forradalmi mozgalomra az elszigetelődés veszélye nélkül, valamint az is, hogy egy új forradalmi fellendülésben Kubának már nem csak győztes forradalmával, hanem a forradalom új és új eredményeivel is példát kell mutatni.

Az e körülmények és felismerések hatására kibontakozó útkeresés elemzése már meghatározza a dolgot lehetőségileg. A forradalomideológiai fejlődésének belső, öntörvényszerű mozgását vizsgáló tanulmány tárgya lehet az 1968 utáni forradalmi elemzése.

ÖSSZEFOGLALÁS ÉS HÖVÖZŐDÉSEK

1. A tanulmány eredeti célja az volt, hogy a kuba-ellenes harcának felvázolásával tágítsa az imperialista fellazítási politikájáról alkotott ismereteinket. Ezt úgy érte el, hogy közben kirajzolódott az USA kubi politikájának néhány alapvető sajátossága. E sajátosságok alapján a politikai és társadalmi irányító koncepcióknak kell tekintenünk /főként 1959-től/, amely - bár ötvözi a felszabadítási és a fellazítási politika számos elemét - e formában nem fordult elő a USA szocialista ország ellen irányuló észak-amerikai politikai "készen-politika" elve hasonlít az USA XIX.sz-i "észak-amerikai politikájához", hoha annál koncentráltabb és aggodalmasabb. Ugyanakkor az arra számított, hogy a jól időzített gazdasági és politikai-társadalmi fegyverekkel elősegíti a forradalmi folyamatok összeomlását", s kedvező feltételeket teremt a kuba restaurálásához.

Kuba /s Vietnám, Korea/ példája arra mutat, hogy nagy szerepet szán a szocialista tábor gyengítésében. A gazdaságban szembeni differenciált politika "fellazítási politika" sának.

2. A "készen-politika" rendkívüli állapotok, a szocialista táborra, hatalmas áldozatokat követelt a népi szocializmus koncepciójának fejlődését, ideiglenesen deformálta a szocializmus-koncepciót, a forradalmi ideológiát. Ezért is járult ahhoz, hogy a 60-as évek közepén esődtönjen Kuba a szocialista tábor amerikai forradalmasító hatása.

Mégis, Kuba latin-amerikai hatása még így is rendkívül nagy volt. Elsősorban legnagyobb győzelmével, forradalmi

sa pusztán tényével érte el a lelkesítő hatást; ehhez a nehézségek közepette is elért jelentős /főként szociális- kulturálpolitikai/ vívmányok. A forradalom kifejlesztette a maradékát szolgáló önvédelmi politikát és forradalmi politikát, amely - bár vannak vitathatatlanul hibás elemei - tagozódott hozzájárult a "kesszon" túléléséhez, Kuba fennmaradásához.

3. Az Egyesült Államok történelmi befolyása, helyi szerepe, sokáig eredményes ideológiai behatolása, eszterházi rendszerének, Kubához fűződő különleges stratégiai álláspontjára is vereséget szenvedett Kubában. Vereségében fontos szerepe van az antiimperialista erőkhöz Kuba iránti szolidaritásnak, s döntő szerepe a szocialista tábor, főleg a Szovjetunió gazdasági-katonai erejének, Kuba iránti segítőkészségének fennmaradását bizonyítja, hogy napjainkban a nemzetközi viszonyok, a nemzetközi osztályharc rendkívül jelentős szerepet játszanak minden ország társadalmi haladásért vagy ellenében, s e harc lehetőségeinek biztosításában.

4. Az előtörténet és a Kuba-ellenes imperializmus kritika felrajzolása után ki kell jelölni, melyek legyenek a további elmélyültebb kutatás célkitűzései. Kuba-kutatásunk eredményeit és "fehér foltjait" figyelembe véve, a kutatás folytatása főként a forradalom győzelmét és fennmaradását segítő négyen belső tényező /"tudati forradalom", a korrumpáltság felszámolása, az ideológiai fejlődés, a társadalmi struktúrán alapuló vizsgálata/ beható tanulmányozására lehet. E területek feltárása hozzájárul a Kuba-kutatás szociális ismereteink teljesebbé tételéhez, s újabb lépést jelent a kutatási eredmények szintetizálásának lehetőségének

JEGYZETEK

I. Az Egyesült Államok latin-amerikai uralmi politikájának fejlődése

1/ Idézi: William Z. Foster: Az amerikai földrész rövid politikai története. Szikra, 1952. Budapest, 314. old.

2/ Idézi: Az Egyesült Államok története I-II. Gondolat, 1964. Budapest, I. k. 119. old.

3/ Ezzel kapcsolatban kiváló áttekintést adnak Wittman Tibor: Latin-Amerika története /Gondolat, 1971./ c. könyvének a XIX. századot tárgyaló fejezetei.

4/

"... megjelentünk a Csendes óceánon, behatoltunk Hawaii-ba, a Fülöp-szigetekre és Kinába. A világháború jelentős befektetéseket hozott a szövetséges országokban, s az európai kölcsönök mindenhatóvá tettek minket Európa bankjaiban. A kínai és mezopotámiai olajmezők a Közel-Kelet felé fordítottak. Érdeklődésünket, a nyersgumi és más termékek Dél-Amerikába vittek..." - vázolja fel a "világ meghódításának" 1928-ig terjedő útját Leland H. Jenks "Our Colony Cuba" /New York, 1928./ c. könyvének előszója. /Idézi: O. Pinos-Santo: Historia de Cuba Ed. Universitaria, 1964, La Habana, 248. old./

Az Egyesült Államok külföldi befektetéseinek száma messze meghaladta az európai nagyhatalmakét.

Összes külföldi befektetés /milliárd \$/:

	1900	1913	1930
USA	0,5	3	17
Anglia	12,0	17	19
Németország	2,5	9	1

/Idézi: Victor Perlo: Az amerikai imperializmus.
Szikra, 1952. Budapest, 30. old.

5/ Ramiro Guerra: La expansión territorial de los EE.
UU. a expensas de España y los países hispanoamericanos. Ed.
Universitaria, 1964. La Habana, 311. old.

6/ Alonso Aguilar: Pan-Americanism. From Monroe to the
Present. New York and London, 1968. 62. old.

Az USA és Anglia latin-amerikai befektetéseinek dinamikája

/millió \$/:

	1908	1914	1929	1940
USA	1.000	1.242	5.587	6.110
Anglia	nem közlik	4.984	5.891	4.594

Forrás: Historia de España y América. I-V. Ed. Vicens-Vives,
1961. Madrid. V. k. 542. old.

7/ Carlos Pereyra: El mito de Monroe. Ediciones Buhos,
1959, Buenos Aires, 234. old.

8/ Idézi: Carlos Pereyra i.m. 228. old.

9/ A. Beveridge szenátort /1898. IV. 27./ idézi: Vic-
tor Perlo i.m. 11. old.

10/ Philip Wayne Powell: Tree of Hate. Propaganda and
Prejudices Affecting United States Relations With the Hispanic
World. New York and London, 1971. 126. old.

11/ McKinley elnököt idézi: William J. Fulbright: Ha-
talmi gőg. Kossuth Kiadó, zárt kiadvány, Budapest, 10. old.

12/ A The Manufacturer c. philadelphiai ujság 1889. márciusi számából idézi: Pensamiento Revolucionario Cubano I-II. Ed. de Ciencias Sociales, 1971. La Habana. I. k. 84. old.

13/ Ramiro Guerra i.m. 207. old.

14/ William Z. Foster i.m. 533. old.

15/ Idézi: Az Egyesült Államok története, i.m. II. k. 120. old.

16/ Wittman Tibor i.m. 404. old.

17/ A Latin-Amerikáról az USA-ban alkotott kép revideálására vonatkozó ígéret inkább csak gesztus maradt. 1944-ben az American Educational Council jelentése szerint e képben "a Las Casas-i eszmék protestáns előítéletekkel és az észak-amerikai szuperioritás komplexumával ötvöződnek", s "kiirtásuk egyike a legnagyobb oktatási, kulturális és politikai problémáknak". 1956-ban Gibbon professzor végignézte az észak-amerikai iskolai tankönyveket, s úgy találta, 1944 után a helyzet semmit nem javult. /Lásd: Philip Wayne Powell i.m. 133-37. old.

18/ A fasiszta nagyhatalmakkal gazdaságilag-kereskedelmileg leginkább összefonódott országok nem voltak hajlandók megszakítani e kapcsolataikat. Így Bolivia és Kolumbia csak 1943-ban, Argentina csak 1945 tavaszán volt hajlandó csatlakozni az antifasiszta koalícióhoz, addig fenntartották a "mindenkivel kereskedni" elvét.

19/ 1959-1965 között az USA 9.204 millió \$-ral többet sajtolt ki Kanadában, Latin-Amerikában és Ázsiában, mint amennyit befektetett; Európában, Afrikában és Óceániában ellenben

5.771 millióval többet fektetett be, mint amennyi profithoz jutott. Vagyis az európai "kuszó gyarmatosítást" és az afrikai, óceániai expanziót az amerikai kontinens országaiból kisajtott maximális nyereség "ellensúlyozta". - Julien Claude: The American Empire. - International Affairs, 1969. No. 6.

20/ Az 50-es évek elején Latin-Amerika adta az USA rézimportjának 73 %-át; az antimón 92 %-a, a nyersolaj 83 %-a, az ólom 53 %-a, a kávé 95 %-a, a cukor 73 %-át adta az USA behozatalában. Ugyanebben az időszakban az USA gépexportjának 58 %-a, gépkocsi-kivitelének 46 %-a, a textilexport 40 %-a, a vas- és acélexport 30 %-a, a lisztexport 36 %-a irányult Latin-Amerikába.

21/ "... A Magas Szerződő Felek kötelezettséget vállalnak arra, hogy minden közöttük felmerülő viszályt, mielőtt azt az Egyesült Nemzetek Közgyűlésének vagy Biztonsági Tanácsának tudomására hoznák, megkísérlik maguk között megoldani az Amerikaközi Rendszer érvényben lévő békés eljárási szabályai szerint." /Riói Paktum, 2. cikk; Forrás: United Nations Treaty Series Vol. 21. 1948., Washington, 1962./

22/ William J. Fulbright i.m. 104. old.

23/ A Riói Paktum több rendelkezését átvették pl. a NATO alapokmányának szövegébe is.

24/ Riói Paktum 6. cikk. Forrás: United Nations Treaty Series i.m.

25/ Az Amerikai Államok Szervezetének Alapokmánya. Bogotá, 1948. Forrás: Nemzetközi Szerződések Gyűjteménye. Köz-

gazdasági és Jogi Könyvkiadó, 1958. Budapest.

26/ Idézi: EE.UU: Penetra, controla y desinforma en América Latina. UPEC, 1970. La Habana, 69. old.

27/ Az Amerikai Államok Szervezetének Alapokmánya, Bogotá, 1948. Forrás: Nemzetközi Szerződések Gyűjteménye i.m.

28/ Z. Romanova: La expansión económica de EE.UU. en América Latina. Ed. Progreso, 1966, Moscu, 69. old.

29/ 1957-1961 között 720 mérnök és 2.018 egyéb egyetemi diplomás szakember emigrált az USA-ba Latin-Amerikából, nem számítva ide azokat, akik külföldi egyetemi tanulmányaik után nem tértek vissza hazájukba. - Forrás: América Latina y la Educación, OLAS, 1967, La Habana, 79. old.

30/ Victor Perlo i.m. 136-137. old.

31/ Az AÁSZ másfél évtizeden át a politikai kérdések elsőbbségének ürügyén nem tűzte napirendre a latin-amerikai országok gazdasági követeléseit, javaslatait. /Ennek megváltoztatására irányult az a reformtervezet - AÁSZ külügyminiszteri értekezlete, 1967. február -, amely a gazdasági, szociális, kulturális bizottságokat a főtanács mellé rendelte volna. Az USA igyekezett kitérni a számára kedvező hierarchia megváltoztatása elől./

II. Az Egyesült Államok és Kuba kapcsolata a kubai forradalomig /1898-1959/

1/ Párttörténeti Közlemények. IX. évf. 2. sz. 1963.
május, 59. old.

2/ Az USA és Kuba kereskedelmi forgalma 1850-ben 20 millió, 1882-ben 70,5 millió dollár volt. 1892-ben az USA-val 77 millió, Spanyolországgal 9 millió \$ volt Kuba kereskedelmi forgalma. Az észak-amerikai tőke az 1880-as években jelent meg Kubában, elsőnek a bányakitermelésben, s még Kuba Spanyol gyarmati korszaka alatt, 1898-ig elérte a 30 millió dolláros tőkebefektetést.

3/ Lásd a Platt-cikkely szövegét: Documentos para la Historia de Cuba I.-II. Instituto del Libro, Ed. de Ciencias Sociales, 1969, La Habana, II. k. 119-120. old.

4/ Idézi: Julio Le Riverend: Historia económica de Cuba - Instituto del Libro, "Estudios", 1967. La Habana, 210. old.

5/ 1959-ig Kuba kapta az USA latin-amerikai befektetéseinek nem ritkán 20-25, de mindig legalább 10 %-át.

A forradalom előtti Kuba gazdaságához lásd: Dr. Kollár Zoltán: Kuba gazdasága. - Tanulmányok Kubáról. MSZMP KB III, 1972, /Belső használatra./

Julio Le Riverend: i.m.

Oscar Pinos-Santo: Historia de Cuba. - Ed. Universitaria 1964. La Habana.

6/ Az új iskolarendszernek voltak pozitív vonásai /pl. a laikus oktatás elismerése/; mindazonáltal kötelezővé tette az angol nyelvet, a tanárok és tanítók észak-amerikai továbbképzését, s azt a történelemfelfogást, hogy "az önerejéből felszabadulni képtelen Kuba az USA-nak köszönheti szabadságát".

7/ José Martí /1853-1895/ a XIX. sz-i kubai és latin-amerikai kultúra egyik legsokoldalubb, kiemelkedő egyénisége:

politikus, a Kubai Forradalmi Párt megalakítója, publicista, költő, pedagógus. Élete nagyobb részét kényszermunkán, száműzésben és emigrációban töltötte; ez idő alatt ismerkedett meg az Egyesült Államokkal, ahol a kubai függetlenségi mozgalom szervezésének szentelte életét, és a latin-amerikai országokkal, amelyek képviselőjében az USA növekvő befolyása ellen harcolt. A kubai függetlenségi háború legaktívabb előkészítője volt, 1895-ben, a függetlenségi háború első napjaiban esett el. Életműve teljes gazdagságáról egyetemes értékelés nem született, noha számos könyv és tanulmány méltatja. Politikai munkásságát magyar tanulmány is elemzi: dr. Anderle Ádám: José Martí, a politikus. - Kézirat, 37. old. 1969. MSZMP TTI Könyvtára.

8/A kubai társadalomtudományos kutatás /az 1970-es évektől indult meg Martí "aktualitásának" elemzése/ és a Kubával foglalkozó nemzetközi irodalom növekvő figyelmet fordít e kérdésre. Összefoglaló mű tudomásunk szerint e témában nem született még. Figyelemre méltóak azonban a kubai Juan Marinello, Carlos Rafael Rodríguez stb. utolsó években megjelent tanulmányai.

9/ Latin-Amerikában az 1950-es évek végén "fedezték fel" José Martí; minden kortársánál elevenebb hatást váltott ki; sőt a XX. sz. első harmadának forradalmi gondolkodói közül is csak a perui kommunista José Carlos Mariátegui "ujrafelfedezése" vált ilyen lendítő élménnyé a kontinens forradalmi erői számára.

10/ José Martí: Az Amerikai Köztársaságok Pénzügyi Konferenciája. - Ujságcikk, 1891. május. - Idézi: Manual de Capacitación Cívica, Departamento de Instrucción, MINFAR, 1960. La

Habana, 278. old.

11/ José Martí: A Kubai Forradalmi Párt harmadik éve. Ujságcikk, megj.: Patria, 1894 ápr. 17. - Idézi: Pensamiento Revolucionario Cubano i.m. I. k. 181. old.

12/ Kubában és Latin-Amerikában egyaránt csak az 1950-es évek végén értek be a teljes Martí "ujrafelfedezésének" feltételei. Kubában 1959-től, amikor a szigetországban - akár 1898-ban - a belső feltételek érettek voltak a demokratikus forradalom győzelmére, viszont az USA ereje, támadása veszélyeztette ezt. Latin-Amerika pedig akkor fedezte fel Martí, amikor, a kontinens történetében először, beértek a feltételek az antiimperialista harc kontinentális szintű megfogalmazásához. Az "amerikanizálással" szembeszegezett regionális tudat, a "felszabadító latin-amerikanizmus" megfogalmazása tette eszménnyé Martí, aki egyszerre képviselte hazáját és kontinensét, s fogalmazta meg a kontinens országainak egymásrataltságát.

13/ Ezek az iskolák többségükben saját tankönyveiket használták, maguk határozták meg a tananyagot és az oktatás, nevelés szellemét. A 40-es évek elején a kommunisták élénken tiltakoztak e rendszer fenntartása ellen, leleplezve, hogy az észak-amerikai és spanyol magániskolákban "az alkotmány szellemével ellenkező", fasiszta, apartheid, Kubával szembefordító stb. szellemű nevelés folyik. /Lásd: Órbita de Juan Marinello. - Colección Órbita, UNEAC, 1968. La Habana.

14/ Már jeleztük, milyen ellentmondásokat vetett fel a kubai gazdaságban a technicista koncepció gyakorlati megvalósulása. Még plasztikusabban jelentkezik a probléma a 60-as évek

közepétől azokban a latin-amerikai országokban, ahol az észak-amerikai tőke mind nagyobb arányban fordul a feldolgozó és szolgáltató szektor felé /pl. Venezuela/; az ország függése, a struktúra ellentmondásossága, a társadalmi struktúrát deformáló hatása növekszik, hiszen az idegen tőke már nem enclavé-jellegűen, szigetszerűen, hanem az egész gazdaságra kiható módon van jelen.

15/ Fidel Castro Válogatott Beszédei. - Kossuth, 1962. Budapest, 249. old.

16/ Portuondo "Los Intelectuales y la Revolución" c. tanulmánya elemzi részletesen az értelmiség különböző csoportjainak a forradalomhoz fűződő viszonyát, magyarázatot keresve arra, hogy a diákságon kívül miért nem harcoltak más, a forradalommal passzívan rokonszenvező csoportok /humán értelmiség/ is? Nézetünk szerint bizonyos mértékig leegyszerűsíti a problémát, amikor a pozitív érzelmi elkötelezettségű csoportok esetében nem veszi figyelembe az "amerikanizálás" indirekt következményeit; ugyanígy, amikor az USA-nak ill. a burzsoáziának elkötelezett csoportoknál csupán a primer gazdasági érdeket veszi figyelembe, számításra kívül hagyva ezek más irányú elkötelezettségét. /José Antonio Portuondo: Critica de la época y otros ensayos. - Universidad Central de Las Villas, 1964. 116-136. old./

17/ 1953 július 26-án Fidel Castro és másfélszáz társa megtámadta a Santiago de Cuba-i Moncada-laktanyát, hogy az ott szerzett fegyverekkel kirobbanthassa a diktatura-ellenes forradalmat. Az akció elbukott, a résztvevők többségét Batista lemezáróltatta, csak néhányan maradtak életben, hosszú börtönbüntetés árán. A felkelők két év múlva kiszabadultak, külföldre

menekültek. Belőlük szervezte meg Fidel Castro a Július 26 Mozgalmat, amelynek 82 tagja 1956 decemberében partra szállt Kubában, hogy gerillaharcot indítsanak a diktatúra ellen. 12-en jutottak el a Sierra Maestrába, ahol az orientei szegényparasztok támogatásával kiépítették harci bázisukat. - A Népi Szocialista Párt, amely 1953-ban elhatárolta magát a felkelési kísérlettől, 1957-ben rivalizálás helyett a hatékony együttműködés lehetőségét kereste. 1960-ban, az NSZP VIII., egyben utolsó kongresszusán megállapították, hogy Castro kezdeményezése - az, hogy a fegyveres harc megszervezésére koncentrált, s nem várta, hogy a harc spontán tömegmozgalomból bontakozzon ki - stratégiaiilag helyes lépés volt. /Lásd: Blas Roca: A kubai forradalom. - Kossuth, 1961, Budapest/

18/ A Castro körül kibontakozott legendakör egyik értékes adaléka: az afrikai eredetű vallásokban hívő lakosság között - különféle "előjelek" alapján - elterjedt hiedelem, hogy Castro Oddua, az élet és halál, a béke és a harc, a hatalom istenének fia. /Lásd Miguel Barnet: A mítosz funkciója a kubai kultúrában, UNION, 1968/1. 39-46. old./

III. Az Egyesült Államok Kuba-ellenes harcának hatása a forradalom politikai és ideológiai fejlődésére:

1/ Castro "A történelem fel fog menteni" címen ismertté vált - önnön perében elmondott - Védőbeszédében ismertette az 5 pontos forradalmi törvényt, amely tartalmazta az 1940-es alkotmányhoz való visszatérést; a földbérletek átadását a nincstelen bérlőknek 10 éves állami kártérítés mellett; a munkások-

nak ítélte a nyereség 30 %-át; a bérlőknek ítélte a cukornád-termelés nyereségének 55 %-át; meghirdette a "tisztességtelen úton szerzett vagyonok" szociális célokra való felhasználását.

- A Népi Szocialista Párt program-nyilatkozata 1953. augusztus 5-én jelent meg a Daily Worker-ben: "...szükségesnek tartja, hogy a tömegeket egységsfront tömörítse a kormányzat ellen, azért, hogy a jelenlegi kubai helyzetből demokratikus kiutat találjon és az 1940-es alkotmányt helyreállítsa, a polgári szabadságot biztosítsa, az általános választást kiírja és a nemzeti demokratikus front kormányzatát megalakítsa..."

5/ Jeleztük már, hogy az észak-amerikai uralom "elcorvasztotta" a kubai burzsoázia azon képességét, hogy önálló osztályérdekét az USA-val szemben kifejezésre merje juttatni. Szemben a latin-amerikai "nemzeti burzsoáziák" többségével, amelyek készek voltak az USA-val kötendő kompromisszumra önmaguk kizsákmányolt tömegeikkel szemben, de arra is, hogy ideiglenesen együttthaladjanak a néptömegek forradalmi követeléseivel a nemzeti kapitalista fejlődést gátló tényezők /az oligarchia ill. az USA-nak az oligarchiát támogató politikája/ ellen; a kubai "nemzeti burzsoázia" nem merte "zsarolni" az USA-t, s biztosra vette, hogy az Egyesült Államok megfékezi a kubai forradalmat. /A polgári demokratikus követeléseket 1953-tól csak a Népi Szocialista Párt és a kizsákmányoltakkal tartós szövetségre képes radikális kispolgári erők képviselték 1953-tól: a burzsoázia csak a formális politikai keretek restaurálását kívánta./A kubai burzsoázia e tehetetlensége és eleve kialakult reform-ellenessége hozzájárult ahhoz, hogy gyorsan "kirekessze magát" a politikából: szinte harc nélkül elhagyta a terepet, az USA "szakértelmére" bízva a forradalom leveré-

sét. A burzsoázia "amerikanizálása" a forradalom előtt kedvező volt az USA számára; s a forradalom kibontakozásakor viszonylag igen későn - Playa Girón - ismerte fel az USA ennek rá nézve hátrányos oldalait. /E probléma további tisztázásra váró fontos kérdés. Különösen akkor érdekes, ha a kubai burzsoázia magatartását összevetjük az 1970-73 között Chilében kibontakozott forradalmi folyamat tapasztalataival, ahol érett, okos, tapasztalt burzsoázia harcolt - a hazai terepen - a Népi Egység ellen./

3/ Nemzetközi Szemle, 1960. 5. sz. 76. old.

4/ A forradalom előtt a szocialista országok alig 1 %-kal részesedtek Kuba importjában; 1961-ben több mint 75 %-kal. 1960-ban Kuba exportjának 75 %-a tőkés, 25 %-a szocialista országokba irányult; 1961-ben a tőkés országok 26,7 %-kal, a szocialista országok 73,3 %-kal részesedtek Kuba exportjából.

5/ Lakóterületi alapon megszervezett, 30-40 családból felölelő alapszektorkból kiépült centralizált szervezet, amely eredetileg a belső rend fenntartásán való őrkedés, az ellenforradalmi tevékenység leleplezésére hoztak létre. A Bizottságok rendkívül kiterjedt feladatkört láttak el, beleértve az ellenőrzésen túl a lakosság politikai nevelését, egyes közműgazdálkodási, egészség- és családvédelmi funkciókat stb. Feladatuknak témáik szempontjából érdekes aspektusaira még visszatérünk. /Lásd Inotái András: A CDR-mozgalom és a kormányzás tapasztalatai Kubában. - Kézirat, 1970, 53 old. MSZEP TTI Könyvtára/

6/ Fidel Castro Válogatott Beszédei i.m. 242. old.

7/ MTI Cikkek a Nemzetközi Sajtóból, 1961. 27. sz. 61. old.

8/ A kubai forradalom nemzetközi feltételeit, amelyeket a tanulmány témájánál fogva csak érinthet, részletesen elemzi: Kerekes György: A Kubai Köztársaság külpolitikája és a kubai forradalom nemzetközi feltételei. 1959. január - 1963. január. - Tanulmányok Kubáról. Társadalomtudományi Intézet, 1972. Budapest. Belső használatra.

9/ Fidel Castro Válogatott Beszédei i.m. 66, 67. old.

10/ Uo. 255. old.

11/ A hivatalos kultusz /szobrok, nemzeti ünnepek stb./ mellett Marti s több más nemzeti hős széles körű megismeréséhez hozzájárult, hogy sokoldalúan művelt alkotó emberek voltak /írók, költők/, akiknek életművét sokféle szempontból feldolgozták és értékelték. - Másfelől a szegényparasztság körében - különösen a "szabadság hazájában", Orientében - a függetlenségi háború időszakától továbbéltek az emberek emlékezetében, a legendákban és a mesékben a szabadságért fegyverrel harcoló hazafiak.

12/ Lásd a Védőbeszéd hivatkozásait - Fidel Castro Válogatott Beszédei i.m. 61-62. old., s még inkább a teljes szövegben. /Cinco documentos, Editorial de Ciencias Sociales, 1971, Instituto del Libro, La Habana, 101-110. old./

13/ Lásd Kerekes György: A Kubai Köztársaság külpolitikája ... i.m. 155. old.

14/ Idézi: Leo Huberman - Paul Sweezy: Cuba: Anatomía de una Revolución. - Casa de las Américas, 1960, La Habana, 187. old.

- 15/ Időzi: Ramón E. Ruiz: Cuba: Génesis de una Revolución. - Ed. Noguer S.A., 1972, Barcelona, 31. old.
- 16/ William J. Fulbright: Hatalmi gőg i.m. 105. old.
- 17/ Uo. 101. old.
- 18/ La Reforma Agraria, Obra Magna de la Revolución en Cuba Republicana. I-II. - Oficina del Historiador de la Ciudad de La Habana, 1960. - I. k. 248. old.
- 19/ Fidel Castro Válogatott Beszédei i.m. 77-78. old.
- 20/ Uo. 130. old.
- 21/ La Revolución Cubana ante el Mundo. - Universidad Popular, Tercer Ciclo, 1960, La Habana, 12. old.
- 22/ Fidel Castro Válogatott Beszédei i.m. 63. old.
- 23/ Uo. 64. old.
- 24/ Castro a Népoktatás és Forradalom c. előadásában részletesen foglalkozott azzal a kérdéssel, hogy a megtévesztett és manipulált kubai nép "függetlenné" és "szabadnak" vélte hazáját. /Fidel Castro Válogatott Beszédei i.m. 247-251. old./
- 25/ Lásd a Védőbeszédben ide vonatkozó megjegyzéseket. /Fidel Castro Válogatott Beszédei i.m. 26-27. old./
- 26/ La Reforma Agraria i.m. I. k. 121. old.
- 27/ Uo. I. k. 248. old.
- 28/ Política Internacional. - Instituto de Política Internacional, Ministerio de Relaciones Exteriores, La Habana. I. évf. 1. sz. 1963. január - március, 153. old.

29/ Fidel Castro Válogatott Beszédei i.n. 88. old.

30/ Uo. 351. old.

31/ Uo. 352. old.

32/ Uo. 75. old.

33/ La Reforma Agraria, i.n. II. k. 237. old.

34/ Iszorelésről folytatott vita, Kina ENSZ-tagságának kérdése stb. Lásd Fidel Castro beszédét az 1960 őszi ENSZ-köngyűlésen /Válogatott Beszédei, i.n. 176-237. old./

35/ Fidel Castro Válogatott Beszédei i.n. 420. old.

36/ Frondizi argentín elnököt idézi: Frankfurter Allgemeine Zeitung, 1961. augusztus 2.

37/ Ismael de Lugo plébános felhívását felolvasta Castro az 1961. május 1-i beszédében /Válogatott Beszédei i.n. 366-367. old./

38/ Az 1961. május 1-i beszédben Castro ismertetette a néppel az "emelkedett eszméket" valló inváziós csapatok speciális összetételét. Az 1.100 fogolyból "körülbelül 800-an gazdasági családból származnak. Ennek a 800 embernek összesen 27.556 caballeria földje, 9.676 háza, 70 iparvállalata, 10 cukorlevegő, 2 bankja és 5 bányája volt." /Fidel Castro Válogatott Beszédei i.n. 353. old./

39/ Fidel Castro Válogatott Beszédei i.n. 373. old.

40/ A Szövetség a Haladásért program elsősorban a társadalmi struktúrát leginkább feszítő ellentmondások enyhítését célozta /egészségügy, iskolák, kórházak, ingyenkonyhák, vízvezeték stb./. Néhány - főként propaganda-szemszögből értékelhe-

tő - eredmény született, a folyósított összegek nagyobb része az államadósság törlesztésére, az államapparátus korszerűsítésére, arfizetési mérleg kiegyensúlyozására ment el. /Egyetlen évben sem folyósították az évi esedékes 2 milliárd dollárt./ Jelentékeny fejlesztésre nem került sor, az alapvető ellentmondások lényegében fennmaradtak.

41/ Ernesto Che Guevara: Obras 1957-1967, I-II. - Casa de las Américas, 1970, La Habana, II. kö 439. old.

IV. Az USA "keszon-politikájának" kialakulása és ennek kubai következményei az 1960-as évek közepétől

1/ A tervidőszakra több mint 5 milliárd peso beruházást terveztek, az anyagi növekedést legalább 10, legfeljebb 25 %-ban határozták meg évente. Feltételezték, hogy ez a növekedési ütem tartósan biztosítható lesz.

2/ Gulyás András: A kubai forradalom kultúrpolitika. - Múzsák, 1970, MSZMP KB TTI Könyvtára.

3/ Fidel Castro: Palabras a los Intelectuales. - Ediciones de Consejo Nacional de Cultura, 1961, La Habana, 14. old.

4/ Fidel Castro: Feltétlenül hiszek a marxizmusban! - Fidel Castro Válogatott Beszédei i.m. 375-400. old.

5/ Fidel Castro Válogatott Beszédei i.m. 388. old.

6/ A forradalmi szervezetek egyesülésének előzményeire, körülményeire, az új párt fejlődésére, problémáira l.: Dr. Dömény János: A kubai forradalom erőinek egyesítése. A forradalom, három legfontosabb szervezetének helyzete, tevékenysége és egymáshoz való viszonya az 1952-1961 közötti időszakban. -

Kézirat, 38 old. 1969. MSZMP KB TTI Könyvtára, valamint Balázs József: A Kubai Kommunista Párt 1960-1970. - Kézirat, 40 old. 1970, MSZMP KB TTI Könyvtára.

7/ A tananyag döntő részét a forradalom utáni kubai anyagok adták. Ismertetjük egy, a pártoktatásban megjelent tankönyv tartalomjegyzékét. Guevara Bevezetője után az I. fejezet átvesszi a Szovjetunió Gazdasági és Társadalomtudományi Akadémiájának kiadásában megjelent "A marxizmus-leninizmus kézikönyve" c. mű XIII. fejezetét, a tankönyv fennmaradó 7 fejezetét Fidel Castro különféle beszédeiből állították össze, /El Partido Marxista Leninista. - Biblioteca del Militante Editado por la Dirección Nacional del Partido Unido de la Revolución Socialista de Cuba, 1963, La Habana./

8/ Fidel Castro Válogatott Beszédei i.m. 77. old.

9/ 1960-ig többféle összefüggésben használták a "békés forradalom" kifejezést a kubai vezetők; főként arra értették, hogy nem kívánják diktatúrát alkalmazni senkivel szemben. De a hazai reakcióval szembeni figyelmeztetésként elhangzott az is, hogy bár békés, mégiscsak forradalom az, ami végbenegy.

10/ Ernesto Che Guevara: Obras 1957-1967, i.m. II. k. 439. old.

11/ Fidel Castro Válogatott Beszédei i.m. 361. old.

12/ Lásd: Dr. Kollár Zoltán: Kuba gazdasági fejlődése 1961 után, a gazdasági mechanizmussal kapcsolatos koncepciók. - Tanulmányok Kubáról. Kuba gazdasága. - Társadalomtudományi Intézet, 1972. /Belső használatra/, Budapest. - ill. Horváth György: A kubai forradalom fejlődésének néhány alapvető tapasztalata. - Kézirat, 1972. MSZMP KB TTI.

13/ New York Times, 1964. július 6.

14/ New York Times, 1964. július 6.

15/ New York Times, 1964. július 7.

16/ Balázs József, Kerekes György, Kollár Zoltán idézett tanulmányai mellett lásd Inotai András: A kormányzás alapvető tapasztalatai és a CDR-mozgalom szerepe a szocialista Kubában. 1961/62 - 1968. - Kézirat, 41 old. 1969. MSZMP KB TTI Könyvtára.

17/ Ernesto Che Guevara: Obras 1957-1967. i.m. II. k. 372. old.

18/ A második agrárreform /1963/ 5 cikkében meghatározta a birtokmegtartást.

19/ Ilyen körülmények között a szocialista országokból érkező gazdasági segítség sem épülhetett be megfelelő hatékonysággal a kubai gazdaságba /nem állították fel a megérkezett gépeket, a nédaratási kampányban félbehagyott berakódások töltöttek az őszi évszakban stb./

20/ Az átlagkereset 150 peso körül volt /sokan, akik béréhez a forradalom nem nyúlt hozzá, ennek két-háromszorosát keresték/, egy személy jegyes vásárlása kb. havi 20-25 pesót igényelt /a gyerekek jelentős részéről az állam gondoskodott/. A 60-as évek végére kb. 3 milliárd peso halmozódott fel a lakosság körében.

21/ A 60-as évek végén kb. 150 ezer diák részesült teljes ellátással és bennlakással járó ösztöndíjban.

22/ II. Havannai Nyilatkozat. - Cinco documentos. Instituto del Libro, 1971, La Habana, 169. old.

23/ Követelték pl., hogy a szocialista országok segítsék meg gazdasági-kereskedelmi kapcsolataikat a latin-amerikai burzsoá kormányokkal stb.

24/ E "kitörési kísérlet" következményei - az USA számításai szerint - beláthatatlanul veszélyesek lehettek volna Kuba számára, különösen a szocialista országokkal kapcsolatban. A számítás azonban nem vált be: a szocialista országok a feszült időszakban sem "hagyták magára" Kubát, továbbra is megadták a kért segítséget, nem járultak hozzá a kubai nehézségek fokozódásához, a "keszon-politika" hatékonyságának növeléséhez.

25/ II. Havannai Nyilatkozat. - Cinco documentos i.m. 129. old.

26/ Fidel Castro Beszédei 1965-1968. - Kenezethözi Dokumentáció 20. füzet, MSZMP KB Politikai Főiskola, 1971, Budapest /Kézirat gyanánt!/, 44. old.

27/ A "kontinentális forradalom" elméletének kubai értelmezésére lásd elsősorban a következő műveket: Fidel Castro beszédei /a Trikontinentális Konferencián, az OIAS értekezletén, 1966 július 26-án, 1967 március 13-án, 1967 április 19-én/; Informe de la Delegación Cubana a la Primera Conferencia de la OIAS /La Habana, 1967, belső használatra/; Régis Debray: ?Revolución en la Revolución? - Casa de las Américas, 1967, La Habana; Roque Dalton: ?Revolución en la Revolución? y la crítica de la Derecha - Casa de las Américas, 1970, La Habana; Ernesto Che Guevara: Mensaje a los pueblos del mundo a través de la Tricontinental /E. Guevara: Obras 1957-1967, i.m. II.k. 584-598.old./

28/ Lásd Kerckes György: Kubától Chiléig /Kossuth, kiadás alatt/ III. fejezetét.

29/ II. Havannai Nyilatkozat. - Cinco Documentos, i.m. 129. old.

30/ Fidel Castro Beszédei 1965-1968, i.m. 63. old.

31/ Informe de la Delegación Cubana a la Primera Conferencia de la CLAS. - La Habana, 1967, 7-8. old.

32/ Oscar Pinos-Santo: Historia de Cuba, i.m. 339-340. old.

33/ Fidel Castro Beszédei 1965-1968, i.m. 27. old.

34/ Granma, 1965. október 4.

35/ Fidel Castro Beszédei 1965-1968, i.m. 72. old.

36/ Uo. 57. old.

37/ Uo. 80. old.

38/ Uo. 79. old.

39/ Uo. 60. old.

40/ Erre engednek következtetni azok a célszerű összehasonlítások, amelyek időnként elhangzottak /"Megtörténhet, hogy egy ország azt hiszi, a kommunizmust építi, s valójában a kapitalizmust építi" - F.C. Beszédei 1965-1968, 72. old./, valamint azok a Kuba "példamutató" jellegével kapcsolatos sajtónyilatkozások, amelyeket akkor is hirdettek, amikor nyilvánvaló volt, hogy Kuba a szocialista építés gazdasági vonatkozásaival egyelőre nem pólda a környező népek számára.

41/ Fidel Castro: Palabras a los Intelectuales, 1961, i.m. 14. old.

42/ Ernesto Che Guevara: Obras 1957-1967 i.m. II. k. 380. old.

43/ Uo. 372. old.

44/ Uo. 380. old.

45/ Fidel Castro Beszédei 1965-1968, i.m. 98. old.

46/ Ernesto Che Guevara: Obras 1957-1967, i.m. II. k. 384. old.

47/ Lisandro Otero beszéde a Fiatal Írók Országos Találkozóján. Közli: El Mundo, 1968. november 3.

48/ A 60-as évek végére ért be az a felismerés, hogy az ifjúság - különösképpen a társadalomban privilegizált helyzetet élvező ösztöndíjas diákok - nevelésében nem válik be egyértelműen ez a nevelési elv: sok a hagyagság, nemtörődömiség miatt belévethező osztályisméltás, a tanulási kötelezettségek elhagyása, a diákok túl "magátólértetődőnek" találják a nehézségek közepette számukra biztosított kedvezményeket. 1961-ben hoztak végül is törvényt arról, milyen esetben lehet egy diáktól megvonni az ösztöndíjat.

A FELHASZNÁLT FONTOSABB MŰVEK JEGYZÉKE

1./ Általános művek:

- Wittman Tibor: Latin-Amerika története. - Gondolat, 1971, Budapest
- Az Egyesült Államok története. I-II. - Gondolat, 1964, Budapest
- Historia de España y América. I-V. - Ed. Vicens-Vives, 1961. Madrid
- William Z. Foster: Az amerikai földrész rövid politikai története. - Szikra, 1952, Budapest
- Victor Perlo: Az amerikai imperializmus. - Szikra, 1952. Budapest
- Ramiro Guerra: La expansión territorial de los Estados Unidos a expensas de España y de los países hispanoamericanos. - Editora Universitaria, 1964, La Habana
- Alonso Aguilar: Pan-americanism. From Monroe to the Present. A View from the Other Side. - New York and London, 1968.
- Carlos Pereyra: El mito de Monroe. - Ediciones Buhos, 1937. Buenos Aires
- Philip Wayne Powell: Tree of Hate. Propaganda and Prejudices Affecting United States Relations with the Hispanic World. - New York and London, 1968.
- William J. Fulbright: Katalmi gőg. - Kossuth, é.n. zárt kiadvány.
- Z. Romanova: La expansión económica de Estados Unidos a América Latina. - Editorial Progreso, é.n. Moscu
- V. V. Vahrusev: Neokolonializm i mezsdunarodnűje organizacii. - Izd. Mezsdunarodnűje otnosenija, 1968, Moszkva

- K. A. Hacsaturov: Ideologicseszkaja diverszija pod vidom informacii. Kontrol SZSA nad szredsztvien maszszovoj informacii Latinszkoi Ameriki. - Izd. Nauka, 1970, Moszkva

2./ Kuba:

- Oscar Pinos-Santo: Historia de Cuba. Aspectos fundamentales.
- Editora Universitaria, 1964, La Habana

- Julio Le Riverend: La Republica. Dependencia y Revolución.
- Editora Universitaria, 1966, La Habana

- Julio Le Riverend: Historia económica de Cuba. - "Estudios".
- Instituto del Libro, 1967, La Habana

- Leo Hubermann - Paul M. Sweezy: Cuba, Anatomia de una Revolución. - Casa de las Américas, 1961, La Habana

- Ramón E. Ruiz: Cuba: Génesis de una Revolución. - Ed.
Noguer S. A. 1972, Barcelona

- Dr. Anderle Ádám: José Martí, a politikus. - Belső tanulmány, 1969, 37 old. - Kézirat, MSZMP KB TTI Könyvtára

- Balázs József: A Kubai Kommunista Párt. 1960 - 1970. - Belső tanulmány, 1970. 40 old. - Kézirat, MSZMP KB TTI Könyvtára

- Dr. Dömény János: A kubai forradalom erőinek egyesítése. A kubai forradalom három legfontosabb szervezetének helyzete, tevékenysége és egymáshoz való viszonya az 1952-61 közötti időszakban. - Belső tanulmány, 1969, 38 old. - Kézirat, MSZMP KB TTI Könyvtára

- Kerekes György: A Kubai Köztársaság külpolitikája, a kubai forradalom nemzetközi feltételei. 1959. január - 1963. január. - Tanulmányok Kubáról. - Társadalomtudományi Intézet, 1972, Budapest. Belső használatra.

- Dr. Kollár György: Kuba gazdasága. - Tanulmányok Kubáról. - Társadalomtudományi Intézet, 1972, Budapest. - Belső használat.
- Inotai András: A kubai államhatalom főbb szerveinek kialakulása, különös tekintettel a CDR-mozgalomra. /1959-1961/62./ + A kormányzás alapvető tapasztalatai és a CDR-mozgalom a szoci. lista Kubában. /1961/62 - 1968./ - Kézirat, 53 + 41 old., 1970. MSZMP KB TTI Könyvtára

3./ Beszédok, dokumentumok:

- Pensamiento Revolucionario Cubano I-II. - Ediciones Politicas, Editorial de Ciencias Sociales, Instituto del Libro, 1971, La Habana
- Blas Roca: A kubai forradalom. - Kossuth, 1961, Budapest
- Fidel Castro Válogatott Beszédei. - Kossuth, 1962, Budapest
- Fidel Castro Beszédei 1965-1968. Nemzetközi Dokumentáció 20. füzet. - MSZMP KB Politikai Főiskola, 1971. Budapest. Kézirat.
- ← La Reforma Agraria: Obra Magna de la Revolución en Cuba republicana. I-II. Oficina del Historiador de la Ciudad de La Habana, 1960.
- La Revolución Cubana ante el Mundo. - Universidad Popular, Tercer Ciclo, 1960, La Habana
- Ernesto Che Guevara: Obras 1957-1967. I-II. - Casa de las Américas, 1970, La Habana
- Cinco documentos. - Ediciones Politicas, Editorial de Ciencias Sociales, Instituto del Libro, 1971, La Habana
- Informe de la Delegación Cubana a la Primera Conferencia de la OIAS. - 1967, La Habana,

Bemre" f delgntiul

(

- A tene ciden leges trefl'ntu
n'nege-e or a luvn' tist'neti
d'nn'ne vnt'nt' et'nt'nt' ?
(32 old.) ill. 56 old.
- Kuba gnd'nt' - t'nd'nt' s' n'nt'
n'nege-e d'nn'nt' n'nt' or d'nn'
nt' t'nt'nt' n'nt'nt' d'nt' in -
d'nt' l'nt'.
- t'nt' e d'nt' d'nt' s' d'nt'
nt'nt'
- A n'nt'nt'nt' n'nt'nt' f'nt'
f'nt' n'nt'. n'nt'nt'nt' n'nt'
d'nt' a n'nt' n'nt', n'nt'
- A n'nt' - i n'nt'nt'nt' d'nt'nt'
Vale'nt' n'nt' f'nt' n'nt' ?
- Kuba f'nt' n'nt'nt' n'nt'
nt' n'nt' n'nt' n'nt' !
- A f'nt'nt' f'nt'nt' n'nt', n'nt'
nt'nt'nt' f'nt'nt' n'nt' ? (52. a.)
- f'nt' n'nt'nt'nt' !
- Cart'nt' n'nt'nt'nt' 1853, 1856
s' 1859 n'nt' n'nt' n'nt'nt'

18-53
old.

Tájékoztató a román KP politikai-
járásról

- A szoci. teljes színelv? 'munka
szocializmusát építik?
- Az 1944 augusztusi felkelés - a tá-
bornok kormány jellege (Petru 9
1945 márc. 6-án kormánya volt
az első népi kormány?)
- A felmért ország 17% - a tagja
a KP-nak

122-95-

121-37

A farradulán legfőbb é gyal -
még ennél sokkal inkább el a
szemre!

- fél szívtől nére a degnatort a
III. fejezet

- Látom' kell nagyon, hogy kuba nem
vett eredet. Ezt jótan 2' kellett
valam annál! Ezt az nére,
a gyalog' szívtől nére fűzősen
tervi meg a szemre! (Lásd pld. erre
a 63-70. oldalra intet!) /

- Endre's adalékkal szembe a
castorinussal eddip a szívtől nére
Hagen két meztelen, kuba Hagen
lépni a szemre. Értés nére

- A kuba fű. Látom - szembe a
Haga (103. old.) szemre a III.
fejezetben is gyalog' szemre nére
a szemre a szemre!

- A kuba fű a szemre - a szemre.
tér - nére szemre

Pedagógus napi társaság:

- Aki volt Tüsgy Törvénnyel: új rend-
tartás, átvétel, esztendőre a tra-
dikciónak megfelelően
- A Tüsgy napján a jól megérdem-
elt pénz megfizetése
- Ezt kell egyenlőre a nem 25 fele-
dőtől tartogatni új törvények
- Külön is elismerés a gazdasági
életben meg volt a Tüsgy Törvén-
nyel: Munka István, a
Közvetítő és Vállalkozás Törvén-
nyel. A 25 Tüsgy Törvénye az, az
előző évi törvények munkájának
elismerése is fontos!
- A Tüsgy intézkedése és az új tá-
rsaság megérdemelt pénzének min-
den jelenlévő Tüsgy Törvénye az a
vagyis Tüsgy

B i r á l a t

Benkő Judit: "Az Egyesült Államok ideológiai behatolása Latin-Amerikában, hatása a kubai forradalom ideológiai fejlődésére" c. doktori értekezéséről.

Az Amerikai Egyesült Államok agresszív, imperialista politikája különösen a kubai forradalom győzelme után vált leplezetlenné, mindenki előtt nyilvánvalóvá. A két világrendszer létezése időszakában a gyarmati uralom fenntartására és biztosítására már nem elégségesek a régi hagyományos eszközök és módszerek. Ezt bizonyítják Latin Amerika országainak példái is, különösen pedig a forradalmi Kuba harcának tapasztalatai. A vezető imperialista nagyhatalom befolyásának alakulása a Latin-Amerikai országokban önmagában is izgalmas, fontos kérdés. Különösen az, ha ezt egy konkrét forradalmi folyamattal összefüggésben vizsgáljuk úgy, hogy közben választ keresünk és kapunk egy sor más kérdésre is. Benkő Judit témaválasztását elsősorban ezért tartjuk időszzerűnek és jelentősnek.

Egyet lehet érteni a szerzővel, hogy a választott téma vizsgálatát a történeti előzmények áttekintésével kezdte. Az első két fejezetet /1-60. oldal / azonban kissé le kellett volna rövidíteni, mivel itt alapvetően ismert anyagokat tartalmaz a dolgozat. A legjobban sikerült része a disszertációnak a III. fejezet /60-101. oldal/. A szerző érthetően ebben a fejezetben adja a legtöbb új anyagot, itt tárja fel azokat az összetevőket, amelyek alapján érthetővé válik, hogy az USA miért is tekintette és tekinti még ma is a kubai példát számára oly veszélyesnek. Ugyanakkor Kuba szocialista utra való téréséhez szintén itt kapunk lényeges adalékokat. Fidel Castro marxistává válását is jól ábrázolja a dolgozat. Hiányérzetünk azonban mind emellett marad: Kuba belső viszonyainak mostoha kezelése még akkor sem indokolt, ha nem is ez a vizsgálódás fő célkitűzése. A latin-amerikai összefüggések mellett erőteljesebben kellett volna az általános nemzetközi tényezőket is hangsúlyozni. A kubai forradalom sikerét, eredményeinek megszilárdulását, másként még elképzelni sem lehetséges.

Az un. keszon-politika kifejtése és hatásának bemutatása /IV. fejezet/ ugyancsak jelentős érdeme a dolgozatnak. Ezt a helyszínen folytatott kutatás tette mindenek-előtt lehetővé. A felhasznált források gazdagsága és természetesen a dolgozat készítőjének marxista-történelem szemlélete tette lehetővé, s ezek alapján a szerző elérte célkitűzését; érdemben hozzájárult a fontos téma feldolgozásához, jól sikerült disszertációt készített.

A fentiek alapján Benkő Judit disszertációját Summa cum laude minősítéssel javaslom elfogadni.

Szeged, 1974. június 9.

/Dr. Rácz János/
tanszékvezető egyetemi tanár